260370

OSZK

Tolsztoj

Minden-
napra

OSZK

VI

OSZK

OSZK

OSZK

TOLSZTOJ

MINDENNAPRA

VI

EUGEN HEINRICH SCHMITT ÉS SKARVAN
NÉMET KIADÁSÁBÓL FORDÍTOTTA

SALGÓ ERNŐ

AZ OROSZ KIADÁS ALAPJÁN ÁTNÉZTE

GELLÉRT HUGÓ

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI KÖZPONTI
NEM ADHATÓ EL!

CHRISTENSEN ÉS TÁRSA
GUTENBERG KÖNYVKIADÓVÁLLALAT
BUDAPEST

TOLSZTOJ

MINDENNAPRA

(КРУГЪ ЧТЕНИЯ)

VI.

EUGEN HEINRICH SCHMITT ÉS SKARVAN
NÉMET KIADÁSÁBÓL FORDÍTOTTA

SZINI GYULA

AZ OROSZ KIADÁS ALAPJÁN ÁTNÉZTE

GELLÉRT HUGÓ

OSZK

CHRISTENSEN ÉS TÁRSA
GUTENBERG KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT
BUDAPEST

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

R 2

26037

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
N Növedéknapló
1954 év 526. — sz.

Globus, Budapest.

Szeptember 12.

Nem lehet Istent és Mammont egyszerre szolgálni. A földi javakért való gond az erkölcsi törvény betöltésével nem egyeztethető össze.

★

És ime hozzájövén egy ember, mondá neki: „Jó mester, mit cselekedjek, hogy örökéletet nyerjek?“ Monda neki Jézus: „Ha tökéletes akarsz lenni, eredj, add el a vagyonodat és oszd ki a szegényeknek: és kincsed lesz mennyben és jer és kövess engem.“

Máté XIX. 16., 21.

★

Jézus pedig mondá az ő tanitványainak: „Bizony, mondom nektek, hogy a gazdag nehezen megy be a mennyeknek országába. Ismét mondom pedig nektek: Könnyebb a tevének a tü fokán átmenni, mintsem a gazdagnak az Isten országába bejutni.

Máté XIX. 23—24.

★

Nekem ugy tetszik, hogy szünőfélben van az az ősrégi babona, hogy a gazdagság boldogságot ad.

★

Pál apostol a fösvényt bálványimádónak nevezi. (Efézusbeliekhez való levele V. 5.) Miért nevezi őt bálványimádónak? Nos hát azért, mert sokan, akiknek van vagyonuk, nem tudnak vele bánni, szentségnek

tekintik a vagyont, nem mernek hozzányulni, mintha olyan dolog volna, ami Istennek van szentelve és sértetlenül adják ezt át unokáiknak és utódaiknak. És ha néha kénytelenek is hozzányulni a vagyonhoz, akkor ezt olyan módon teszik, mintha valami tiltott dolgot cselekednének. Másrészt, mintahogy a pogány a bálványát őrzi, ugy őrzöd te is az aranyadat ajtókkal és zárakkal, templom helyett vasszekrényt készitsz számára és ezüst edényekben őrzöd. A pogány inkább odaadja szemét és lelkét, mint a bálványát és egészen ugy tesznek azok is, akik az aranyat szeretik. „De hiszen én nem tisztelem az aranyat," — fogod válaszolni. — A bálványimádó is azt mondja, hogy nem a bálványt tiszteli, hanem a démont, amely a bálványban lakozik. Te is ugy teszel. Ha nem az aranyat tiszteled, akkor a démont tiszteled, amely a lelkedbe lopódzik az arany látásától és az aranyra való vágytól. A kapzsiság szenvedélye rosszabb, mint a démon és sokan inkább engedelmeskednek neki, mint némelyek a démonnak. A démonoknak sok dologban nem engedelmeskednek, de a kapzsiságnak mindenben alávetik magukat és mindent megtesznek, amit a démon parancsol. És mit mond a démon? Azt mondja: „Gyülölj mindenkit és légy ellenséges indulattal mindenki iránt felejtsd el a természetet, ne törődj Istennel, nekem szenteled magad egészen". És az ember mindezekben a dolgokban készségesen engedelmeskedik. A bálványoknak ökröket és juhokat áldoznak, de a kapzsiság azt mondja: „Áldozd fel nekem a lelkedet" — és az ember megteszi. — Látod, már milyen oltárai vannak a kapzsiságnak, milyen áldozatokat követel?

Johannes Chrysostomus.

★

A tulsok ruha akadályozza a test szabad mozgását; a gazdagság a lélek szabad mozgását akadályozza.

Demophil.

★ ★ ★

Az emberek a gazdagságot keresik. De ha világosan látnák, mit veszítenek el a gazdagsággal, akkor épp olyan erőfeszítéseket tennének azért, hogy megszabaduljanak tőle, mint amilyeneket most tesznek azért, hogy megszerezzék.

Szeptember 13.

A bölcs ember nem igyekszik megváltoztatni helyzetét, mert mindig megelégedett vele.

★

A bölcs mindent saját magában keres, a balga mindent másokban. *Confucius.*

★

Nem panaszkodtam a sors ellen és nem zugolódtam. De egyszer, amikor nem volt lábbelim és nem tudtam magamnak cipőt vásárolni, elkezdtem zugolódni. Nehéz szivvel mentem el Kufában egy nagy mecsetbe és a mecsetben megpillantottam egy férfit, akinek nem volt lába. Ekkor hálát adtam Istennek, hogy megvan mind a két lábam és csak a cipő hiányzik, amelyet fel akarok huzni lábamra. *Maadi.*

★

Hogyan ismerheti meg az ember sajátmagát? Éppenséggel nem szemlélődés utján, hanem csak cselekedetek utján. Igyekezz eleget tenni kötelességednek és tüstént fel fogod ismerni, mennyit érsz.

★

A bölcs, aki az isteni bölcseséget szemléli, mindig tudja, mi történik, anélkül, hogy elhagyná házát, anélkül, hogy kinézne az ablakon. Mennél messzebbre

mégy el, annál kevesebbet tudsz. Ezért vannak a szent embernek ismeretei, anélkül, hogy utaznék, megmagyarázza a dolgokat, anélkül, hogy látná őket és nagy dolgokat visz véghez, anélkül, hogy dolgoznék.

Lao-Tsze.

★

Mig nem érett a lelkünk, olyanok vagyunk, mintha csukva volnának a szemeink, hogy ne lássuk a dolgokat és amikor már látjuk ezeket, olybá tünik nekünk az az idő, amikor még nem láttunk, mintha álomban éltünk volna. *Emerson.*

★

Kétféle dologra nem szabad az embernek sohasem haragudnia: arra, amit megtud változtatni és arra, amit nem tud megváltoztatni.

★

Ha az ember elégedetlen helyzetével, akkor ezt kétféle módon változtathatja meg, ugy, hogy az életkörülményeit javitja, vagy ugy, hogy megjavitja szellemi állapotát. Az előbbi nem mindig lehetséges, az utóbbi mindig. *Emerson.*

★

Bánjatok gondolataitokkal ugy, mint a vendégekkel és vágyaitokkal ugy, mint a gyermekekkel.

Kinai közmondás.

★ ★ ★

Mennél elégedetlenebb az ember az emberekkel és a körülményekkel és mennél elégedetlenebb önmagával, annál messzebb van az igazságtól.

Szeptember 14.

A hatalom különösen azzal válik károssá, hogy mindig külső pompájába öltözik és ezzel tiszteletet

kelt olyasmi iránt, aminek csak iszonyatot volna szabad keltenie.

★

Aki erőszakkal kényszerit bennünket valamire, az bizonyos mértékig jogainktól foszt meg és ezért gyülöljük. És mint jótevőinket szeretjük azokat, akik meg tudnak bennünket győzni. Nem a bölcs, hanem a nyers és nem felvilágosodott ember folyamodik az erőszak eszközéhez. Ahhoz, hogy az erőszakkal élhessen az ember, sok segitőtársra van szüksége; ahhoz, hogy meggyőzzünk valakit, senkinek a segitségére nincs szükségünk. Aki elég erőt érez magában arra, hogy uralkodni tudjon a kedélyeken, nem fog az erőszak eszközéhez folyamodni: miért tenné el utjából azokat az embereket, akiknek más a nézetük, holott érdeke az, hogy barátságos rábeszéléssel nyerje meg őket magának. *Beszélgetések Szokratesszel.*

★

A hatalom birtokosai arról vannak meggyőződve, hogy csak az erőszak hajthatja előre és kormányozhatja az embereket, ezért a fennálló rend védelmére egész bátran az erőszakot alkalmazzák. A fennálló rendet azonban nem az erőszak, hanem a közvélemény tartja fenn, amelynek hatását megzavarja az erőszak. Ezért az erőszak gyakorlása épp azt zavarja és gyengiti, amit fenn kellene tartania.

★

Az életet gyönyörüen be lehetne rendezni, ha észrevennők mindazt, ami az életben alacsony, hogy ezt elkerülhessük. *Thoreau.*

★ ★ ★

Minden erőszak ellenkezik az ésszel és a szeretettel. Ne vegyél részt benne.

Szeptember 15.

Az igazság felismerésének legnagyobb akadálya nem a hazugság, hanem az igazság látszata.

★

Ha az érzékelhető tárgyak megfigyelésekor a látszat pillanatokra meghamisitja előttünk a valóságot, ugy az elvont fogalmak tekintetében a tévedés évezredekig tarthat, egész népekre ráteheti vasigáját, elfojthatja az emberiség legnemesebb törekvéseit és bilincsekbe verheti még azt is, akit nem tud megcsalni, a rabszolgái utján, azok utján, akiket tévedésbe ejtett. A tévedés az az ellenség, amely ellen minden kor legbölcsebb szellemei egyenlőtlen harcot folytattak és csak az lett az emberiség tulajdonává, amit el tudtak ragadni tőle. Bár gyakran hangoztatták, hogy az igazságot kutatni kell, ha nem is jár haszonnal, — mert ez közvetve és váratlanul is felléphet — mégis azt hiszem, hogy itt hozzá kell füznöm, hogy épp ugy igyekezni kell kinyomozni és kiirtani minden tévedést, akkor is, ha nem látjuk káros hatását, mert ez is nagyon közvetett lehet és ott léphet előtérbe, ahol nem várja az ember: mert minden hazugságnak méreg a magva. Ha a szellem, ha a megismerés az, ami az embert a föld urává teszi, akkor nincsenek ártalmatlan tévedések és még kevésbé vannak tiszteletreméltó szent tévedések. És vigasztalásul azoknak, akik valamilyen módon és valamilyen ügyben erejüket és életüket szentelik a hazugság ellen való oly nemes és nehéz harcnak, nem mulaszthatom el itt hozzátenni, hogy addig, amig az igazság még nincs megállapitva, a tévedés garázdálkodhatik ugyan, mint a baglyok és a denevérek éjszaka, de inkább lehet várni azt, hogy a baglyok és a denevérek visszaüzik a napot keletre, mint azt, hogy a felismert és világosan és értelmesen kimondott igazságot el lehessen nyomni, ugyhogy a régi tévedés foglalja el ismét helyette zavartalanul a

helyét. Ez az igazság ereje, mert az igazság nehezen és fáradságosan arat győzelmet, de ezt aztán nem lehet tőle elragadni. *Schopenhauer.*

★

A leleplezett hazugság az emberiség boldogulása szempontjából épp oly fontos vivmány, mint a világosan kifejezett igazság.

★

A hazugságtól való megszabadulás, — az igazság hirdetése; annak a tudása, hogy az, amit igazságnak tüntetnek fel, hazugság, — ez az igazság. Az eltévelyedés mindig káros. Előbb vagy utóbb ártalmára lesz annak, aki az igazság helyett elismeri.

Kempis Tamás.

★ ★ ★

Az emberiség előrehaladása a megismerés utján abban áll, hogy lefejtjük azokat a burkolatokat, amelyek az igazságot eltakarják.

Heti olvasmány

Chelcicky Péter

Van egy könyv, amelyet több mint négyszázötven esztendővel ezelőtt egy olyan ember, akinek nem volt tudományos képzettsége, a Chelcice faluból való Péter irt, egy könyv, amely csaknem teljesen ismeretlen.

Ebben a könyvben, amelynek az a cime, hogy „A hit hálója" nemcsak egyszerü, világos, kemény és igaz leleplezését találjuk meg annak a szörnyü ámitásnak, amelyben az emberek éltek és élnek, mert oly tanitásban hisznek, amely az igazi kereszténység szemében teljesen idegen és azt hiszik, hogy a keresztény

hitet vallják, hanem megtaláljuk ebben a könyvben a világos rámutatást is az életnek arra az egyetlen és örömteli utjára, amelyet Krisztus nyitott meg az emberek előtt.

Minden életigazság, amelynek az ember viselkedésében vezetőül kell szolgálnia, ha szent férfiak öntudatában egy csapásra érvényesül is, a legtöbb embernél mégis csak lassan észrevétlenül, kisebb lökésekkel jelentkezik, néha látszólag teljesen eltünik és aztán ujra tolófájdalmakkal ad életjelt, mint a szülésnél.

Igy volt a dolog és igy van még ma is a kereszténységgel. A keresztény igazságot kezdetben néhány egyszerü, jelentéktelen, szegény ember fogadta el a maga teljes jelentőségében. De midőn a nagy tömegben és gazdag, tekintélyes emberek közt terjedt el, mind jobban és jobban elrontották és az egyház alapitásának ideje óta (Konstantin császár ideje óta, mint Chelcicky mondja), annyira elrontották, hogy fő és igazi jelentősége teljesen rejtve maradt az emberek előtt és külső, a kereszténység lényegétől idegen formákkal helyettesitették.

Az igazságot azonban, amely egyszer teljesen behatolt az emberek tudatába, semmi sem fojthatja el. Annak ellenére, hogy az egyházakban eltorzitották a kereszténységet, maradtak az egyházon kivül, azok személyében, akiket az egyháziak néha eretnekeknek neveztek, a kereszténységnek igazi hitvallói és követői. És mindig ujabb meg ujabb erőfeszitéseket tettek, hogy ezt a kereszténységet ismét életrekeltsék. És minden egyes alkalommal, mind nagyobb számu ember fogadta el a keresztény igazságot valódi értelmében.

A keresztény igazságnak ilyen igazi hitvallója és életrekeltője volt Chelcicky. „A hit hálója" utmutatás arra, hogy minek kellene lennie a keresztény társadalomnak alapitója tanitása szerint és hogy mi lett belőle e tanitások eltorzitása következtében.

A könyv előszava a következőket mondja:

„Ezt a könyvet, amelynek cime „A hit hálója", Chelcicky Péter irta, aki Rokycana magister idejében élt, a magisternek jó ismerőse volt és sokszor beszélgetett vele. Sok hasznos hittudományi művet irt az egyház üdvére az Antikrisztussal és az ő kisértéseivel való harcban és annak, hogy ezt a könyvet eddig még nem adták ki, az okai a papok voltak, akik nem szüntek meg és nem szünnek meg Chelcicky Péter könyveit a nép előtt téveseknek és eretnekeknek feltüntetni, még pedig csak azért, mert a papok életmódját kárhoztatja. Mindazonáltal Chelcicky Péternek ezt a könyvét, valamint más irásait is a társadalom legkülönösebb osztályaihoz tartozó nagyon sok ember fogja elolvasni, annak ellenére, hogy Chelcicky laikus ember volt és nem tudott latinul. Mert bár nem volt a hét tudomány doktora, mégis valóban a nyolc boldogság és Isten valamennyi parancsának végbevivője volt és ilyen módon igazi cseh doctor volt. Chelcicky ebben a könyvében valamennyi társadalmi osztállyal foglalkozik, a császároktól, királyoktól, fejedelemektől kezdve a nemesek, lovagok, polgárok, iparosok és parasztok osztályáig, de különös figyelemmel foglalkozik a papi renddel: pápákkal, biborosokkal, püspökökkel, érsekekkel, apátokkal és az összes szerzetesekkel, rendfőnökökkel, egyházközségi előljárókkal, vikáriusokkal. A könyv első része azt tárgyalja, milyen módon hatolt be a rettenetes romlottság az egyházba és bizonyitékokat sorol fel arra, hogy csak az összes emberi koholmányoknak az egyházból való eltávolitása után juthatunk el az egyház igazi alapjához — Jézus Krisztushoz. A második rész az egyházi méltóságok keletkezéséről és szaporodásáról szól, ami Krisztus megismerését csak akadályozza, mert ezek a méltóságok csak a dölyfösség szellemével vannak eltelve és teljes erővel ellenszegülnek a szelid és alázatos Krisztusnak.

És Chelcicky csakugyan ebben a könyvében,

mint más irataiban egyáltalán nem támadja az egyházi, pápai rendeleteket és dogmákat, — nem ugy, mint előtte Husz János és utána Luther, Melanchton, Calvin tették — csak arra mutat rá, hogy azoknak az embereknek az élete, akik kereszténynek tartják magukat, nem keresztényi; hogy a kereszténynek nem szabad erőszakot használnia, nem szabad a jobbágyok telkét elidegenitenie, nem szabad tékozló és kicsapongó életmódot folytatnia, nem szabad büntetnie és ami fődolog: nem szabad ölnie és háborut viselnie.

Chelcicky nem vitázik arról, hogy cselekedetek vagy hit utján üdvözülünk-e, nem vitázik a praedestinatióról és általában a dogmáról; csak azt kivánja, hogy az egyház minden rendelkezését a nép értelmi szinvonalához alkalmazzák. Nem tagadja a dogmákat, de a keresztények életéről beszél, rámutat arra, hogy a világi uralkodók, a katonaság, a birák, a papok és a nemesség rangjuk miatt ellentétbe jutottak a kereszténységgel (sőt a kereszténységgel összeférhetetlennek tartja azt is, hogy valaki a polgári osztályhoz tartozzék). Ami azonban a legfőbb, megmutatja, hogy kivégzéseket és háborukat a keresztény ember el nem ismerhet. Megmutatja, hogy a kereszténységnek az állammal való egyesülése — midőn az létrejött — romlásba dönötte a kereszténységet, tönkretette és hogy tulajdonképpen ennek ellenkezője kellene, hogy bekövetkezzék: a kereszténységnek kellene tönkretennie az államot, miután vele egyesitették. És bebizonyitja: lehetséges, hogy az állami hatalom hiánya nemcsak hogy nem semmisiti meg a rendet az emberek életében, hanem azt a rendetlenséget és azokat a bajokat szünteti meg, amelyek miatt az emberek szenvednek.

Ebben rejlik az oka annak, hogy Chelcicky könyve és müködése oly ismeretlen maradt. Chelcicky könyve és müködése a keresztény emberiség körében ugyanazt a helyet foglalja el, amelyet a kereszténység

az egész emberiség körében. Tulságosan megelőzik korukat. A pápai tekintélynek, a bucsuknak és sok másnak a megsemmisitése, amit Luther tett, megfelelt kortársai erejének, de azt, amit Chelcicky hirdetett, nem lehetett elfogadni és pedig nem azért, mintha homályos vagy helytelen lett volna, — épp ellenkezőleg, nagyon is világos és igaz minden, amit mondott, — hanem azért, mert az, amit hirdetett, tulságosan megelőzte korát.

Még ma sem lehet elfogadni mind azt, amit Chelcicky óhajtott, annál kevésbé lehetett az ő korában. Nem lehetett megcáfolni azt, amit Chelcicky hirdetett, abban az időben legalább voltak olyan becsületesek az emberek, hogy lehetetlennek tartották kétségbevonni azt, hogy Krisztus azt tanitotta, amit tanitott: hogy az emberek ne csak egymást, hanem ellenségeiket is szeressék, viseljék el a bántalmakat és jóval fizessék vissza a rosszat — és hogy minden embert tekintsenek testvérüknek és hogy ezt a tanitást nem lehet összeegyeztetni mostani életberendezésükkel. Ezért elkerülhetetlenül az a kérdés merült fel, hogy mit tartsanak meg inkább: a kereszténységet vagy pedig az akkori életberendezést? Ha a kereszténységet akarják megtartani, akkor világos, hogy a hatalom birtokosainak a hatalomról, a gazdagoknak a gazdagságukról kell lemondaniok, a középosztálynak pedig az erőszak utján való védelméről, a szegényeknek és az alárendelteknek meg kell tagadniok az engedelmességet mindabban, ami a kereszténység tanitásaival ellenkezik (az államban pedig az egész társadalmi tevékenység ellenkezik a kereszténység tanitásaival) és ezért üldözések fogják őket érni. Mindez azonban borzasztó.

De ha a fennálló rendet akarják fenntartani bár tudják, hogy nem kerszténvi, akkor ez annyit jelent, hogy lemondunk a kereszténységről. És ez is borzasztó. Mi más mardt hátra tehát? Egy dolog: elfelejteni mindazt, amit Krisztus, amit Chelcicky, amit a

lelkiismeret mondott; nem gondolkodni és nem beszélni erről.

Ez az oka annak, hogy Chelcicky és a könyve olyan ismeretlenek maradtak.

A könyvet elhallgatták, elfelejtették. Ha egy tucat tudós tud is róla, csak irodalomtörténeti emléknek tekinti.

Az emberiség szellemi kincsei azonban soha sem vesznek el, hanem csak érnek, mint a szalma közé eltett kemény gyümölcs. És mennél tovább kell arra várnia ennek a szellemi kincsnek, hogy megérjen, annál értékesebb.

Ez történt Chelcickyvel és könyvével is.

A könyvet nemrég és elsőizben kiadta az orosz tudományos akadémia és magától értetődik, hogy senki sem olvasta el, senki sem hallott róla semmitsem, épp ugy, mint mindarról, amit oly nagy költséggel és oly nagy komolysággal az akadémia kiadványai közt jelentetnek meg. Nietzsche, Zola, Verlaine munkáit néhány tucat kiadásban és száz meg százezer példányban nyomtatják ki. Mindenki a legapróbb részletekig ismeri ezeknek az embereknek élettörténetét, de Chelcicky könyvei eddig kiadatlanok maradtak, még Csehországban és Németországban is, annál inkább Angliában és Franciaországban.

Chelcickyről magáról is, ugyszólván, semmit sem tudnak. Megemlitik róla, hogy 1390-ben született és 1450 táján halt meg. Némelyek azt hiszik, hogy nemes volt, mások szerint paraszt, tudniillik cipész, vagy földmivelő volt. Nekem az a véleményem, hogy földmivelő volt.

Hogy földmivelő, paraszt volt, azt először is a könyv erőteljes, egyszerü, világos nyelvéből következtetem, másodszor bölcseségéből, minthogy a szerző mindig tudja, mi fontos és mi nem fontos és mindig a fontosat helyezi első helyre; másodszor a szivjóságból és ártatlanságból, amellyel néha parasz-

tosan, gorombán, felháborodással és olykor keserü gunnyal beszél arról, ami szemmel láthatólag lelki fájdalmakat okoz neki.

„A hit hálója" az időrend szerint régi könyv, de jelentősége szerint a legujabb, olyan uj, hogy korunk embereit még távolról sem készitette elő az igazi felvilágositás arra, hogy képesek legyenek megérteni. De el fog érkezni ennek a könyvnek is az ideje és már közeledik.

Hiszen a kereszténység nem emberi koholmány, nem egyike ama muló formáknak, amelyeket az emberi társadalmak hoznak létre, hanem igazság — és ha nem kőtáblákon nyilatkoztatták is ki a Szinai hegyen, mégis sokkal mélyebben van beirva az emberek szivébe, mintha kőbe volna vésve. És ha egyszer az igazság ki van mondva, akkor ezt semmiféle utonmódon sem lehet kirtani az emberek tudatából. Ez az igazság soká várt és még várni fog, de épp ennek következtében annál nyilvánvalóbb lesz és annál sürgetőbben fogja követelni megvalósitását.

A kereszténységből immár nem lehet kiirtani azt, hogy a keresztényeknek, mint Chelcicky mondja, nem szabad „a világi bölcseség részeseinek" lenniök, nem szabad hivatalnokoknak, biráknak, katonáknak lenniök, hanem minden igazságtalanságot alázatosan és türelmesen el kell viselniök, anélkül, hogy zugolódnának, anélkül, hogy bosszut állnának. Akármennyit igyekeztek az emberek és akármennyit fognak még igyekezni arra, hogy ezt az igazságot szofizmákkal eltagadják — ezek az igazságok igazságok maradnak és közvetlenül megragadják az emberi sziveket, az évszázadok folyamán kitalált szofizmák ellenére, amelyekkel el akarják ezeket az igazságokat rejteni.

Mit kell tehát tenni? Eddig ugy oldották meg a dilemmát, hogy eltitkolták a kereszténységet, vagy durván elhazudták, hogy az államot fenntarthassák.

De az emberek nem tudják majd elkerülni, hogy a másik, az ellenkező megoldást is ki ne próbálják:

hogy lemondjanak az államról és egészen a kereszténységnek szenteljék magukat.

És ez a megoldás annál észszerübb lesz, mert az államok hatalmi berendezkedéseikkel, eddig még semmitsem tudtak megvalósitani az emberek számára mindabból a jóból, amit igértek, hanem ellenkezőleg, még növelték azt a nyomoruságot, amelyben az emberek élnek és az emberek mindinkább elvesztik a hozzájuk való bizalmukat.

Az uj és szerencsés megoldás az, amelyet Chelcicky bölcs bensőséges és szükséges könyve követel.

Néhány idézetet ebbe a gyüjteménybe is be fogunk sorolni belőle, heti olvasmányként. *Tolsztoj.*

Szeptember 16.

A kétségek nem rombolják le, hanem megerősitik a hitet.

★

Nem akarok elismerni elválasztó vonalat Isten és ember közt. Akaratunk elhatározásai kétségkivül a mieink, de magasabb régiókban, a szabad gondolat és érzés körében nem kerülhetjük el azt, hogy az Ő jelenlétét el ne ismerjük. Mindaz, ami bennünk a legmélyebb, az csak az ő visszfénye.

Megelevenit minket és soha sem szünik meg általunk hatni, ha beleegyezünk abba, hogy azt kivánjuk és azt tegyük, amit ő akar. Előmozditja erkölcsi erőfeszitésünket, támogat a hüségben és az igazságban, magára vállalja a mi részünket a rosszal való küzdelemben és számos olyan fenséges dolgot tár elénk, amelyet szóval nem is lehet kifejezni.

De ha csak a legcsekélyebb hütlenséget is követjük el vele szemben, akkor elhagy minket.

Martineau.

Nem abban rejlik a hütlenség, amit az ember hisz, vagy nem hisz, hanem abban, hogy az ember azt vallja, amit nem hisz. *Martineau.*

★

Vannak pillanatok, amikor az ember többé nem hisz a szellem életében.

Ez nem hitetlenség, hanem a hitnek olyan korszaka, amelyben a test életében hiszünk.

Az ember hirtelen elkezd félni a haláltól. Mindig ez történik, ha elkábult valamitől és ujra azt kezdi elhinni, hogy a testi élet az élet, épp ugy, mint a szinházban megfeledkezhetik magáról az ember és azt hiheti, hogy az, amit a szinpadon lát, a valóságban történik és elkezd félni a szinpadon lejátszódó dolgoktól.

Ugyanez történik az életben is.

Miután az ember már megértette, hogy az élete nem a szinpadon, hanem a nézőtéren folyik le, tehát nem a személyében, hanem rajta kivül, akkor néha megtörténik, hogy régi szokása szerint annak a csalódásnak esik áldozatul, hogy a saját személyében találja meg az életét és elkezd félni.

Azonban a csalódásnak ezekben a pillanataiban is tudja a felvilágosodott ember, hogy az, ami a testi életében történik, életének valódi üdvösségétől nem foszthatja meg.

A csüggedés idején ugy kell bánnunk saját magunkkal, mint egy beteggel — nem szabad megmozdulnunk.

★

A legborzasztóbb hitetlenség az, ha saját magában nem hisz az ember. *Carlyle.*

★

A bölcs embert a legjobb pillanataiban is elfoghatja a kétség. A kételkedés szabadsága az ember

biztosságának az alapja. Az igazi hitet mindig a kétség kiséri.

Ha nem kételkedhetnék, akkor nem hinnék.

Thoreau.

★ ★ ★

Nem az van távol az Istentől, aki ennek létében kételkedik és ezek a kétségek kinozzák, hanem az, aki másnak szavára hiszi el az Isten létét, vagy nem létét és nem kételkedik abban amit mondtak neki.

Szeptember 17.

Jogtalanság, ha a földet tulajdonunkként birtokoljuk.

★

Az első, aki körülkeritett egy darab földet és azt merte mondani: „Ez az én földem" és talált olyan ostoba embereket, akik ezt elhitték neki — az volt a polgári társadalom első alapitója. Mennyi büntettől, háborutól, gyilkosságtól, szerencsétlenségtől és borzalomtól mentette volna meg az emberiséget az, aki a keritès karóit kitépte volna, betömte volna az árkot és ezt mondta volna: „Vigyázzatok, ne higyjetek ennek a csalónak, mert el vagytok veszve, ha elfelejtitek, hogy a föld senkié sem lehet és hogy a termése mindenkié". *Rousseau.*

★

Olyan emberek, akiknek földbirtokuk van, elitélnek, másokat szóval és tettel idegen vagyon eltulajdonitása miatt.

Hát nem értik meg, hogy ők, akik a néptől szüntelenül elveszik annak sérthetetlen tulajdonát, el kellene, hogy piruljanak a szégyentől, ha csak emliti is valaki a lopás szót és nem szabad senkit sem el-

ítélniök és büntetniök azért, amiben szüntelenül és legalaposabban ők maguk a hibásak.

★

Nézzetek a természet megfigyelőjének szemével a föld nélkül szükölködő emberre, akinek megvan a lehetősége és megvannak a képességei, hogy a földet használja, de egyuttal meg van fosztva a földre való jogától. Ez épp olyan természetellenes dolog, mint a madár levegő nélkül, vagy a hal viz nélkül.

Henry George.

★

A föld magántulajdona, amely soha sem keletkezett az emberek természetes viszonyaiból és a történelemben mindig csak mint a hóditás és mint a rablás következménye jelenik meg, olyan végtelenül abszurd dolog, olyan durva igazságtalanság, a produktiv erőknek olyan tékozlása és olyan akadálya a természeti kincsek előnyös felhasználásának, olyan ellentéte az egészséges társadalmi politikának, olyan gátlója az emberi lét valódi javulásának, hogy csak azért türik, mert az emberek többsége soha sem gondoskodik róla, sem pedig nem hall eről szóló fejtegetéseket.

Henry George.

★

A rabszolgaságnak két formája közül, az erkölcsi fejlődés egyforma szinvonala mellett, kétségkivül sokkal humánusabb a rabszolgaságnak az a formája, amely az embert teszi tulajdonná, mint az, amely a földet teszi magántulajdonná. A földnek magántulajdonként való elismerése mellett az emberek a munkától és az éhségtől erőtlenednek el, de az életnek minden örömétől és szépségétől meg vannak fosztva, a tudatlanságnak és az állati létnek vannak szentelve és gonosztevőkké teszik, öngyilkosságba kergetik őket olyan módon, mintha ez nem valaki akaratának a

hozzájárulása révén történnék, hanem egy végzetes szükségszerüség által, amelyért senki sem felelős.

Henry George.

* * *

A földnek magánbirtoklása, mint minden igazságtalanság, elkerülhetetlenül egy egész sereg igazságtalansággal és rossz cselekedettel van egybekötve, amelyek megvédelmezéséhez szükségesek.

Szeptember 18.

Az élet lényege nem a test, hanem az öntudat.

*

Kétségkívül helyes, hogyha nem volnának csontjaim, izmaim és hasonló dolgaim, akkor azt, amit jónak tartok, nem tehetném meg; de teljesen helytelen volna azt állitani, hogy a csontok és az izmok az okai annak, amit teszek és nem az üdvösségem iránti szeretetem. Ha igy beszélnénk, ez annyit jelentene, hogy az okozatot nem tudjuk megkülönböztetni attól, ami elválaszthatatlanul egybe van kapcsolva az okkal. Az emberek többsége, mialatt tapogatódzva jár, mint a sötétben, azt nevezi oknak, ami az oknak kisérő jelensége.

Szokratesz.

*

Az emberi életet nem Isten szellemének erejével, hanem az anyagi erővel vagy ennek a két erőnek a közös hatásával magyarázni azért, mert a szellemi élet nem nyilvánulhat a testnek anyagi támogatása (az ételek, italok és levegő általi támogatása) nélkül, épp oly helytelen, mintha a gőzös mozgatását a szelentyü mozgásával akarnók magyarázni, amely a gőznek a hengerbe való kitódulását szabályozza.

A gőz valóban nem juthatna ki kellő időben a kazánból a hengerbe, ha a tolattyu ezt nem szabályozná. Azonban a tolattyu sem mozoghatna, ha nem mozgatná a hajtótengely, melyet viszont a gőz mozgat.

Egészen ilyen az a vélt bübájos kör is, amelybe gyakran belekerülnek azok az emberek, akik felületesen itélik meg a léleknek a testhez való viszonyát. Gyakran sehogysem találnak kivezető utat abból a vélt bübájos körből és a dualismusba esnek vagy abban gondolják fellelni ezt a kivezető utat, hogy az anyagot ismerik el az élet egyetlen alapjának.

Sztráhov Fjódor.

★

Az isteni bennünk él és szüntelenül az eredete felé törekszik. *Seneca.*

★

Test és lélek — ez az, amit az ember tulajdonának tart és amiről állandóan igyekszik gondoskodni. Tudd meg azonban, hogy a szellemi lényed, a valódi éned. Hagyd, hogy áthasson ez az öntudat, emeld fel szellemedet a tested fölé, óvd meg minden külső földi szennytől, ne engedd, hogy a test elnyomja, ne azonositsd az életedet a testeddel és olvadj egybe szellemednek életével, akkor minden jó dolgot be fogsz tölteni és zavartalanul fogsz élni Isten oltalma alatt és be fogod tölteni hivatásodat. *Marcus Aurelius.*

★

A szellemi élet abban áll, hogy az ember cselekedetei okául elismeri a szellemi, akaratnélküli ősforrást és ezáltal engedi vezettetni magát az életben.

Olyan emberek azonban, akik nem ismerik fel a szellemi ősforrást, cselekedeteik vezetőjéül az okozati, fizikai összefüggést tekintik, amely annyira bonyodalmas, hogy soha sem fogjuk ismerni, mert minden a következmények következménye.

Ezért az ilyen emberek cselekedeteinek sohasem lehet szilárd alapja.

★

Szellemnek vagy erőnek nevezem az emberben azt a lényeget, amelynek önálló élete van és az embert öntudatos életre serkenti. *Marcus Aurelius.*

★

Miután megértetted, hogy minden elpusztitható, ami teremtve van, látni fogod az örök változtathatatlant. *Buddhista bölcs mondás.*

★

Mint ahogy Isten mindent lát, ő maga azonban láthatatlan, ugy a lélek is láthatatlan, ámbár a lélek minden. *A Talmud.*

★

Az ember az ész által él. Ne tulajdonitsd soha az életet a testnek — az edénynek, amely ezt a belső erőt magábazárja. Az embernek egész hüvelye csak az észnek ezen ereje által él; enélkül olyan, mint a szövőszék vetélője a takács nélkül, mint az irótoll az iró nélkül. *Marcus Aurelius.*

★ ★ ★

A szellemi irányozza a testit, nem pedig forditva. Ezért az ember ha meg akarja változtatni a helyzetét, a szellemi dolgokban kell önmagán dolgozni és nem a testiekben.

Szeptember 19.

Sem megmérni, sem felbecsülni nem lehet azt a kárt, amelyet az álhit okozott és okoz.

A hit az ember Istenhez és a világhoz való viszo-

nyának meghatározása és az ember hivatásának magyarázata, amely ebből a viszonyból adódik. Milyen legyen az élet, ha az a viszony és a hivatásnak ebből eredő magyarázata helytelen?

★

Ha még oly igaz is, hogy a vallásos hitetlenség és az isteninek megvetése nagyon rossz dolog, a babona még sokkal rosszabb dolog. *Plutarchos.*

★

Kérdezzétek meg a legtöbb kereszténytől, hogy miben áll a legfőbb rossz, amitől Krisztus az emberiséget megszabaditotta és azt fogják mondani: a pokoltól, a tisztitótüztől és a tulvilági büntetéstől. Ehhez képest azt gondolják, hogy a megváltás olyasmi, amit más is el tud végezni helyettünk. A pokol szó, amellyel olyan ritkán találkozunk a bibliában, a hamis magyarázat következtében a kereszténységben sok kárt okozott. Az emberek menekülnek a külső pokol elől, holott valójában magukban hordozzák a poklot, amelytől leginkább kellene félniök. A megváltás, amelyre az embernek leginkább van szüksége és amely az embert leginkább megszabaditja, a gonosztól való megváltás a saját lelkében. Van valami, ami sokkal rosszabb, mint a külső büntetés. Ez pedig a bün, — annak a léleknek az állapota, amely fellázadt az Isten ellen, annak a léleknek az állapota, amely isteni hatalommal van felruházva, de erőszakkal odaadja magát az állati vágyaknak, — azé a léleké, amely látja az Istent és fél az emberek fenyegetéseitől és haragjától és többre becsüli az emberi dicsőséget, mint az erény békés öntudatát. Nincs nagyobb romlás ennél.

És ez az, amit a konok ember elvisz magával a sirba. Ez az, amitől félnünk kell.

Önmagát megváltani a szónak legigazibb értel-

mében azt jelenti, mint felemelni elbukott szellemünket, meggyógyitani a beteg lelket, visszaadni neki a gondolat, a lelkiismeret és a szeretet szabadságát. Ebben az állapotban rejlik az a megváltás, amelyért Krisztus meghalt.

Ehhez a megváltáshoz adatott nekünk a szentlélek és erre céloznak a kereszténység összes igaz tanitásai. *Channing.*

★

„Lelkünket elvesziteni, nem annyit jelent, mint hogy az van eleve elhatározva rólunk, hogy az örök egyházi pokolra vagyunk itélve, hanem annyit, hogy eltévedünk a szenvedélyek bozótjában és az őnző gondolatok körében forgunk.

Igy bolyong körben az, aki eltévedt az erdőben.

A „The World's Advance Thought"-ból.

★

Az ortodox vallásossággal, hála Istennek meglehetősen végeztek, válaszfalat huztak közte és a filozófia közt, amely válaszfal mögött mindegyik folytathatta utját, anélkül, hogy a másikat akadályozta volna. De mit csinálnak most? Lerombolják a válaszfalat és azzal az ürüggyel, hogy eszes kereszténnyekké tesznek minket, nagyon esztelen filizófusokat faragnak belőlünk. *Lessing.*

★

Milyen könnyünek látszik megmondani az igazat és milyen sok belső munkára van szükség ahhoz, hogy ezt el tudjuk érni.

Egy ember őszinteségének a foka a mutatója annak, hogy milyen fokon áll az erkölcsi tökéletessége.

★

Az őszinteség az egyetlen pengő pénz, amely mindenütt érvényes. *Kinai közmondás.*

September 20.

Csakis erőfeszítés útján érünk el minden jót.

★

Ha vannak olyan emberek, akik nem foglalkoznak tanulmányokkal és ha foglalkoznának is ilyenekkel, nem haladnak bennük, ugy ezek az emberek ne csüggedjenek el és ne lankadjanak; ha vannak olyan emberek, akik a felvilágosodott embereket kétséges és előttük ismeretlen dolgokban nem kérdezik meg és ha megkérdezik is őket, nem nyernek felvilágositást, — ne csüggedjenek el: ha vannak olyan emberek, akik nem gondolkodnak, akik nem tudnak eljutni odáig, hogy megértsék, honnan származik a jó, — ne csüggedjenek el; ha vannak olyan emberek, akik a jót a rossztól nem különböztetik meg és ha meg is különböztetik, még sincs róla világos fogalmuk, — ne csüggedjenek el; ha vannak olyan emberek, akik nem tesznek jót és ha teszik is, nem szentelik ennek minden erejüket, — ne csüggedjenek el: amit mások egyszerre tennének meg, azt meg fogják tenni tizszerre. Amit mások százszorra tennének meg, azt meg fogják tenni ezerszerre.

Aki igazán követi az állhatatosságnak ezt az elvét, az ha még olyan tudatlan is, okvetlen felvilágosodottá lesz és ha még olyan gyenge, egész bizonyosan erőssé lesz. *Kinai bölcs mondás.*

★

Menjetek be a szoros kapun. Mert tágas az a kapu és széles az az ut, amely a veszedelemre visz és sokan vannak, akik azon járnak. Mert szoros az a kapu és keskeny az az ut, amely az életre visz és kevesen vannak, akik megtalálják azt.

Máté VII. 13—14.

A rossz tetteket könnyen követjük el, — az olyan tetteket, amelyek saját magunkra hoznak szerencsétlenséget, de ami üdvös és jó számunkra, azt csak fáradsággal és erőfeszitéssel tesszük meg.

Buddhista bölcs mondás.

★

Forditsd figyelmedet arra, amit teszel és ne gondolj semmire, ami figyelmes gondolkodásra nem méltó.

Confucius.

★

A jó tudáshoz sohasem vezet az ut selyemlágy mezőkön át, amelyeket liliomok lepnek be: az embernek mindig kopár sziklákon kell felkapaszkodnia.

John Ruskin.

★

Az igazság keresése nem történik vidáman, hanem izgalommal és nyugtalansággal; de mégis keresni kell az igazságot, mert elpusztul az ember, ha nem találja meg és nem szereti meg. Azonban ezt fogod mondani: „ha az igazság azt akarná, hogy szeressem és hogy keressem meg, akkor leleplezné előttem saját magát." Le is leplezi magát előtted, de nem forditsz figyelmet rá. Keresd tehát az igazságot, — mert ezt kivánja.

Pascal.

★ ★ ★

Az ember felkiáltana a fájdalomtól, ha, amikor nem dolgozik, az izmaiban érezné azt a fájdalmat, amelyet akkor érez izmaiban, amikor dolgozik, anélkül, hogy észrevenné. Ugyanugy kinos fájdalmat érez az az ember, aki nem fordit belső szellemi munkát lelkivilágára mindattól a kellemetlenségtől, amelyet anélkül, hogy észrevenné, elvisel az, aki az erkölcsi tökéletesbedésben látja életének főfeladatát.

Szeptember 21.

Az ember szabadságának legkönnyebb és legcsekélyebb megnyilvánulása abban áll, hogy választ két vagy több közömbös cselekedet közt: hogy jobbra vagy balra menjen-e, avagy egyhelyben maradjon. Nehezebb és magasabb fajtáju megnyilvánulása a szabadságnak az, hogy az érzelmek kényszerének engedjen-e az ember, vagy ellentálljon-e ennek. A legnehezebb, legfontosabb és legszükségesebb megnyilvánulása az akaratnak pedig az, hogy gondolatainkat ebbe vagy abba az irányba tereljük.

★

Dolgozz gondolataid megtisztitásán. Ha nem lesznek rossz gondolataid, akkor rossz cselekedeteket sem fogsz elkövetni. *Confucius.*

★

Törekedj arra, hogy ne gondolj semmire, amit rossznak tartsz. *Epiktetosz.*

★

Minden az ég hatalmában áll, ama vágyunkon kivül, hogy Istent szolgáljuk-e vagy saját magunkat. Nem tilthatjuk meg a madaraknak, hogy fejünk felett repüljenek, de nem hagyjuk azt, hogy fészket rakjanak rá. Épp ugy nem tudjuk meggátolni azt, hogy a rossz gondolatok felmerüljenek a fejünkben, de elég erősek vagyunk ahhoz, hogy ne hagyjuk, hogy fészket rakjanak ott és kikeltsék és táplálják a rossz gondolatokat. *Luther után.*

★

Alig van valami fontosabb a tudásunk számára, a nyugodt élethez és a sikerhez minden dologban, mint az a képesség, hogy gondolatainkon uralkodni tudjunk. *Locke.*

A gondolatok olyanok, mint a vendégek, nem vagyunk felelősek első jöveteleikért. Azonban csak akkor fognak ujra és gyakran felkeresni, ha megfelelően fogadtuk őket. Amit ma gondolsz, azt holnap meg fogod tenni.

★

Az életünk a gondolataink következménye, a szivünkből születik, a gondolatainkból származik. Ha az ember rossz gondolatokkal szól vagy cselekeszik, szüntelenül követi a szenvedés, mint a kocsit huzó ökör patáját a kerék.

Az életünk a gondolatainknak az eredménye; a szivünkben születik, a gondolataink által keletkezik. Ha az ember jó gondolatokkal szól vagy cselekszik, az öröm fogja követni, mint az árnyék, amely soha sem hagy el minket.

— Megbántott engem, legyőzött, leigázott, jogtalanságot követett el velem szemben, — az olyan szivben, amelyet ilyen gondolatok nyugtalanitanak, soha sem fog kialudni a gyülölet.

— Megbántott engem, legyőzött, leigázott, — aki az ilyen gondolatoknak nem ad menedéket szivében, az örökre el fogja fojtani a gyülöletet.

Nem a gyülölet győzi le azt, ami a gyülölettől származik; a szeretet oltja el — ez örök törvény.

Buddhista bölcs mondás.

★

Ha az ember szilárd véleményt formált a dolgokról akkor elérte a tudást; ha a tudást elérte, akkor az akarat az igazság után törekszik; ha az akarat ki van elégitve, akkor jó lesz az ember szive; ha a szív jó, akkor erkölcsi véleményre tesz szert a dolgokról, amely az erényhez vezet. *Confucius.*

★

Őrködj a gondolataid felett, őrködj a szavaid felett és őrizd meg minden cselekedetedet a rossztól.

Ha tisztaságban megőrzöd ezt a három utat, akkor arra az utra fogsz lépni, amely a bölcs számára ki van jelölve. *Buddhista bölcs mondás.*

★

Nem csak az bün, ha rosszat tesz az ember, hanem az is, ha rosszat gondol. *Zoroaszter.*

★ ★ ★

Az érzelem az ember akaratától függetlenül keletkezik; de a gondolat helyesli, vagy rosszalja az érzelmet és támogatja vagy gátolja, aszerint, hogy milyen.

Szeptember 22.

A halhatatlanságban való hit az ember természetében rejlik.

★

Mindenki érzi, hogy egyéb is, mint valami más által egykor megelevenitett semmiség. Ezért bizalommal van eltelve afelől, hogy a halál véget fog ugyan vetni életének, de létének nem. *Schopenhauer.*

★

A lélek nem ugy lakozik a testben, mint egy házban, hanem, mint egy ideiglenes menedékhelyen. *A hindu Kurán.*

★

Milyen sok birodalom van, amely nem ismer minket! Ezeknek a végtelen világoknak az örök hallgatása ijedtséget kelt bennem. Ha arról gondolkodom, hogy milyen rövid az életem az örökkévalóságban, mely megelőzte és követni fogja és arról, hogy milyen semmiség a tér, amelyet betöltök, sőt az is, amelyet tekintetemmel át tudok látni, — a tér, amely elvész

a más terek végtelen megmérhetetlenségében, amelyeket nem ismerek és amelyek nem ismernek engem, akkor ijedtség fog el és elcsodálkozom, hogy miért vagyok ezen a helyen és nem más helyen, mert hiszen semilyen oka sincs annak, hogy miért vagyok itt és miért ne lehetnék másutt és hogy éppen most én nem korábban vagy később. Ki helyezett ide? Kinek a meghagyására és rendelkezésére határozták meg számomra éppen ezt a helyet és időt?

Az élet — emlékezés egy tovaröppenő napra, amelyet mint vendég töltöttünk el. *Pascal.*

★

Halandók nem soká fogunk élni; csak néhány pillanat adatott nekünk. A lelkünk azonban nem öregszik meg és örökké fog élni. *Phokylides.**

★

A tapasztalat mutatja, hogy azok, akik ismerik a halál utáni életről szóló tanitást és meg vannak győződve arról, hogy van élet a halál után, ennek ellenére is a bünben élnek és aljas cselekedeteket követnek el, mialatt azokon az eszközökön gondolkoznak, hogy hogyan menekülhetnének lehetőleg ravaszul viselkedésük fenyegető következményei elől. De ugyanakkor azt lehet mondani, hogy aligha volt valaha csak *egyetlen* erkölcsös ember is a világon, aki meg tudott volna barátkozni azzal a gondolattal, hogy a halállal minden megszünik és akinek nemes gondolkodásmódja nem emelkedhetett volna fel a tulvilági életbe vetett reményig. Ezért, ugy látszik, megfelelőbb az emberi természetnek és az erkölcsök tisztaságának, hogy a tulvilági életben való hit alapját a nemes lelkek érzésében keressük, mintha megforditva, nemes magatartásukat a tulvilági életbe vetett reménynek tulajdonitjuk. Csakugyan ilyen az erkölcsös hit,

* Görög költő, aki Miletoszban született Kr. e. 540-ben *(A ford.)*

amelynek hüsége felül tud emelkedni a különböző ravaszságokon és tépelődéseken és amely egyedül illik az ember mindenféle helyzetéhez, mert egyenes és nem kerülő utakon vezeti az embert igazi céljához.

Kant után.

★

A halálfélelem onnan ered, hogy az emberek életnek tartják életük parányi részét, amelynek saját helytelen képzetük szab határt.

★

A halál azoknak a testi szerveknek a szétrombolása, amelyeknek segitségével a világot érzékelem ugy, ahogy az ebben az életben látszik nekem, összetörése az üvegnek, amelyen át néztem és ennek pótlása egy másikkal.

★ ★ ★

A hang, amely azt mondja nekünk, hogy halhatatlanok vagyunk, a bennünk lakozó Isten hangja.

Heti olvasmány

Mexikó királyának végrendeletéből

Mindennek ezen a világon megvannak a határai, a leghatalmasabbak és legboldogabbak is lezuhannak méltóságuk magaslatáról és a porba hullnak. Az egész föld egy nagy sir és semmi sincs a felszinen, ami a sirba a föld alá ne süllyedne. A vizek, folyók és patakok rendeltetésük felé sietnek és nem térnek vissza boldog forrásukhoz. Mind előre sietnek, hogy a végtelen Óceán mélyébe temetkezzenek.

Ami tegnap volt, az ma már nincs és ami ma van, az holnap már nem lesz. A temető tele van azoknak

hamvaival, akiket egykor az élet elevenitett meg, akik királyok voltak, népeken uralkodtak, elnököltek a gyüléseken, uj országokat hóditottak meg, tiszteletet követeltek a maguk számára, felfuvalkodottak voltak a gőgtől a pompa és hatalom közepett.

A dicsőségük azonban elenyészett, mint a fekete füst, amely a tüzhányóból tör elő és nem hagyott nyomot maga után azonkivül, hogy megemlitik az évkönyvek lapjai.

A nagyok, bölcsek, vitézek, dicsőségesek, — óh jaj! — hol vannak most. A sárral elegyedtek össze és az ő sorsuk lesz a mienk is és azoké is, akik utánunk fognak következni.

De ne féljetek valamennyien — ti hirneves vezérek épp ugy, mint ti valódi barátok és ti hü alattvalók, — abba az égbe akarunk kerülni, ahol minden örök és ahol sem rothadás, sem elmulás nincs.

A sötétség a nap bölcsője és a csillagok ragyogásához az éjszaka sötétsége szükséges.

Tetzkuko—Nesagual—Kopotl.
(Kr. e. 1460 táján.)

Szokratesz halála

(Plato: Beszélgetések Szokratesszel.)*

Szokratesz halála után nemsokára egyik tanitványa, Echekrates, amikor a mester egy másik tanitványával, Phaidon-nal, találkozott, aki jelen volt Szokratesz halálánál, arra kérte Phaidont, hogy beszélje el részletesen, mi történt ezen a napon, miről beszélgettek Szokratesz környezetében, mit tett és mit mondott maga Szokratesz és hogyan halt meg.

Phaidon erre a következőket mondta el:

„Eljöttünk ezen a napon is a mesterhez, mint ahogy az előző napokon is el szoktunk jönni és ama törvényszék házában gyülekeztünk, mely közel volt

* Tolsztoj szövege némiképp eltér Plato eredeti szövegétől. *(A ford.)*

a börtönhöz. Az ajtónálló, aki be szokott minket bocsátani, kijött és azt mondta, hogy várjunk kissé, mert a birák ott vannak éppen Szokratesznél: leveszik róla a bilincseket és tudtára adják a határozatot, hogy még ma kell a méregpoharat kiinnia. Kis idő mulva az ajtónálló visszajött azzal, hogy beléphetünk a mesterhez. Erre bementünk és Szokratesznél a feleségét, Xanthippét találtuk, kisfiával a karján. A férje ágyán, Szokratesz mellett ült.

Midőn Xanthippe meglátott minket, elkezdett sirni és jajveszékelt, mint ahogy ilyen esetben a nők tenni szokták: „Most utoljára beszélnek veled a barátaid és te ővelük ...“ és igy tovább.

Szokratesz igyekezett csillapitani a feleségét és arra kérte őt, hogy egy kis ideig hagyja őt magára velünk. Miután Xanthippe kiment, Szokratesz elkezdte hajlitgatni a lábát, a kezével dörzsölte, aztán hozzánk fordulva igy szólt: „Milyen csodálatos dolog, barátom, hogy a kellemes mennyire össze van füzve a szenvedéssel! Fájdalmakat okoztak nekem a bilincsek és most, amikor levették őket rólam, különösen jól érzem magam. Az istenek valószinüleg ki akarták békiteni a két ellentétet, — tudniillik a fájdalmat és a kellemes érzést és ezért ugy füzték egybe őket, hogy az egyiket a másik nélkül nem ismerhetjük meg.“ Szokratesz még akart valamit mondani, de mert észrevette, hogy Kriton halkan beszélget valakivel az ajtó előtt, megkérdezte, miről van szó.

— Az, aki be fogja adni neked a mérget, — mondta Kriton — azt mondja nekem hogy amennyire csak lehet, keveset beszélj. Azt mondja, hogy azok, akik beszélnek, mielőtt beveszik a mérget, kimelegszenek és akkor a méreg gyengén hat, ugyhogy kétszer-háromszor kell belőle inniok.

— Hiszen az nem tesz semmit! — mondotta Szokratesz. — Kétszer-háromszor annyit fogok inni, ha kell, de nem szabad elmulasztanom az alkalmat, hogy épp most beszéljek veletek és megmutassam,

hogy az az ember, aki teljes életében a bölcseségre törekedett, a halál közeledésekor nemcsak hogy nem fél, hanem örömet érez.

— Hogyan örülhetsz annak, hogy elhagysz minket? — kérdezte közülünk az egyik.

— Igaz, — felelte Szokratesz — hogy olybá tünik, mintha nem tenném ezt jól, de ha helyzetemet szemlélitek, bizonyára meg fogjátok érteni, hogy az a férfi, aki egész életében arra törekedett, hogy szenvedélyeit elnyomja, amiben a teste akadály volt számára, most elkerülhetetlenül örül annak, hogy megszabadul testétől. A halál tehát csak megszabadulás. A tökéletesedés, amelyről gyakran beszéltünk, abban áll, hogy amennyire lehet, elkülöniti a testtől a lelket és hozzászoktatja ezt ahhoz, hogy összpontositsa magát a testen kivül; a halál pedig épp ezt a megszabadulást teszi lehetségessé. Nem volna-e tehát esztelenség, ha az az ember, aki egész életében arra készült, hogy ugy éljen, hogy lehetőleg közel legyen a halálhoz, most, mikor ez feléje közeledik, elégedetlen volna?

Ezért, ha nehezemre esik is tőletek elválnom és titeket megszomoritanom, mégsem kerülhetem el, hogy üdvözöljem a halált, mint annak a megvalósulását, amire egész életemben törekedtem. Szeretném, ha ez a védekezésem meggyőzőbb volna számotokra, mint az, amelyet a törvényszék előtt mondtam el — szólt mosolyogva.

— De ahhoz, hogy igy cselekedjünk, — mondta Kébesz — arról kell meggyőződve lennünk, hogy a lélek nem enyészik el, nem tünik el, mint a lehelet vagy a füst; jó volna hinni, vagy tudni, hogy ez csakugyan igy van. De épp ez a baj, hogy ebben nem lehetünk biztosak.

— Ez helyes — mondta Szokratesz. — Biztosan nem tudhatja az ember, de nagyon valószinü, hogy igy van. A hagyomány azt mondja, hogy a halottak lelkei bemennek az alvilágba és ott addig maradnak,

mig újra a világra nem jönnek, mig ujra meg nem születnek halottaikból.

A hagyományban lehet hinni vagy nem hinni, de rendkivül valószinü, hogy az emberek a halottaktól születnek, mert nemcsak az emberek, hanem mind az állatok és növények — és minden, ami él, az elenyészettekből növekszik. És ha ez igy van, akkor az élet nem félhet a haláltól és a halál csak ujjászületés egy uj életre. Bizonyitja ezt még az is, hogy mindnyájan, akik ezen a világon élünk, bizonyos mértékig egy előző életre való visszaemlékezést viselünk lelkünkben.

És Szokratesz elmondta nekünk azt a már ismert elméletét, hogy minden tudásunk semmi más, mint visszaemlékezés.

Visszaemlékezés pedig nem lehetséges, ha a lelkünk nem élt már egy előbbi életben. Ugy hogy, bár az ember teste halandó, a lélek a tudásra és visszaemlékezésre való képességével nem halhat meg a testtel együtt. De nemcsak az, hogy valamennyi ismeretünk a léleknek egy egy előbbi életére való visszaemlékezéseiből áll, hanem a legfőbb bizonyitéka annak, hogy a testtől független halhatatlan lélek él bennünk, az, hogy a szép, a jó, az igazságos és az egész örök eszméi: ennek a léleknek a tulajdonságai és sajátos lényegét alkotják. És minthogy ezek az eszmék nincsenek alávetve a halálnak, ezért a lélek sincs a halálnak alávetve.

Szokratesz befejezte a szavait és mi hallgattunk, csak Kébesz és Szimmiász beszélgettek halkan egymással.

— Miről beszélgettek? — kérdezte Szokratesz. — Ha arról, amiről az imént szóltam, akkor mondjátok meg gondolataitokat. Ha nem helyeslitek, vagy jobb magyarázatot tudtok, mondjátok meg nyiltan.

— Meg akarom mondani az igazat, — szólt Szimmiász. — Nem hagyhatom teljesen jóvá, amit

mondtál, de attól tartok, hogy alkalmatlankodom neked kérdéseimmel mostani helyzetedben.

— Mily nehéz, — mondotta Szokratesz szelid mosollyal — meggyőzni az embereket arról, hogy nem tekintem szerencsétlenségnek azt, ami engem ért. Ha még titeket sem tudlak meggyőzni róla, akkor hogyan tudok meggyőzni más embereket? Tévedsz, ha azt hiszed, hogy most más hangulatban vagyok, mint egyébkor. Mondd hát el a kétségeidet.

— Ha ugy van, — mondotta Szimmiász — akkor minden kertelés nélkül meg akarom neked mondoni, milyen kétségeim vannak. Ugy látszik nekem, Szokratesz, hogy ez, amit a lélekről mondtál, nincs teljesen bebizonyitva.

— Mennyiben? — kérdezte Szokratesz.

— Annyiban, — felelte Szimmiász, — hogy azt, amita lélekről mondtál, a lant hangjairól is el lehet mondani. Azt lehet mondani, hogy bár maga a lant hurjaival együtt valami testi, földi és mulandó dolog: a lant hurjainak rezgése, a hangok, amelyek megszólalnak, testetlen dolgok és nincsenek alávetve a halálnak. Ha tehát a lant összetörne és a hurok elpattannának, azért a rezgések, a hangok, amelyek keletkeztek, nem mulhatnak el és meg kell valahol lenniök a lant elpusztulása után is. De tudjuk, hogy mintahogy a lant összhangja a különféle mértékig megfeszitett hurok következménye, ugyanugy lelkünk is a test különböző elemeinek egymáshoz való kapcsolatához és egymásra való hatásához van füzve, amelyek bizonyos viszonyban állnak egymással és ezért, mintahogy a lant hangja megsemmisül a lant alkatrészeinek megsemmisülésével, akként a lelkünk is elmulik nyomban, mihelyt megszünik az egymáshoz való viszonya azoknak az alkotó részeknek, amelyekből testünk áll; ez a zavar pedig különböző betegségek, tulságos kifáradás, vagy a test szerveinek tulságos megfeszitése folytán következik el.

Mikor Simmias befejezte szavait, kellemetlen han-

gulat fogott el mindnyájunkat, mintahogy később be is vallottuk egymásnak. Alighogy Szokratesz szavai meggyőztek minket a lélek halhatatlanságáról, ismét nyugtalanná tettek minket és bizalmatlanságot keltettek bennünk az erőteljes ellenérvek. Még pedig nemcsak arra vonatkozólag, amit az imént hallottunk, hanem nekünk ugy tünt fel, hogy mindarra vonatkozólag is, amit erről a tárgyról mondani lehet.

Már sokszor csodáltam Szokrateszt, de még soha sem voltam annyira elragadtatva tőle, mint ezuttal. Mert az, hogy a felelet nem okozott neki nehézségeket, nem különös, hanem én különösen a jóságát és nyugalmát csodáltam, amellyel olyan jóakaratuan és helyeslően fogadta Simmias szavait és hogy hogyan segitette ki Simmiast aztán a kétségekből, amikor észrevette, hogy Simmias szavai milyen hatást tettek ránk.

Én ugyanis Szokratesz jobb keze felől ültem az ágya mellett egy zsámolyon, ő azonban az ágyon ült, sokkal magasabban mint én. Az volt a szokása, hogy hajammal játszadozott. Most végigsimitotta a fejemet, összefogta a tarkómon a hajfürtöket és ezt mondta: — Holnap tehát, Phaidon, le fogod vágatni ezeket a szép hajfürtöket. — Ugy van, feleltem én. — De légy még türelemmel és tégy ugy, mint én — szólt Szokratesz. — Mit tegyek? — kérdeztem én. — Hallgasd csak. Megfogadjuk, hogy én levágatom az én hajamat még ma és te a tiedet holnap, de csak akkor, ha érveink nem lesznek meggyőzők.

Tréfálkozva azt feleltem, hogy beleegyezem és Szokratesz odafordult Simmiashoz:

— Jól van hát, Simmias, — mondotta, — a lélek a lant hangjaihoz hasonlit. Mintahogy a lant hangjai a hurok bizonyos viszonyából keletkeznek, ugyanugy keletkezik a lélek is a test elemeihez való bizonyos viszonya folytán. De ha ez igy van, akkor hogyan lehet ezt összeegyeztetni azzal, amit az imént mondottam és amit helyeseltél, hogy minden tudásunk visszaemlékezés arra, amit előbbi életeinkben tudtunk. Ha

a lélek előbb volt mint a test, amelyben van, akkor hogyan lehet a test alkotó részei egymásra való hatásának a következménye? Ugy, hogy ha elismerjük, hogy minden ismeretünk az előbbi életre való emlékezés, azt is el kell ismernünk, hogy a testünknek van olyan léte is, amely teljesen független azoktól a viszonyoktól, amelyek közt a test van. Azonkivül a hangok és a lélek közt még az a különbség, hogy a hangoknak nincs öntudatuk, de a lélek tud a saját életéről és nemcsak hogy tud erről, hanem irányitja is ezt. A hangok nem tudják megváltoztatni a lant állapotát és a lanttól függnek, a lélek azonban teljesen független a testtől és teljesen meg tudja változtatni az állapotát. Most például testemnek minden egyes alkotó eleme abban a szabályszerü kölcsönhatásban van, amelyben tegnap volt, mialatt a lelkem azt határozta el, ami nagyon hamar meg fogja változtatni ezt a szabályszerü kölcsönhatást, mert ha, mint tudjátok, elfogadtam volna Kriton inditványát, hogy elmeneküljek a börtönből, akkor távol lennék innen és nem ülnék itt beszélgetve. De nem fogadtam el Kriton inditványát, mert igazságosabbnak tartottam, hogy alávessem magam a köztársaság itéletének, mintsem hogy elmeneküljek előle.

És igy az történik, hogy a hangok elpusztulásra itéli a lantot, tehát azt, hogy él bennem valami, ami tudatában van halhatatlan ősforrásának.

Mert tudom, hogy van bennem egy szabad és öntudatos valami, ami felülmulja testi hüvelyemet, amely őt körülveszi és bár nem tudom szemmelláthatólag bebizonyitani, mégis elkerülhetetlenül azt kell hinnem, hogy lelkem halhatatlan.

— Ha azonban a lélek halhatatlan, — folytatta Szokratesz, — akkor kötelesek vagyunk gondoskodni róla nemcsak erre az életre, hanem a tulvilági életre vonatkozólag is, amelybe átmegy a test halála után.

Mert ha a lélek halhatatlan és más világokba elviszi magával azt, amit itt szerzett, akkor hogyne

gondoskodnék az ember róla, hogy jóvá és bölccsé tegye!

És miután egy ideig hallgatásba merült, ezt tette hozzá:

— Ugy tetszik nekem azonban, hogy ideje fürdő után néznem, mert azt tartom, jobb ha megfürdök, mielőtt beveszem a mérget, hogy az asszonyoknak ne szerezzen fáradságot a holttestem megmosása.

Midőn ezt mondta, Kriton azt kérdezte tőle, hogy minek a teljesitését kéri gyermekeire vonatkozólag?

— Azt, amit mindig mondtam, Kriton, egyébként semmi különöset — felelte. — Ha magatokról, a lelketekről gondoskodtok, a legjobbat teszitek énértem is, a fiaimért is és magatokért is, akkor is, ha nem igéritek ezt meg nekem.

— Igyekezni fogunk ugy tenni, — felelte Kriton. — De milyen módon temessünk el?

— Ahogy akarjátok — felelte mosolyogva Szokratesz és ezt füzte hozzá: — Mégsem tudom, barátaim, Kritont meggyőzni arról, hogy Szokratesz csak az az *én*, amely most beszél veletek és nem az, amelyet nemsokára mozdulatlanul és hidegen fogtok magatok előtt látni.

Amikor ezt mondta, felkelt Szokratesz és egy szobába ment mosakodni. Kriton követte, nekünk pedig azt mondta, hogy maradjunk ott. Ott maradtunk, beszélgettünk arról, amit Szokratesz mondott és arról a szerencsétlenségről, amely most megfoszt minket barátunktól, tanitónktól és vezetőnktől. Miután a mester megmosakodott, elhoztuk fiait, — volt neki két kisebb és egy nagyobb fia, — és eljöttek házának asszonyai, ezeknek elmondta végső akaratát és aztán elküldte őket. És a nap már lenyugodni készült, mikor kijött hozzánk Szokratesz. Nemsokára eljött a Tizenegyek szolgája, odalépett hozzá és ezt mondta:

— Szokratesz bizonyára nem lesz pananszod ellenem és nem fogsz haragudni és káromkodni, mint

más elítéltek szokták tenni, mikor a Tizenegyek parancsából jelentem nekik, hogy ideje meginniok a mérget. Téged ez alatt az idő alatt a legnemesebb, legszelidebb és legderekabb embernek ismertelek meg mindazok közül, akik valaha itt voltak és tudom biztosan azt is, hogy nem fogsz neheztelni reám, mert jól tudod, hogy kik az okai ennek a dolognak. Eljöttem jelenteni, hogy ki kell innod a méregpoharat, isten veled! Igyekezz türni azt, amit nem lehet megváltoztatni.

Ezzel a szolga könnyekre fakadt, megfordult és kiment.

Erre Szokratesz igy felelt neki: Isten veled, mi is meg fogjuk tenni kötelességünket. Hozzánk pedig igy szólt: — Milyen jó ez az ember! Az egész idő alatt érintkezett velem, beszélgettünk egymással és derék embert ismertem meg benne. És milyen megható, hogy most hogy sajnál engem! De engedelmeskedjünk neki, Kriton; hozzák el nekem a mérget, ha már készen van.

— De én azt hiszem, Szokratesz — mondotta Kriton —, hogy a nap még süt a hegyek felett és nem áldozott le. És azt is tudom, hogy voltak, akik csak egészen későn itták meg a mérget és egész este lakmároztak, sőt nehányan a szerelem gyönyöreit is élvezték. Minek sietni? Hiszen elég időd van.

— Jól tették azok, kedves Kriton, akik ugy tettek, mint te mondod, mert valószinüleg azt hitték, hogy az jó nekik, de nekem más a véleményem. Mert azt gondolom, hogy semmit sem nyernék vele, csak nevetségesnek tünném fel saját magam előtt. Menj hát és hozd el a mérget.

Kriton intett a fiunak, majd rövid idő mulva visszajött és magával hozta azt az embert, akinek az volt a dolga, hogy Szokratesznek a mérget átnyujtsa és aki a bürökmérget készen hozta kehelyben.

— Ugyan, jó ember, te jobban tudod, hogy mit

kell csinálni — szólitotta meg őt Szokratesz, amikor meglátta.

Semmi mást nem kell tenned, — felelte az ember — mint, ha megittad, járkálni, mig lábaid elnehezednek és aztán lefeküdni, ugy majd hat.

Ezzel odanyujtotta Szokratesznek a kelyhet. És ő derülten fogadta, nem remegett, arcszine és arcvonásai nem változtak el, hanem szokása szerint szemébe nézett annak az embernek és ezt kérdezte:

— Mit gondolsz? Lehet-e valamit ebből az italból egy istennek áldozatul kiönteni, vagy nem?

— Annyit készitünk belőle, Szokratesz, — felelte az ember — amennyit elégnek tartunk, hogy hasson.

— Értem, — válaszolta Szokratesz — de imádkozni szabad és kell is az istenekhez, hogy szerencsés legyen az alvilágba való vándorlás. És imádkozom is azért, hogy igy legyen.

Mikor szavait befejezte, szájához emelte a kelyhet és vonakodás nélkül, nyugodtan kiitta.

Addig nagy nehezen el tudtuk fojtani könnyeinket, de mikor láttuk, hogy iszik, nem birtunk többé uralkodni magunkon. Akaratom ellenére elkezdtek folyni könnyeim, eltakartam arcomat és zokogtam. De nem őt, hanem saját magamat sirattam, mert a sors megfosztott ilyen baráttól! Kriton már előbb állt fel, mint én, mert nem volt képes leküzdeni könnyeit. Apollodorosz pedig már azelőtt is szüntelenül sirt és most még inkább zokogott.

— Mit csináltatok ti, különös emberek! — mondotta Szokratesz. — Hiszen azért küldtem el az asszonyokat, hogy ne lássak sirást. Csendben, áhitatos hallgatás közepett kell meghalni. Nyugodjatok meg tehát és legyetek állhatatosak!

Összszedtük magunkat és abbahagytuk a sirást. Szokratesz pedig felalájárt, aztán észrevette, hogy elnehezednek a lábai; ezért odalépett az ágyhoz és a hátára feküdt, mert ugy tanácsolta neki az az ember,

aki a mérget hozta. Szokratesz mozdulatlanul feküdt ott; az az ember pedig koronként megérintette Szokrateszt; megvizsgálta lábafejét és lábaszárát. Aztán erősen megnyomta a lábát és azt kérdezte tőle, érzi-e? Szokratesz azt felelte, hogy nem. Erre Szokratesz térdét kezdte el tapogatni és feljebb a testét és mutatta nekünk, hogy hül és merevül.

— Mikor a szivéhez fog érni a méreg, meghal — mondotta.

Mikor már a köldöke alatt is majdnem teljesen elhidegedett, kitakaródzott (mert be volt takarva) és utolsó szavait mondta:

— Áldozzatok egy kakast Aiszkülápiosnak, ne mulasszátok el ezt!

Ezzel nyilván azt akarta kifejezni, hogy hálás a gyógyászat istenének, mert ez az általa feltalált szerrel kigyógyitja az élet betegségéből.

— Meglesz, — felelte Kriton — de talán más mondanivalód is van?

Erre azonban már nem felelt Szokratesz, kis idő mulva elkezdett rángatózni és az az ember, aki a mérget beadta neki, betakarta. Szokratesz szemei már megvoltak törve. Mikor Kriton ezt látta lefogta szemeit és fölemelte állát.

Szeptember 23.

Szokratesz nem szenvedett abban az egyébként oly szokásos gyengeségben, hogy beszédeiben kitért volna mindarra, ami van, hogy kereste volna annak az eredetét, amit a szofisták természetnek neveznek és hogy rátért volna azokra a végső okokra, amelyektől az égitestek származnak. — „Hát igazán azt hiszik az emberek — szokta mondani —, hogy megértették mindazt, amit fontos az embernek tudnia, hogy azzal foglalkoznak, amihez olyan kevés közük van? Vagy

talán azt hiszik az emberek, hogy lebecsülhetik azokat a dolgokat, amelyeket az istenek feltártak előttünk és ahelyett elmerülnek azokba a titkokba, amelyek nem a mieink?

★

Különösen elcsodálkozott, mikor azokat az általokat hallotta, amelyek nem értik meg, hogy az emberi ész nem tudja felfogni ezeket a titkokat. — Éppen ezért — mondotta — egyenetlenkednek egymás közt annyira ezek az emberek az alapvető véleményeik tekintetében, mert azt hiszik, hogy ezeket a titkokat meg tudják magyarázni és ha valamennyiöket meghallgatja az ember, akkor olybá tünik, mintha őrültek közt volna. És valóban, milyen ismertetőjelek különböztetik meg ezeket a szerencsétleneket azoktól, akiken csakugyan kitört az őrület? Félnek attól, ami cseppet sem félelmetes és nem félnek attól, ami igazán veszélyes.

★

Az igazi tudást sohasem érheti el az ember; mindig csak közeledik hozzá.

★

Különös dolog elgondolni, hogy a tudomány valaha is ellensége lehetne a vallásnak. A tudományok, ha a dicsőségre törekszenek, nem csak a vallásnak lesznek ellenségei, hanem az igazságnak is; a valódi tudomány pedig nem csak hogy nem ellensége a vallásnak, hanem az utat egyengeti számára.

John Ruskin.

★

Jobb lett volna meg sem születnie annak, aki fel akarja lebbenteni a fátyolt arról, ami magasabb és ami alacsonyabb, mint mi és arról is, ami azelőtt volt és ami ezután következik.

A Talmud.

Minden normálisan fejlett eszü embernek kevésbé kell örülnie annak, hogy van olyan dolog, amit világosan tud, mint annak, hogy végtelenül sok olyan dolog van, amelyet még nem tud. *John Ruskin.*

★

A tudás végtelen és az, akit az emberek tudósnak tartanak, épp olyan távol van az igazi tudástól, mint az irni-olvasni nem tudó földmives. *John Ruskin.*

★ ★ ★

Jobb, ha az ember kevesebbet tud, mint amennyit tudhatna, mint ha többet tud, mint amennyi szükséges. Ne félj a tudatlanságtól, inkább a felesleges, tulterhelő és csak becsvágyból megtanult tudástól félj.

Szeptember 24.

Megbocsátható volna, hogy az emberek ragaszkodnak a husevéshez, ha ez nélkülözhetetlen volna és akármilyen elmélkedéssel igazolni lehetne. De nem ugy van. Rut dolog ez, amelynek ma már semmi jogosultsága sincs.

★

A létért való milyen küzdelem, vagy milyen fékezhetetlen őrültség inditott titeket arra, hogy kezeiteket vérrel szennyezzétek be, — titeket, ismételjük, akik minden szükségest és a létnek minden kényelmét élvezitek? Miért rágalmazzátok a földet, miért tesztek ugy, mintha a föld nem volna képes táplálni és jóllakatni benneteket? *Plutarchos.*

★

Ha nem vetettük volna olyan vakon alá magunkat a minket leigázó szokásnak, akkor nem tudna ki-

békülni egy ember sem, aki némileg finoman érez, azzal a gondolattal, hogy létünk fenntartásához minden nap olyan rengeteg sok állatot kell megölni és pedig annak ellenére, hogy a jótékony föld legkülönbözőbb növényi kincseit kínálja nekünk.

Bernard de Mandeville.

★

Azt kérdezitek tőlem, miért tartózkodott Pythagoras a husevéstől? Én pedig azt nem tudom megérteni, milyen érzések és milyen gondolatok vezették azt az embert, aki elsőnek merte vérrel beszennyezni száját és türte, hogy megölt lények husa érintse ajkát. Csodálom azt, aki megengedte, hogy asztalára holttetemek eltorzitott darabjait szolgálják fel és azt követelte mindennapi eledelül, ami rövid idővel azelőtt még mozgó, értelmes és hangot adó lény volt.

Plutarchos.

★

Ami azokat a szánalomraméltó lényeket illeti, akik először kezdtek el hust enni, mentségükül szolgálhat az a körülmény, hogy teljesen hiányát szenvedték az élelmiszereknek, mert az ősnépek valóban nem azért szerezték meg vérszomjas szokásaikat, mert ebben kedvük telt és nem akkor, amikor bőségben megvolt mindenük, amire szükségük volt.

Plutarchos.

★

Annak bizonyitékául, hogy a hus az embernek nem természetes tápláléka, rá lehet mutatni arra, hogy milyen közömbösek vele szemben a gyermekek és hogy mennyire előnyben részesitik mindig a főzeléket, teljes ételeket, süteményeket, gyümölcsöket stb.

Rousseau.

★

A birka sokkal kevésbé van az ember számára

teremtve, mint az ember a tigris számára, mert a tigris husevő állat, de az ember nem kizárólag az.

Ritson.

★ ★ ★

Nagy különbség van az olyan ember közt, akinek nincs más tápláléka, mint a hus és az olyan ember közt, aki naivul hisz a bibliában, amely megengedi az állatok elfogyasztását és korunknak irni-olvasni tudó embere közt, aki olyan országban lakik, ahol van főzelék és tej és aki mindazt tudja, amit az emberiség tanitói a husevés ellen mondtak. Ilyen ember sulyos bünt követ el, ha még tovább is hust eszik és még sulyosabbat azzal, hogy továbbra is azt teszi, amiről kénytelen elismerni, hogy rossz.

Szeptember 25.

Az élőlények iránt való részvét a testi fájdalomhoz hasonló érzést kelt bennünk. És ugyanugy, mint ahogy az ember eltompulhat a testi fájdalommal szemben, ugyanugy eltompulhat a részvéttel szemben is.

★

A minden élőlény iránt való végtelen részvét a legbiztosabb kezessége az erkölcsös magatartásnak és nincs szüksége szavakba foglalt tanitásokra. Akit ez a részvét tölt el, kétségtelenül senkit sem fog megbántani, senkinek a jogait sem fogja csorbitani, senkinek sem fog fájdalmat okozni, hanem inkább elnéző lesz mindenkivel szemben, mindenkinek meg fog bocsátani, mindenkinek segiteni fog, amennyire tud és minden cselekedete az igazságosság és emberszeretet bélyegét fogja magán viselni. Ellenben próbálja meg az ember egyszer ezt mondani: „Ez az ember erkölcsös, de de nem ismeri a részvétet.“ Vagy: „Ez az

ember igazságtalan és gonosz, de részvéttel van eltelve; akkor az ellenmondás tüstént érezhető lesz."

Schopenhauer.

★

Hagyjátok abba, halandók, hogy bünös ételekkel
szentségtelenitsétek meg testetek. Hisz van gabna,
ágat lehajtó gyümölcs, tőkén gömbölyödő szőlő,
szelíd paránta és olyan, mit tüz tesz izessé
és puhává; és senkise veszi el tőletek
az enyhet adó tejet, a verbéna illatu méz sonkolyát.
Bőséggel ontja a bőkeblü föld
a jámbor táplálékot, mely nem szitja háborura a vért.
Csak fenevadak esznek hust, azt is mértékkel;
mert fü táplálja a lovat, a gyapjas juhot és a marhát;
mig a vad, szilaj fajzat, oroszlán dühös kölyke,
arméniai tigris, medve, ordas farkas
vértől csöpögő táplálékot kedvel.
Mily vakmerő elbizakodottság! husba hust tölteni,
a mohó testet elnyelt testtel hizlalni,
élőlény halálával élőlényt fenntartani!
Földanyánk, a legjobb anya gazdag teritékkel
szolgál és mégis csak az a mulatságtok: szomoru koncon
rágódni boldogtalan foggal, a ciklopszok módján!
Falánk gyomrod vágyát mással nem csillapithatod,
mint ha gonoszra szoktatod magad és megölsz mást?
Az az elszállt kor, amelyet aranynak nevezünk,
bőségesen betelt fa gyümölcsével, föld termelte növénnyel
és ajkát nem szennyezte be vér izével.
A madarak akkor békén hasiták szárnyukkal a levegőt;
szabad mezőn csapongott a bátor nyul;
csalóka, hiu étel nem csalta horogra a halat;
nem volt csapda, les, álnokság és cselt nem szimatolt
a békés világ. De akadt baj, romlás okozója:
akárki volt, megirigyelte farkasok torkát
és telhetetlen bendőjébe testi ételt töltött,

bünnek útat nyitva. Talán elejtett vad ömlő vére
melegitette fel először a vérfoltos vasat;
elég lett volna annyi. Hiszen megélhetésünk
szolgálja a föld, mely büntelen tápot ád.
Megölni a vadat, helyes volt, de megenni: nem!
A szörnyüség tovább harapózott és első áldozata
a disznó volt, amely -- mint hitték — ezt megérdemelte,
mert fölfelé kunkorodó ormányával felturja,
feldönti a kapás növényt és meghiusitja a gazda reményét.
Aztán a bosszu áldozatául esett a bak,
Bacchus oltárán, mert megrágja a szőlőtőt.
Kárt okoztak e bünös állatok és romlást-zuditottak fejükre.
De mit vétett a békés juh, a hasznos állat,
amely dus emlőjében nektárt hord
és ruhánkhoz ideadja omlós gyapját,
életével inkább szolgálva minket, mint halálával?
Mit vétett a bika, az ártatlan, a kajánságtól mentes,
aki jámboran, szerényen türi a munka igáját?
Hálátlan lélek és a föld jóságára érdemetlen:
aki az igavonó nyakából leakasztva a hajlott ekevas terhét,
földje szorgos munkását lemészárolja
és nyakát, amelyet a kemény szántás feltört oly sokszor,
mig izzadtan dolgozta más kenyerét, taglóval lesujtja.
A gonoszság nem áll meg itt, még az istenekre
is ráfogja a bünt és hirdeti, hogy a Legfelsőbb Lény
is kedveli a béketürő, munkás barom legyilkolását.
Valamennyi közül a legszebb termetü és makulátlan
áldozati marha — szépsége lett átka — ott áll a tüzhelynél
arannyal diszesen, felszallagozva és hallja gyanutlan
az imákat és nézi, mint tüzik szarvai közé az „életet",
amelyet ő szántott meg és mint villan meg a kés
aminek tükörcsillogását talán megpillantá

és mint festi meg saját vérével a pengét,
amely még élő kebléből kitépi a nemesebb beleket,
amikből az istenek akaratát olvassák a papok.
Miért áhitoz tilott gyümölcsre az ember?
Halandó fajzat, fennhéjázón eszel halandó husából?
Kerüljétek e bünt, kérve kérlek és hallgassátok meg intelmeinket!
Ha mészárszéki állatok testével ízes nyelvetek,
Ó gondoljátok meg, hogy szent kötelességeiteket ropogtatjátok! *Ovidius.**

★

Annak, hogy vallásunk tanitását követhessük az életben, első feltétele az, hogy szeressünk minden élőlényt és részvéttel legyünk iránttuk.

Fo-pen-hing-tszi-king.

★

Az állatok iránt való részvét olyan szorosan összefügg az emberi jellemmel, hogy bátran azt lehet állitani, hogy aki az állatokkal szemben kegyetlen, nem lehet jó ember. *Schopenhauer.*

★

Minden lény a kintól borzad,
Minden lény a haláltól fél.
Ismerd meg magad abban, aki él,
Ne kinozz senkit és meg ne ölj.

Minden lény a kintól borzad,
Minden lény az életéért fél.
Ismerd meg magad abban, aki él,
Ne kínozz senkit és meg ne ölj.

Dhammapadam.

★

Az irni-olvasni tudás éppenséggel nem teszi a müveltséget, ha ahhoz nem segiti az embert, hogy minden lénnyel szemben jobb legyen.

John Ruskin.

* Szabad forditás.

Minden gyilkosság förtelmes, de azt hiszem, a legförtelmesebb gyilkosság az, amelyet azzal a szándékkal követnek el, hogy a megölt lényt elfogyasszák. És mennél inkább megfontolja az ember a gyilkosság módjait, mennél inkább összpontositja figyelmét és fáradságát arra, hogy a megölt állatot lehetőleg nagy élvezettel fogyassza el, hogy a megölt állatnak, hogy ugy mondjuk, a lehető legjobb izt adja, annál förtelmesebb a gyilkosság. *M. J. G.*

★

Ne emeld fel kezedet testvéreid ellen és ne ontsd ki azoknak az élőlényeknek vérét, akik a földet lakják, — sem az emberét, sem a vadállatokét, sem a madarakét, mert a hang, amely lelked mélyén megszólal, megtiltja neked, hogy vért onts, mert a vér — élet és az életet nem tudod visszaadni.

Lamartine.

★ ★ ★

Ha egy másik lény szenvedéseinek láttára fájdalmakat érzel, ne engedd át magad annak az első állati érzésnek, hogy a szenvedés látványát elkerüld és elsiess a szenvedéstől, hanem ellenkezőleg, siess oda a szenvedőkhöz és keress rá módot, hogy segits rajta.

Szeptember 26.

Az erkölcsi erőfeszités azért szükséges feltétlenül, mert a testi erőfeszités szüntelenül folyik. Ha abbahagyod azt, hogy szellemileg munkálkodj saját magadon, akkor a test válik urrá feletted.

★

Nem könnyü dolog az igazságot elsajátitaniok azoknak, akik el vannak telve tévedésekkel, mert a legkülönbözőbb káros befolyások rendkivüli erővel fogják megőrizni felettük a hatalmukat. De az igaz-

ság hatalmas és győzedelmeskedni fog, ha állhatatosan követjük. *Lucy Mallory.*

★

Ami nem világos, azt ki kell deriteni. Amit nehezen lehet véghezvinni, azt nagy állhatatossággal kell tenni. *Confucius.*

★

Lehetetlen, hogy láthassuk az ember erőfeszítésének minden következményét a rossz ellen való küzdelemben: a jó, amit erőfeszítésével létrehoz, részben láthatóvá lesz számunkra; de teljesen rejtve marad előtte mindaz a rossz, amit erőfeszítésével önmagában legyőzött.

★

A saját haragunk és bosszuságunk többet árt nekünk, mint az, ami miatt megharagudtunk.
John Lubbock.

★

Amig a nő iránt való gyönyörteljes ragaszkodásodat gyökerestül ki nem irtottad, addig a szellemed a földi dolgokon fog csüggni, mint ahogy a szopós borju az anyján csüng.

Az olyan emberek, akiket az érzéki gyönyörök vágya sarkal, ugy vergődnek, mint a csapdába került nyul; örökre rabságba estek és a szenvedéseknek váltak martalékává. *Buddhista bölcs mondás.*

★

A javulásra vezető ut nehéz ugyan, de nem önmagában, hanem azért, mert soká voltunk rabjai a bűnöknek, amelyek eltorlaszolják előttünk a javulásra vivő utat. Abban a mértékben szenvedünk ettől a küzdelemtől, amely mértékben a bűn gyökeret tudott verni bennünk. Nem hihetjük, hogy Isten volna az oka annak, hogy erre a harcra szükség van, mert ha nem volnának bűneink, akkor a küzdelmet sem kellene kiállnunk. Igy tehát a küzdelem oka — a saját

istentelenségünk. Ennek ellenére is ebben a küzdelemben rejlik az üdvösségünk és ha Isten megszabaditana ettől a küzdelemtől, akkor mi szerencsétlenek megmaradnánk bűneinkben. *Pascal.*

★

Magasabb érzelmeinkkel az szokott történni, ami általánosságban magasabb képességeinkkel történik. Ha nem gyakoroljuk őket, akkor többé nem érezzük, hogy megvannak bennünk. Az olyan emberek, akik sohasem gyakorolják képességeiket, érzéketlenekké válnak az életük iránt. *Lucy Mallory.*

★

Jó cselekedetet mindig csak erőfeszitéssel lehet véghezvinni, de ha ezt az erőfeszitést megismételjük, — ugyanaz a cselekedet szokássá válik.

★ ★ ★

Ne vess meg egyetlen olyan dolgot sem, amely a jónak megtevésére szoktathat és annál kevésbé olyat, amely le tud szoktatni arról, hogy rosszat tégy.

Szeptember 27.

Felebarátaink hibáztatása olyan mulatság, amelyről az emberek nem tudnak lemondani, bár belátják ennek a mulatságnak minden hátrányát. Ha azonban belátja az ember ennek a mulatságnak minden hátrányát, akkor bűn, ha a mulatság kedvéért nem mond le róla.

★

A gondolatokból, amelyeket egy ember kimond előttünk, nem lehet megitélni, hogy hogyan fog velünk valóban bánni. És megforditva: egy ember cselekedeteiből nagyon nehéz megitélni, miért cselekszik igy, milyen inditó okok hatnak lelkére. Ha azt látom,

hogy egy ember fáradhatatlanul tevékenykedik, olvas, ir, vagy kora reggeltől késő estig dolgozik, sőt hogy egész éjszakákon át virraszt munkája mellett, akkor még nem állitom azt, hogy ez munkaszerető ember, vagy hogy az emberek hasznára dolgozik, ha egyszersmind nem tudom, miért teszi mindezt. Hiszen olyan emberről, aki egész éjszakákon át ledér nőkkel dorbézol, senki sem fogja azt mondani, hogy hasznos és munkaszerető. És nemcsak rut, hanem látszólag nagyszerü cselekedeteket is véghez visznek néha méltatlan célok kedvéért, például pénzért, vagy dicsőségért; és egy ilyen emberről, aki igy cselekszik, szintén nem lehet azt mondani, hogy szorgalmas vagy hasznos, ha még olyan kitartó a munkában és ha még olyan feltünő cselekedeteket is visz véghez. Csak akkor fogok valakit serénynek és hasznosnak nevezni, ha megtudom, hogy lelke kedvéért, Isten és az emberek kedvéért fáradozik.

Rejtély azonban a másik ember lelkivilága. Hogyan ismerhetem meg valakinek a belső inditó okait, amelyeket csak ő maga ismer?

Ebből az következik, hogy az ember egy másik embert nem tud megitélni, nem hibáztathatja és nem helyeselheti a cselekedeteit, nem dicsérheti és nem korholhatja. *Epiktetosz.*

★

Ha itélkezni akartok felettem, akkor bennem és nem kivülem kell lennetek. *Adam Mickiewicz.*

★

A jók épp oly nehezen tudnak másokról rosszat feltételezni, mint a rosszak jót.

★

Civódás közben az emberek megfeledkeznek az igazságról. Az okosabb enged.

★

Az embernek legerősebb oldala a látóképessége, rendkivül élesenlátók vagyunk és mindent meglátunk másokban, de ugyszólván láthatatlanok maradunk saját magunk szemében. *Brown.*

★

Valóban nemes az, aki könnyen megbocsátja az emberek eltévelyedéseit, de ugy irtózik attól, hogy rosszat tegyen, mintha soha senkinek sem bocsátott volna meg. *Plinius, az ifjabb.*

★ ★ ★

Ha az a szándékod, hogy más ember felől itéletet mondj, vedd eszedbe, hogy ne mondj róla rosszat, ha ezt a rosszat biztosan nem tudod, de még inkább tartózkodj tőle, ha a dolgot nem tudod biztosan és csak más szavait ismételed meg.

Szeptember 28.

Az emberek cselekedeteinek legnagyobb része nem megfontolás eredménye és nem az érzésük szerint cselekszenek, hanem öntudatlan utánzás következtében, szuggesztió következtében.

★

A szuggesztió következtében véghezvitt cselekedetek jó és rossz cselekedetek lehetnek. Társadalmunkban a szuggesztió következtében véghezvitt cselekedetek legnagyobb része — rossz cselekedet. Csak olyan cselekedetek lehetnek jók, amelyeket tudatosan a lelkiismeret követelményeként visznek végbe. Ezer dolog közül, amelyet szuggesztió következtében teszünk meg, alig van egy, amelyet tudatosan tennénk.

★

A felvilágosodás: felszabadulás ama gyámkodás alól, amelynek az ember saját maga az oka. Gyámkodásra az szorul, aki képtelen eszét másnak vezetése nélkül használni. Az ember saját hibájából keletkezik

a gyámság, ha az ok nem az ész hiánya, hanem az elhatározóképességé és bátorságé, hogy az eszével másnak vezetése nélkül éljen.

★

Sapere aude! Legyen bátorságod hozzá, hogy a saját eszedet használd! Ez a felvilágosodásnak a jelszava. *Kant.*

★

Ha az ember az összes hangok közt, amelyek lelkében megszólalnak, csalhatatlanul meg tudná különböztetni valódi, örök *Énjének* szavát, akkor sohasem tévedne, sohasem tenne rosszat. Éppen ezért szükséges, hogy az ember ismerje önmagát.

★

Szemléljétek figyelmesen a néptömegek tudatlanságának az okát és azt fogjátok látni, hogy a tudatlanság főoka nem az iskolák és könyvtárak hiányában rejlik, mint ahogy szoktuk hinni, hanem a babonában, amellyel el vannak telve és amelyet mindenféle mesterséges fogással szüntelenül elterjesztenek köztük.

★

Igazi felvilágosodást csak az erkölcsös élet jó példája terjeszt. Iskolák, könyvek, ujságok, szinházak állitólagos felvilágositást terjesztő tevékenységének semmi köze sincs a felvilágosodáshoz, sőt nagyon gyakran vele ellentétes.

★

Mint a társadalom tagjaira az a legfőbb és legnehezebb kötelesség hárul ránk, hogy értsünk ahhoz, hogyan kell a társadalmi javakkal élni, de ugy, hogy ne vessük magunkat alá ezek igájának; hogy készek legyünk elfogadni mások gondolatait és meggyőződéseit, de ugy, hogy ragaszkodjunk a saját véleményünk szent jogához; hogy elfogadjuk mások utmutatásait, de a saját lelkünk követelményei szerint cseleked-

jünk; hogy másokkal együtt működjünk, de a saját lelkiismeretünket kövessük; hogy értsünk ahhoz, hogyan egyesitsük a mások véleménye iránt való tiszteletet a saját önrendelkezési jogunkkal.

Channing.

★ ★ ★

Minden egyes alkalommal, ha ugy érzitek, hogy nem a saját megfontolástok szerint, hanem külső behatás folytán vagytok hajlandók cselekedni, akkor halasszátok el a dolgot és gondoljátok meg, hogy a szuggesztió, amely benneteket cselekvésre indit, jó-e vagy rossz.

Szeptember 29.

A háboru borzalmain kivül és a szenvedéseken kivül, amelyeket okoz, az erkölcsök megromlása egyike a legnagyobb háborus csapásoknak. A katonaság és a háboru sok pénzt emészt fel; ezt meg is kell magyarázni. Észszerüen ezt nem lehet megmagyarázni, ezért megrontják a józan észt.

★

És Mikromegasz igy szólt: — „Óh, ti eszes atómok, amelyekben az Örök Lény hatalma és teremtő művészete nyilvánult meg, ti valószinüleg a tiszta örömöket élvezitek a földtekén, mert mivel olyan kevéssé vagytok anyagiak és olyan nagymértékben vagytok fejlettek szellemi tekintetben, bizonyára szeretetben és gondolkozva töltitek életeteket, mert hiszen ebben rejlik a szellemi lények valódi élete."

Ezt a megszólitást a filozófusok mind tagadó fejcsóválással fogadták és az egyik közülök, a legőszintébb, azt mondta, hogy az egész lakosság, néhány kissé tisztelt emberen kivül, csupa ostoba emberből, gonosztevőből és szerencsétlenből áll.

— „Több bennünk a testiség, mint amennyire

szükség van, ha a rossz a testiségtől származik és tulságosan sok a szellemiség, ha a rossz a szellemiségtől származik" — mondotta Mikromegász. — „Jelenleg például ezer meg ezer sapkás bolond megöl ezer meg ezer turbánt viselő bolondot, vagy ezek ölik meg őket és igy történik ez az egész földön ősidők óta."

— „Igen, de miért küzdenek egymás ellen ezek a kis állatok?"

— „Egy darab sáros rögért, amely akkora, mint a talpad, — felelte a filozófus, — és az egymást felkoncoló emberek közül egyiknek sem füződik a legcsekélyebb érdeke sem ehhez a sáros röghöz. Csak arról van szó, hogy szultán vagy császár legyen-e a neve annak, akié a rög lesz, bár sem az egyik, sem a másik nem látta soha azt a sáros rögöt. Az állatok közül pedig, amelyek egymást marcangolják, talán egyik sem látta soha azt az állatot, amelynek kedvéért levágják egymás fejét."

— „Óh, azok a szerencsétlenek! — mondotta a sziriai. — El lehet-e képzelni ilyen vad örjöngést? Valóban szeretnék három lépést tenni, hogy széttiporjam ezeknek a nevetséges gyilkosoknak a hangyabolyát."

— „Ne fáradj ezért! — felelték neki. — Mert nem őket kell ezért megbüntetni, hanem azokat a barbárokat, akik palotáikban ülnek, elrendelik a gyilkosságot és azt, hogy ünnepies hálaadó istentiszteleteket tartsanak. *Voltaire.*

★

Van-e esztelenebb dolog, mint az, hogy egy embernek joga van engem megölni, mert a folyón tul lakik és mert az ő uralkodója összeveszett az enyémmel, bár én azzal az emberrel sohasem vesztem össze.
Pascal.

★

Európa különböző országai 130 milliárd államadósságot halmoztak fel, amelyből 110 milliárd adós-

ságot egy évszázad alatt csináltak. Ezt az egész óriási összeget kizárólag hadicélokra fordították. Az európai államok béke idején több mint 4 millió embert számláló hadsereget tartanak fenn és háboru idején 19 millióra tudják fölemelni ezt a létszámot. Az adóknak legnagyobb részét a kamatok megfizetése és a szárazföldi és tengeri haderő nyeli el. *Gustave de Molinari.*

*

Ha az ember egy távoli szigeten egyszer olyan népet találna, amelynél minden ház falán élesen töltött fegyverek függnének és az emberek éjszaka állandóan őrt állnának, akkor mi mást gondolhatna az utazó, mint azt, hogy ezt az egész szigetet rablók lakják? De nem ugyanugy van-e az európai államokkal?

Ebből látszik, mily kevés hatása van a vallásnak egyáltalában az emberekre, vagy legalább is hogy mily távol vannak az igazi vallástól. *Lichtenberg.*

* * *

Ne igyekezz sem igazolni, sem helytelen voltát bebizonyitani annak, hogy katonaságot tartanak fenn és háborut viselnek; mert csak a gondolkodást és a sziv érzéseit rontja meg, ha érveket sorakoztatunk fel olyan dolog ellen, amely nyilvánvalóan elvetemült.

Heti olvasmány

Minek?

I.

1830 tavaszán eljött Jacsevszki urhoz családi birtokára, Rozankára, elhalt barátjának egyetlen fia, a fiatal Migurszki József gróf. Jacsevszki hatvanötéves

aggastyán volt, széleshomloku, szélesmellü és szélesvállu, téglavörös arcán hosszu fehér szakállt viselt; Lengyelország második felosztásának korszakából való hazafi volt. Fiatal korában Koszciusko zászlaja alatt szolgált Migurszki apjával együtt és hazafias lelkének egész erejével gyülölte (mint ő nevezte) „az apokaliptikus bujálkodó nőt", II. Katalint és utálatos szeretőjét, az áruló Ponjatovszkit és hitt a lengyel köztársaság visszaállitásának lehetőségében, még pedig oly bizonyossággal, mint ahogy hitte, hogy reggel fel fog kelni a nap. 1812-ben egy ezredet vezényelt ama nagy Napoleon hadseregében, akit imádott. Napoleon bukása elszomoritotta, de nem adta fel azt a reményét, hogy bár megcsonkitva is, de mégis vissza lehet állitani Lengyelországot.

A varsói tartománygyülés, amelyet I. Sándor nyitott meg, ujra életre keltette reményeit, de a Szent Szövetség, az európai reakció, Konstantin különcködő fellépése, mindez távolabbra tolta ki leghőbb vágyának teljesülését. 1825 óta Jacsevszki birtokán, Rozankán telepedett le, ahol állandóan tartózkodott és idejét birtoka kezelésével, vadászattal, ujságok és levelek olvasásával töltötte és ily módon élénk figyelemmel kisérhette a hazájában lejátszódó politikai eseményeket. Másodszor nősült és elvett egy vagyontalan, csinos, nemesi családból származó lányt, de ez a házassága nem volt boldog. Nem szerette és nem becsülte ezt a második feleségét, aki teher lett számára és durván bánt vele, mintha bosszut akart volna állni rajta azért, mert második házassága rosszul sikerült. Ettől a második feleségétől nem voltak gyermekei. Az elsőtől azonban két leánya volt: az idősebb, Vanda, egy fejedelmi szépség, aki a szépségét nagyon jól tudta értékelni és unatkozott falun; és a fiatalabbik, Albina, apja kedvence, egy élénk, karcsu teremtés, akinek hullámzó szőke haja volt és nagy, csillogó, szürke szemei, amelyek, mint az apja szemei, távol álltak egymástól.

Albina tizenötéves volt, mikor Migurszki József eljött hozzájuk. Migurszki már régebben is, diákkorában volt Jacsevszkiéknél Vilnában, ahol ezek a telet töltötték és Vandának udvarolt, de mint teljesen felnőtt, szabad férfi most jött el hozzájuk először falura. A fiatal Migurszki érkezését mindenki örömmel üdvözölte a házban. Az öreg azért kedvelte Juzsek Migurszkit, mert barátjára, az apjára emlékeztette, arra az időre, mikor még mind a ketten fiatalok voltak és azért, mert lelkesedéssel beszélt a lengyelországi és külföldi forradalmi mozgalmakról; külföldről nemrég érkezett meg.

Jacsevszkiné azért kedvelte Migurszkit, mert az öreg Jacsevszki a vendégek előtt türtőztette magát és nem szidta őt folyton, mint ahogy máskor szokta tenni. Vanda azért üdvözölte örömmel, mert meg volt győződve, hogy Migurszki az ő kedvéért jött el, még pedig azzal a szándékkal, hogy házassági ajánlatot tegyen neki. Elhatározta, hogy igent fog mondani neki, de az volt a szándéka, amit franciául ugy fejezett ki saját maga előtt, hogy *lui tenir la dragée haute.*[1] Albina ugyanugy örült, mint a többiek. És nemcsak Vanda volt meggyőződve arról, hogy Migurszki azzal a szándékkal jött, hogy megkérje a leány kezét. Igy gondolkodott a házban mindenki, az öreg Jacsevszkitől kezdve a dajkáig, Ludvikáig, bár senki sem szólt a dologról egy szót sem.

És ugy is volt. Migurszki csakugyan ezzel a szándékkal jött, de miután egy hetet töltött a házban, ismét elutazott, anélkül, hogy nyilatkozott volna. Mindenki csodálta ezt a váratlan elutazást és senki sem tudta megérteni az okát Albinán kivül. Albina egyedül tudta, hogy ő az oka ennek a különös elutazásnak.

Migurszki Rozankában való tartózkodásának egész ideje alatt azt vette észre, hogy a fiatalember csak

* Értelme: magasan tartani föléje a cukrot, hogy könnyen el ne kaphassa. *A ford.*

akkor különösen élénk és vidám, ha ő, Albina jelen van. Ugy bánt vele, mint valami gyermekkel, tréfálkozott, kötekedett vele, de női ösztönével érezte, hogy érintkezésükben, viszonyukban nem a felnőttek a gyermekhez való viszonya, hanem a férfinak a nőhöz való viszonya jut kifejezésre. Látta ezt a szerető és gyengéd pillantásról, amelyet a férfi vetett rá, ha ő belépett a szobába és arról a pillantásról, amellyel kisérte, ha elhagyta a szobát. Nem adott magának világosan számot arról, hogy mi lehet ez, de a fiatalembernek vele szemben való viselkedése örömet szerzett neki és önkéntelenül is igyekezett kedvében járni. A fiatalembernek nagyon tetszett, ha Albina versenyt futott az agárral, amely felkapaszkodott vállára és megnyalta kimelegedett, sugárzó arcát; tetszett neki, ha a lány csengő, ragadós kacajra fakadt, tetszett neki, ha — mialatt a lány szemei tovább nevettek, — az arca olyan komoly kifejezést öltött, amilyet a papé unalmas prédikációja közben, tetszett neki, ha rendkivül hiven és mulatságosan, majd a dajkát, majd a részeg szomszédot, majd Migurszkit magát utánozta csufondárosan és egy pillanat alatt az egyik előadás után elkezdte a másikat. Mindennél jobban tetszett azonban neki a lány elragadó vidámsága. Olybá tünt, mintha csak most ismerte volna meg az élet szépségét és mintha sietett volna ennek örömeit élvezni. Tetszett Migurszkinak ez a különös életöröm, amely azonban azért fokozódott annyira Albinában, mert a lány tudta, hogy ez elragadja a fiatalembert. Ezért volt Albina az egyetlen, aki tudta, hogy Migurszki, bár azért érkezett, hogy Vanda kezét megkérje, miért utazott el anélkül, hogy nyilatkozott volna. Jóllehet senkinek sem árulta volna ezt el és saját maga előtt sem vallotta be, világosan, lelke mélyén mégis tudta, hogy Migurszki a nővérébe akart beleszeretni és ehelyett ő, Albina, ejtette rabul a szivét. Albina rendkivül csodálta ezt, mert az okos, müvelt és szép Vandához képest teljesen jelentéktelennek érezte magát, de nem

tehetett mást, mint hogy tudomásul vette, hogy a dolog ugy van örült neki, mert ő maga is teljes lelkével szerette Migurszkit, szerette ugy, mint ahogy az ember csak először és egyszer életében tud szeretni.

II.

Nyár végén a párisi forradalom hirét hozták az ujságok. Ezt követték a Varsóban kezdődő zavargásokról szóló hirek. Jacsevszki félelemmel és reménynyel eltelve várta naponként a Konstantin meggyilkolásáról és a forradalom kitöréséről érkező hireket. Végre novemberben az a hir érkezett Rozankába, hogy a Belvederet megostromolták és hogy Konstantin Pávlovics elemenekült és később az a hir, hogy a tartománygyülés a lengyel tróntól megfosztottnak nyilvánitotta a Romanov-dinasztiát, Chlopickit kiáltották ki diktátorrá és a lengyel nép ismét szabad. A felkelés még nem terjedt Rozankáig, de a lakosság figyelemmel kisérte a lefolyását, várta az eseményeket és készülődött. Az öreg Jacsevszki levélváltást folytatott egy régi barátjával, a felkelés egyik vezérével; tekintélyes emberek titokzatos látogatását fogadta, még pedig nem gazdasági, hanem forradalmi ügyben és megtette az előkészületeket ahhoz, hogy a felkelőkhöz csatlakozzék, ha itt lesz az ideje. Jacsevszka asszony jobban aggódott férje egészségéért, mint valaha és ezzel még jobban magára ingerelte haragját. Vanda elküldte egyik barátnőjének Varsóba a brilliánsait, azzal a megbizással, hogy a brilliánsok árát adja át a forradalmi bizottságnak. Albinát csak az érdekelte, hogy mit csinál Migurszki. Az apja révén megtudta, hogy a fiatalember Dvernicki csapatába állt be és a lány igyekezett kifürkészni mindazt, amit erről a csapatról meg lehetett tudni. Migurszki kétszer irt: egyszer azt adta tudtukra, hogy belépett a hadseregbe és másodszor február közepén irt egy lelkesedéssel teli

levelet, hogy a lengyelek győztek Sztogeknél, ahol hat orosz ágyut zsákmányoltak és foglyokat ejtettek. Ezekkel a szavakkal zárta levelét: „A lengyelek győztek, az oroszok vereséget szenvedtek! Éljen!“ Albina el volt ragadtatva. A térképet tanulmányozta és számitgatta, hol és mikor fogják végleg megverni az oroszokat; elsápadt és remegett, ha az apja kinyitotta a csomagokat, amelyek a postát hozták. Egyszer a nagyanyja, mikor belépett Albina szobájába, rajtakapta a fiatal lányt, hogy nadrágban és lengyel nemzeti sapkában áll a tükör előtt. Albina férfiruhában el akart szökni a házból, hogy a lengyel nemzeti hadsereghez csatlakozzék. A mostohaanya jelentette ezt az apának, aki erre magához hivatta Albinát és mialatt rokonszenvét és csodálatát igyekezett elrejteni előtte, szigoruan megrótta és azt mondta neki, tegyen le arról a gondolatról, hogy résztvesz a háboruban: „A nőnek más hivatása van, szeretnie és vigasztalnia kell azokat, akik feláldozzák magukat a hazáért“ — mondotta neki. Jelenleg neki van szüksége rá, hogy örömet szerezzen neki és vigasztalja, de később el fog érkezni az az idő, amikor ugyanolyan nagy szüksége lesz rá a férjének. Jacsevszki tudta, hogy hogyan hasson a lányára. Célzást tett arra, hogy elhagyottnak és szerencsétlennek érzi magát. A lány odasimult arcával apja arcához, mialatt elfojtotta könnyeit, amelyek annak ellenére is benedvesitették apja hálóköntösének ujját és Albina megigérte apjának, hogy beleegyezése nélkül nem fog semmihez.

III.

Csak azok, akik saját tapasztalatukból tudják, mit éltek át a lengyelek Lengyelország második felosztása után, miután egy részük a gyülölt németek, más részük a még jobban gyülölt oroszok uralma alá került, csak azok tudják megérteni azt a lelkesedést,

amely a lengyeleket 1830-ban és 1831-ben elfogta, miután a korábbi szerencsétlenül végződött szabadságmozgalmak után a felszabadulás reménye megvalósithatónak látszott. Ez a remény azonban nem tartott soká. Az erők nagyon egyenlőtlenek voltak és a forradalmat ismét elnyomták. Ismét ezer meg ezer vakon engedelmeskedő oroszt kergettek kancsukával Lengyelországba és Dibics, Paskievics és a legfelsőbb hadvezér, I. Miklós vezérletével, anélkül, hogy maguk is tudták volna, miért teszik ezt, testvéreik, a lengyelek vérével áztatták a földet, leigázták a lengyeleket és ujra gyenge és jelentéktelen emberek hatalmának szolgáltatták ki őket. Ezek az emberek pedig sem a lengyelek szabadságával, sem ezeknek elnyomatásával nem törődtek, hanem csak egyet akartak: a kapzsiságukat és gyermekes hiuságukat akarták kielégiteni. Varsót bevették és a lengyel csapatok szét voltak verve. Ezerszámra lőtték agyon, verték halálra, küldték számüzetésbe az embereket. A számüzöttek közt volt a fiatal Migurszki is. A birtokát elkobozták, őt magát pedig mint közlegényt besorozták egy urali gyalogos zászlóaljba.

Jacsevszkiék az 1832. év telét Vilnában töltötték. Az öreg egészségi állapota kivánta ezt meg, mert szivbajban szenvedett. Ott egy levelet kaptak, amelyet Migurszki irt az erődből. Azt irta, hogy ha még olyan nehezen viseli el azt, amit átélt és amit még át fog élni, mégis örül annak, hogy hazájáért szenved; hogy nem kételkedik abban a szent ügyben, amelyért életének egy részét már feláldozta és amelyért kész feláldozni életének hátralevő részét is és hogy ha holnap ujra kinálkoznék alkalom, ugyanugy cselekednék. Az öreg, aki hangosan felolvasta a levelet, zokogott, mikor ehhez a részhez ért és nem tudott tovább olvasni. A levél ezután következő részében, amelyet Vanda olvasott fel, Migurszki azt irta, hogy akármilyenek voltak is az álmai és tervei, amiket utolsó látogatása alkalmával szőtt, amely látogatás örökre

életének fénypontja lesz, most nem tud és nem akar nyilatkozni ezekről a tervekről.

Vanda és Albina közül mindegyik a maga módján magyarázta Migurszki szavait, de nem mondták el senkinek, hogy ezeket hogyan értették. Levelének végén Migurszki üdvözletét küldte mindenkinek és Albináról ugyanazon a tréfálkozó hangon emlékezett meg, amelyet látogatása alkalmával használt vele szemben, ugyanis azt kérdezte, hogy még mindig olyan fürgén fut-e versenyt az agárral és hogy olyan találóan utánoz-e még mindenkit. A leány apjának jó egészséget kivánt, anyjának pedig azt, hogy siker koronázza fáradozásait a háztartásban, Vandának derék férjet és Albinának azt kivánta, hogy továbbra is őrizze meg életvidámságát.

IV.

Az öreg Jacsevszki egészsége mindinkább hanyatlott és 1833-ban az egész család külföldre költözött. Vanda Badenban egy gazdag lengyel emigránssal találkozott, aki eljegyezte a leányt. Az öreg Jacsevszki betegsége rohamosan haladt előre és 1833. év elején meghalt idegenben, Albina karjaiban. A feleségének nem engedte meg, hogy ápolja és élete utolsó pillanatában sem tudta neki megbocsátani azt a hibát, amelyet ő maga követett el azzal, hogy elvette feleségül. Jacsevszkiné visszatért Albinával falusi birtokukra. Albina életében ezentul is Migurszki maradt az, aki iránt leginkább érdeklődött. Az ő szemében Migurszki volt a legnagyobb hős és mártir és elhatározta, hogy neki fogja szentelni életét. Még külföldre való elutazásuk előtt levelezésbe lépett vele, kezdetben apja megbizásából, később a maga jószántából. Apja halála után, miután hazatértek, tovább levelezett Migurszkival és midőn betöltötte tizennyolcadik életévét, tudtára adta mostohaanyjának, hogy elhatározta, hogy elutazik Uralszkba Migurszkihoz, azzal a szándékkal,

hogy hozzámegy feleségül. A mostohaanyja nehezteli Migurszkira, mert önző módon azzal akarja megkönnyiteni nehéz helyzetét, hogy megnyert a maga számára egy gazdag lányt, akit most rávett arra, hogy megossza vele a szerencsétlenségét. Albina megharagudott ezért mostohaanyjára és azt mondta neki, hogy csak ő képes ilyen aljas szándékot feltételezni olyan emberről, aki mindenét feláldozta a lengyel népért; épp ellenkezőleg, Migurszki visszautasitotta a segitséget, amelyet felajánlott neki és ő tökélte el szilárdan, hogy elmegy hozzá és a felesége lesz, ha Migurszki részesiteni akarja ebben a boldogságban. Albina nagykoru volt és volt pénze, háromszázezer aranytalléra, amelyet egy elhalt nagybácsijuk hagyományozott két unokahugának. Ily módon semmi sem állt utjában.

1833 novemberében Albina elbucsuzott a házanépétől; mind könnyes szemmel engedték el utjára, a távoli, ismeretlen és barbár Oroszország felé. Albina ezután felült hü, öreg dajkájával, Ludvikával, akit magával vitt, az ódivatu fedett szánkóra, amelyet jókarba helyeztek számára és elindult a nagy utra.

V.

Migurszki nem lakott a kaszárnyában, hanem magánlakása volt. Pávlovics Miklós cár azt akarta, hogy a lefokozott lengyelekre ne csak egész terhével nehezedjék a durva katonaélet, hanem hogy el kelljen viselniök mindazokat a megaláztatásokat is, amelyeknek a közkatonák abban az időben ki voltak téve. De azoknak az egyszerü embereknek a többsége, akiknek a cár parancsait teljesiteniök kellett, nagyon jól megértette a lefokozottak nehéz helyzetét és annak ellenére, hogy nagy veszélynek tették ki magukat, ha nem teljesitették a cár parancsát, mégis ezt tették, ha csak módjuk volt rá. Annak a zászlóaljnak a parancsnoka, amelyhez Migurszkit beosztották, olyan ember volt,

aki alig tudott irni-olvasni és aki egyszerü közlegényből emelkedett fel a parancsnoki rangra. Megértette az azelőtt gazdag, müvelt fiatalembernek a helyzetét, aki mindenét elvesztette, megsajnálta Migurszkit és lehetőleg elnézéssel volt iránta. Migurszki méltányolni tudta a pirospozsgás arcu, őszülő pofaszakállas őrnagy jószivüségét és hogy ő is viszonozza a szivességét, mathematikára és francia nyelvre tanitotta az őrnagy fiait, akik a katonai iskolába való felvételre készültek.

Migurszki már két hónap óta volt Uralszkban és az élet nemcsak egyhangu, szomoru és unalmas volt a számára, hanem nehezen elviselhető is. A zászlóaljparancsnokon kivül, akivel szemben meglehetősen tartózkodó magatartást tanusitott, csak egy ismerőse volt, egy számüzött lengyel, akinek nagyon hiányos volt a müveltsége, de nagyon furfangos ember volt és hallal kereskedett ott. Migurszki életét azonban a legnehezebbé a szükség tette, amelyhez nem tudott hozzászokni. Vagyona elkobzása után nem maradtak anyagi eszközei és ugy tengődött nyomoruságosan, hogy eladogatta megmaradt arany értéktárgyait.

A számüzetésben az Albinával való levelezése volt életének egyetlen nagy öröme. A leány poétikus, kedves képe megmaradt lelkében a rozankai látogatás óta és most mind ragyogóbb alakot öltött. Albina első leveleinek egyikében azt kérdezte a fiatalembertől, hogy mit jelentettek egykori levelében azok a szavak, hogy „akármilyenek voltak is tervei és álmai". Migurszki erre azt irta Albinának, hogy most bevallhatja neki, hogy az volt az álma, hogy elveheti Albinát feleségül. Erre Albina azt irta a fiatalembernek, hogy szereti. Migurszki azt válaszolta levelében, hogy Albina jobban tette volna, ha ezt nem irja meg neki, mert borzasztó számára, ha arra gondol, hogy mi lett volna lehetséges, de ami most lehetetlenné vált. Albina azt felelte erre, hogy éppenséggel nem lehetetlen, sőt egész bizonyosan be fog következni a dolog. Migurszki viszont azt irta, hogy nem fogadhatja el a lány áldozatát,

mert ez jelenlegi helyzetében lehetetlen. Nemsokára ezután Migurszki egy kétezer rubelről szóló utalványt kapott. A bélyegzőről és a kézirásról megismerte, hogy Albina küldte a pénzt és ekkor eszébe jutott, hogy egyik első levelében tréfálkozva leirta, mily örömet szerez neki most az, hogy óraadással keresi meg a legszükségesebbre valót, — annyit, hogy teát, dohányt, sőt még könyveket is vásárolhat magának. Migurszki más boritékba tette át a pénzt és visszaküldte a lánynak egy levél kiséretében, amelyben arra kérte, hogy szent viszonyukat ne szentségtelenitse meg pénzzel. Azt irta, hogy semmiben sem szenved szükséget és teljesen boldog, mert olyan barátja van, amilyen Albina. E levél után félbeszakadt a levelezésük.

Novemberben Migurszki egyszer az orosz őrnagynál ült és a fiukat tanitotta, mikor postalovak csengőinek közeledő hangját lehetett hallani. A szántalpak csikorogtak a megfagyott havon és a szán megállt a feljáró előtt. A fiuk felugrottak ültükből, hogy megtudják, ki érkezett. Migurszki a szobában maradt, az ajtóra nézett és várta, hogy a fiuk visszajöjjenek, de az ajtón az őrnagyné lépett be egyedül.

— Ismeretlen hölgyek érkeztek és ön felől kérdezősködnek, — mondotta az őrnagyné. — Bizonyára a hazájából valók, mert lengyel nőknek látszanak.

Ha Migurszkitól azt kérdezte volna valaki, hogy várja-e Albina jövetelét, akkor azt felelte volna, hogy ez el nem képzelhető; lelke mélyén azonban várta a lányt. A fiatalembernek a szivébe tódult a vére; lélekszakadva futott az előszobába. Ott egy kövér, himlőhelyes nő oldozta le fejéről a kendőt. Egy másik nő éppen belépett az őrnagy lakásának ajtaján. Mikor lépéseket hallott háta mögött, megfordult. A kámzsa alól Albina vidám, egymástól távol álló szemei ragyogtak elő zuzmarás pilláikkal. Migurszki megdöbbenve állt meg és nem tudta, hogyan fogadja, hogyan üdvözölje a lányt. — Juzsek! — kiáltotta a lány, aki ugyanazon a becéző néven szólitotta meg a fiatalem-

bert, amelyen apja szólitotta annak idején Migurszkit és ahogy gondolataiban maga Albina is nevezni szokta a fiatalembert, aztán a fiatalember arcához szoritotta kipirult, hideg arcát és sirt is, nevetett is egyszerre.

Mikor az őrnagyné megtudta, hogy ki Albina és miért jött, jól fogadta a lányt és a lakodalom napjáig szállást adott neki házában.

VI.

A jólelkü őrnagy kieszközölte a házassági engedélyt a felsőbb hatóságoknál. Orenburgból meg hivtak egy katolikus papot, aki összeadta Migurszkit és menyasszonyát. A zászlóaljparancsnok felesége volt a nyoszolyóasszony, a szentképet Migurszki egyik tanitványa vitte és Brzozovszki, a számüzött lengyel, volt a vőfély.

Akármilyen különösen hangzik is, Albina szenvedélyesen szerette férjét, de éppenséggel nem ismerte. Csak most ismerkedett meg vele. Természetesen az élő és husból-vérből való emberben sok mindennapi és prózai dolgot talált, ami nem látszott azon a képen, amelyet képzelete varázsolt eléje. De mert husból és vérből való ember volt és éppen ezért, sok olyan egyszerü és jó vonást fedezett fel rajta, amely a képzeletbeli képen hiányzott. Barátaitól és ismerőseitől hallotta, hogy milyen hősiesen küzdött a férfi a háboruban és hogy milyen bátor szivvel viselte el vagyonának elvesztését. Ezért Albina hősnek képzelte Migurszkit, aki mindig kiemelkedik a többi ember közül. A valóságban azonban az bizonyult be, hogy Migurszki rendkivüli testi ereje és bátorsága ellenére is kezes, szelid bárány, egészen közönséges ember, aki szereti a kedélyes tréfát és rövid, szőke bajusszal keretezett érzéki szája körül még mindig ugyanaz a gyermekes mosoly játszadozik, amely Albinát még Rozankában elbüvölte és a szájában még mindig ott volt a rövid, soha ki nem alvó pipa, amelyet a fiatal asszony külö-

nösen akkor viselt el nehezen, amikor áldott állapotban volt.

Migurszki is most ismerte meg Albinát és Albinában a nőt. Ama nők révén, akikkel házassága előtt ismerkedett meg, nem ismerte meg a női nemet. Az, aminek Albinát mint nőt általában megismerte, csodálatot keltett benne és inkább kiábránditotta volna a nőkből, ha a gyengéd szerelem és hála érzése nem füzte volna Albinához. Albina iránt, mint általában nő iránt, a szelid, kissé gunyos leereszkedés érzése fogta el, de Albinához mint Albinához nemcsak gyengéd szeretettel közeledett, hanem csodálattal is és azzal a tudattal, hogy soha le nem róhatja háláját azért az áldozatért, amelyet az asszony hozott érte és amely megszerezte számára a boldogságot, anélkül, hogy ezt megérdemelte volna.

Migurszkiék boldogak voltak szerelmükben. Mialatt minden erejükkel arra igyekeztek, hogy egymást szeressék, ugy érezték magukat az idegen emberek közt, mint két olyan ember, aki télen eltévedt a szabadban és egymáshoz simul, hogy melengesse egymást. Migurszkiék boldogságát növelte az, hogy örömükben résztvett Ludovika is, aki urnőjét rabszolganő módjára szolgálta, önmegtagadóan odaadó, jóakaratuan zsémbes, kómikus, minden férfi után bolonduló nő volt. Gyermekek is boldoggá tették Migurszkiékat. Egy év mulva fiuk született és másfél évvel később kislányuk. A fiu teljesen az anyjára hasonlitott: ugyanazok a szemek, ugyanaz a pajzánság és báj. A lányka egészséges, gyönyörü kis teremtés volt.

Szerencsétleneknek érezték magukat azonban azért, mert oly távol voltak hazájuktól és még inkább kellemetlen, megalázó helyzetük miatt. Különösen Albina szenvedett a megaláztatás terhe alatt. Az ő Juzsekjének, a hősnek, az eszményi féfinak, ki kellett huznia magát, ha elment egy tiszt előtt, fegyvergyakorlatokat kellett végeznie, őrt kellett állnia, mukkanás nélkül kellett engedelmeskednie.

A Lengyelországból érkező hirek is mind nyomasztók voltak. Csaknem összes ismerőseiket és rokonaikat az a sors érte, hogy vagy számüzték őket, vagy elvesztették mindenüket, vagy külföldre menekültek. Ami pedig Migurszkiékat illette, nem lehetett előre látni, hogy helyzetük hogyan fog végződni. Hiába kisérelték meg, hogy kieszközöljék Migurszki megkegyelmezését, vagy helyzetük enyhitését, vagy azt, hogy Migurszkit tisztté léptessék elő. Pávlovics Miklós seregszemléket tartott, diszkivonulásokat, fegyvergyakorlatokat, az álarcosbálokat látogatta és enyelgett a többi szép maszkkal, céltalanul száguldott át Oroszországon Csugujevtől Novorosszijszkig, Pétervártól Moszkváig, közben a népet ijesztgette, halálra hajszolta lovait, de ha egy bátor ember rászánta magát arra, hogy jelentést terjesszen eléje és a számüzött dekabristák vagy lengyelek büntetésének enyhitését kérte, akik ugyanazért a hazaszeretetért szenvedtek, melyet ő maga is annyira magasztalt, akkor kidüllesztette a mellét, mereven nézett ólomszinü szemeivel valamely tárgyra, amely a szemébe ötlött és ezt mondta: „Azoknak tovább kell szolgálniok, még tul korán volna."

Mintha tudta volna, hogy mikor nem lesz már „tul korán" és mikor érkezik el az alkalmas pillanat. És az egész környezete, a tábornokok, kamarások és az asszonyaik, akik abból éltek, hogy körülötte lebzseltek, csodálták ennek a nagy férfiunak éleslátását és bölcseségét.

Egészben véve azonban Migurszkiék életében mégis több volt a boldogság, mint a szerencsétlenség. Öt évet töltöttek igy el. Hirtelen azonban váratlan, rettenetes csapás érte őket. Előbb a kislányuk betegedett meg és két nappal később a kisfiuk is: három napig feküdt láztól tüzes testtel és orvosi segitség nélkül (sehonnan sem lehetett orvost előkeriteni), negyednapra meghalt. Két nappal később meghalt a kislány is.

Albina csak azért nem ölte magát az Ural-folyóba,

mert megborzadt arra a gondolatra, hogy milyen lesz majd a férjének a helyzete akkor, ha megtudja az öngyilkosságát. A boldogtalan asszony azonban nehezen viselte el az életet. Ő, aki máskor olyan serény és gondos volt, most órákhosszat ült tétlenül és nézett mereven valamely tárgyra, amely szemébe tünt, vagy pedig hirtelen felugrott ültéből, befutott a hálószobába sirni és nem felelt férje és Ludvika vigasztaló szavaira, csak arra kérte őket, hogy hagyják magára.

Nyáron kiment gyermekei sirhalmához, ahol a mult emlékei tépték a szivét és az a gondolat, hogy mi lehetett volna gyermekeiből. Különösen az a gondolat gyötörte, hogy gyermekei talán életben maradtak volna, ha oly városban lakik, ahol lett volna orvosi segitség. „Minek? minek? — gondolta magában szüntelen. — Hiszen Juzsek és én, mi ketten nem kivánunk mást, mint hogy férjem ugy élhessen, ahogy született és mint ahogy nagyapja és ősei éltek, nekem pedig nem volt más kivánságom, mint hogy mellette lehessek, szerethessem és a kicsinyeimet szerethessem és felnevelhessem.

„És hirtelen elkezdték gyötörni, számüzték, tőlem pedig elrabolták azt, ami drágább az életemnél. Minek? Miért? — kérdezte Albina az Istent és az embereket. És nem tudta elképzelni azt a lehetőséget, hogy feleletet kap erre a kérdésre. Felelet nélkül azonban nem lehetett élni és az élete valóban elakadt.

Nyomoruságos élete a számüzetésben, amelyet azelőtt női izlésével és szeretetreméltóságával meg tudott szépiteni, most elviselhetetlenné vált nemcsak az ő számára, hanem Migurszki számára is, aki szenvedett Albina miatt és nem tudta, hogyan segitsen rajta.

VII.

Ebben a Migurszki számára olyan nehéz időben eljött Uralszkba egy Rozolovszki nevü lengyel, aki bele volt avatva abba a nagyszabásu összeesküvésbe,

amelyet a Szibériába számüzött pap, Szirocinszki szőtt és amelynek az volt a célja, hogy az összeesküvők kezükbe keritsék a hatalmat és elmeneküljenek.

Rozolovszki, akit épp ugy mint Migurszkit és sok ezer más lengyelt Szibériába számüztek, mert azok akartak lenni, akiknek születtek, vagyis lengyelek, bele volt keverve a dologba; ezért botbüntetésre itélték és besorozták ugyanannak a zászlóaljnak a katonái közé, amelyben Migurszki szolgált. Rozolovszki, az egykori mathematikai tanár, magastermetü, sovány ember volt, hajlott testtartásu, az orcái beesettek voltak és az arckifejezése komor.

Megérkezése után való első este, Rozolovszki a teásasztal mellett ülve Migurszkiéknál, mély basszus hangján nyugodtan elmondta annak az összeesküvésnek a történetét, amelyért olyan kegyetlenül megbünhödött. Az összeesküvés abban állt, hogy Szirocinszki titkos társaságot szervezett, amely egész Szibériában el volt terjedve és amelynek célja az volt, hogy a kozák- és gyalogezredekben szolgáló lengyelek segitségével felláziták a katonákat és a foglyokat, felkelésre birják a számüzött telepeseket, kezükbe keritsék Omszkban a tüzérséget és mindezeket felszabaditsák.

— De hát lehetséges lett volna ez? — kérdezte Migurszki.

— Nagyon is lehetséges, minden elő volt készitve, — mondotta Rozolovszki, mialatt komoran nézett maga elé és lassan, nyugodtan elmondta az egész felszabaditási tervet, minden óvatossági rendszabállyal együtt, amit megtettek arra az esetre, ha az összeesküvés nem sikerülne, hogy ez esetben az összeesküvők megmenekülhessenek. A siker biztos lett volna, ha két nyomorult ember el nem árulja a dolgot. Szirocinszki, mint Rozolovszki mondta, rendkivül nagyeszü, zseniális ember volt. Mint hős és mint mártir halt is meg. És Rozolovszki folyton nyugodt, mély basszus hangján elmondta valamennyi részletét annak a kivégzésnek, amelynél a feljebbvalók parancsára jelen

kellett lennie a pör valamennyi vádlottjával együtt. Két zászlóalj katonaságot két sorban felállitottak, ugyhogy hosszu sorfalat alkottak. Minden egyes katona botot tartott a kezében, amelynek a legmagasabb parancshoz képest olyan vékonynak kellett lennie, hogy három darab fért el belőle egy puska csövében. Elsőnek doktor Sakalszkit vezették elő. Két katona vezette, akiknek kezében bot volt és Sakalszki meztelen vállára zuditották le a csapásokat, midőn elhaladt előttük. Én csak akkor láttam őt, mikor ahhoz a helyhez közeledett, ahol álltam. Addig csak a dob pergését hallottam, de aztán a botok suhogását és a botütések csattanását a testén, amiről tudtam, hogy Sakalszki közeledik. És láttam, amint két katona fegyverhez kötözve huzza maga után őt és amint reszketve, a fejét majd az egyik, majd a másik oldalra forditva lépkedett előre. Mikor előttünk vezették el, hallottam, amint az orosz orvos igy szólt a katonákhoz: — „Ne üssétek erősen, legyetek szánalommal iránta".

De a katonák szüntelenül ütötték és amikor másodszor haladt el előttünk, már nem vezették, hanem hurcolták. A háta rettenetes látványt nyujtott. Lehunytam szememet. Sakalszki összeesett és elvitték. Aztán a másodikat vezették elő, majd a harmadikat, majd a negyediket. Mindegyik összeroskadt, mindegyiket elvitték, az egyiket eszméletlenül, a másikat félholtan és folyton ott kellett állnunk és nézni őket. Hat óra hosszat tartott ez igy — kora reggeltől délután két óráig. Utolsónak maga Szirocinszki került sorra. Régen nem láttam őt és nem is ismertem volna meg, annyira megöregedett. Ráncos, borotvált arca sápadt, sárgászöld volt. Meztelen felsőteste sovány volt, sárgásszinü, bordái erősen kiálltak beesett gyomra felett. Egészen ugy ment, mint a többiek, megremegett minden egyes csapásra és felemelte a fejét, de nem kiáltott, hanem hangosan imádkozott: *„Miserere mei Deus secundam magnam misericordiam tuam"*.

— Saját fülemmel hallottam, — mondotta Rozolovszki rekedt hangon és fujt az orrán át.

Ludvika, aki az ablaknál ült, zokogott és zsebkendőjével eltakarta a szemét.

— Minek mondja el ezeket a dolgokat? Fenevadak azok, fenevadak! — kiáltotta Migurszki, eldobta pipáját, felugrott ültéből és gyors lépésekkel járt fel-alá a sötét hálószobában. Albina szinte megkövülten ült ott és egy sötét sarokba bámult.

VIII.

Másnap Migurszki elcsodálkozott, álmélkodott, amikor hazajött a gyakorlatról és megpillantotta a feleségét, aki, mint egykor régen, könnyed lépésekkel és sugárzó arccal jött eléje és a hálószobába vezette.

— Hallgass csak rám, Juzsek!

— Hallgatlak. Mi ujság?

— Egész éjjel gondolkoztam arról, amit Rozolovszki mondott el nekünk. És arra a gondolatra jutottam, hogy igy nem tudok élni, hogy *itt* nem tudok élni. Nem tudok! Inkább meghalok, de nem maradok itt.

— Mit lehet hát tenni?

— El kell menekülnünk.

— Elmenekülni? Hogyan?

— Mindent meggondoltam. Hallgass meg engem.

És elmondotta a férjének a tervét, amelyet kieszelt. A terv a következő volt: Migurszkinak egy este el kell hagynia a házat és az Ural partján kell hagynia a köpönyegét és a köpönyegén egy levelet, amelyben azt fogja irni, hogy öngyilkos lett. Azt fogják gondolni, hogy beleugrott a vizbe. Keresni fogják, aztán jelentést fognak tenni az esetről. Migurszki pedig el fog rejtőzni. Az asszony el fogja rejteni ugy, hogy senki se találhassa meg. Akár egy egész hónapot el lehet igy

tölteni. Mikor már feledésbe merült a dolog, elmenekülnek.

Migurszki az első pillanatban azt tartotta, hogy ezt a tervet nem lehet megvalósitani, de estefelé, miután az asszony szenvedélyesen és határozottan azt erősitgette, hogy sikerülni fog, kezdett beleegyezni a dologba. Azonkivül azért is hajlandó volt beleegyezni abba, amit a felesége akart, mert ha nem fog sikerülni a szökés, őt éri ugyanaz a büntetés, amelyet Rozolovszki leirt, de ha sikerül, megszabadulnak és látta, hogy gyermekeik halála után milyen nehéz itt az asszony számára az élet.

Rozolovszkit és Ludvikát beavatták tervükbe és hosszas tanácskozás, javitgatás és változtatás után megállapitották a szökés tervét. Kezdetben azt határozták, hogy Rozolovszki nyomban azután, miután a vizbefulását megállapitották, egyedül és gyalog fog elmenekülni. Albina utána fog utazni kocsin és egy előre megbeszélt helyről elviszi magával. Ez volt az első terv. Később azonban, midőn Rozolovszki elmondta nekik azoknak a szökéseknek a történetét, amelyek az utolsó öt esztendőben Szibériában nem sikerültek (az egész idő alatt csak egy szerencsés ember volt, akinek a szökése sikerült), Albina más tervet ajánlott, azt ugyanis, hogy Juzsek a kocsiban elrejtőzve utazzék vele és Ludvikával Szárátovba. Szárátovból pedig álruhában megy majd a Volga partja mentén és egy megbeszélt helyen beszáll majd a bárkába, amelyet Albina fog bérelni Szárátovban és aztán együtt hajóznak le a Volgán Asztrachanig és a Káspitengeren át eljutnak Perzsiába. Ezt a tervet valamennyien helyeselték; a terv éltető lelke, Rozolovszki is, csak egy nehézség merült fel, hogy hogyan lehet a kocsin olyan dolgot elhelyezni, amelyben egy ember elfér és amely nem kelti fel a hatóságok gyanuját. Mikor azonban Albina a gyermekei sirjánál való látogatása után azt mondta Rozolovszkinak, hogy milyen nehezére esik gyermekeinek földi maradványait ide-

genben hagyni, Rozolovszki rövid gondolkodás után igy szólt:

— Kérje a hatóságoktól, hogy elvihesse magával gyermekei koporsóit és ezt meg fogják engedni.

— Nem, ezt nem akarom, ezt nem birom megtenni, — mondotta Albina.

— De csak kérje a dolgot, ennyi az egész. Hiszen a koporsókat nem kell elvinnie magával, hanem készittet egy nagy ládát és a ládában elviszi magával Juzseket.

Albina első pillanatra elvetette ezt a tervet, olyan kellemetlen volt neki, hogy gyermekei emlékét csalással kapcsolja egybe, de midőn Migurszki egész vidáman helyeselte a dolgot, beleegyezett.

Ugyhogy a végleges terv a következő volt: Migurszki megtesz mindent, ami szükséges ahhoz, hogy a parancsnok arról legyen meggyőződve, hogy Migurszki vizbe ölte magát. Amint megállapitották Migurszki halálát, Albina kérvényt fog beadni, amelyben azt fogja kérni, hogy férje halála után engedjék meg neki, hogy hazájába visszatérhessen és elvihesse magával gyermekei holttestét. Miután Albina az engedélyt megkapta, ugy fognak tenni, mintha kiásták volna a sirokat és kiemelték volna a koporsókat, de a koporsókat ott fogják hagyni helyükön és helyettük Migurszkit helyezik el az előre elkészitett ládába. A ládát felteszik egy tarantászra és ugy utaznak el Szárátovba. Szárátovban bárkára szállnak. A bárkában Juzsek előjön a ládából és a Káspi-tengerig hajóznak; onnan pedig Törökországba vagy Perzsiába mennek és szabadok lesznek.

IX.

Migurszkiék azzal az ürüggyel, hogy Ludvika haza akar utazni, mindenekelőtt egy tarantászt béreltek. Aztán hozzáfogtak, hogy oly ládát készitsenek, amelyben ha összekuporodva is, ülni lehet, anélkül, hogy megfulladna az ember és amelybe észrevétlenül

gyorsan be lehet bujni és ugyanigy ki is lehet jutni belőle. Mind a hárman, — Albina, Rozolovszki és Migurszki, — dolgoztak a ládán. Különösen Rozolovszki segitsége volt fontos, mert ügyes asztalos volt. A ládát ugy készitették, hogy el lehetett helyezni a kocsikas* mögött a két rud között és szorosan odaillett a kashoz, a ládának odailleszkedő oldalát azonban el lehetett tolni, ugyhogy az ember részben a ládában, részben a tarantász alján feküdhetett. Azonkivül szelelőlyukak voltak furva a láda oldalába és ugy tervezték, hogy felül és oldalt gyékénnyel fogják letakarni a ládát és kötéllel fogják átkötni. A ládába bebujni vagy abból kibujni a tarantászon át lehetett, amelyben ülés volt.

Mikor a tarantász és a láda készen álltak, még mielőtt Migurszki eltünt volna, Albina elment a parancsnokhoz és azt mondta neki, hogy férje buskomor lett és öngyilkosságot kisérelt meg, ugyhogy férje életét félti és kéri, hogy engedélyezzenek számára rövid szabadságot. Albinának nagy hasznára volt ebben a dologban szinészkedő tehetsége. Olyan természetesen adta a férjéért aggódó nő szerepét, hogy az őrnagy meg volt hatva és megigérte, hogy megtesz minden tőle telhetőt. Aztán Migurszki megirta a levelet, amelyet meg fognak találni köpönyege ujjának hajtókájában az Ural partján és a megbeszélt estén elment az Ural-folyóhoz, letette ruháját köpönyegével együtt a parton és lopva visszatért a házába. A padláson, amelyet lakattal zártak el, készitettek számára helyet. Éjjel Albina elküldte Ludvikát az őrnagyhoz azzal az üzenettel, hogy férje, aki husz órával ezelőtt hagyta el a házat, nem tért haza. Reggel elhozták Albinának a férje levelét és az asszony a legnagyobb kétségbeesést kifejező mozdulatokkal és szemében könnyekkel elvitte a levelet az őrnagyhoz.

* A *tarantász* oly kocsi, amelynél a két kerék összeköttetésben van két ruganyos kocsiruddal, amelyeken középütt a kocsikas nyugszik. *A ford.*

Egy hét mulva Albina beadta kérvényét, amelyben a hazájába való visszautazás engedélyezését kérte. Az asszony arca oly mély fájdalmat tükrözött, hogy mindenki megindult, aki látta. Mindenki sajnálta a szerencsétlen anyát és feleséget. Mikor engedélyezték elutazását, egy második kérvényt adott be, amelyben azt kérte, hogy gyermekei holttestét kiásathassa és elvihesse magával.

A hatóságok csodálkoztak ezen a szentimentalizmuson, de megengedték a dolgot.

Másnap, miután ezt az engedélyt is megkapta, Albina Ludvikával és Rozolovszkival egy bérelt parasztszekéren kimentek a temetőbe és feltették a szekérre a ládát is, amelybe a gyermekek koporsóit be fogják tenni. Albina letérdelt a sirra, imádkozott, nemsokára felkelt, letörölte könnyeit és Rozolovszkihoz fordulva igy szólt:

— Tegye meg azt, amit meg kell tenni, de én nem birom, — és elment félre.

Rozolovszki és Ludvika fölemelték a sirkövet, kiásták a felső földréteget, ugy hogy a sir olyan lett, mintha fel lett volna ásva. Mikor mindezt elvégezték, odahivták Albinát és a földdel megtöltött ládával visszatértek haza.

Elérkezett az elutazásukra kitüzött nap. Rozolovszki örült, mert csaknem teljesen sikerültnek lehetett tekinteni a vállalkozást. Ludvika süteményt sütött az utra és mialatt kedvenc nótáját dudolta, amely ugy kezdődik, hogy „Jak mame koham", folyton ugy érezte, hogy megreped a szive az örömtől és a félelemtől. Migurszki örült, hogy kiszabadult a padlásról, ahol több mint egy hónapig kuksolt, de még inkább annak, hogy mily eleven és életvidám lett Albina. Az asszony olyan volt, mintha megfeledkezett volna korábbi fájdalmáról és a veszedelmekről, amelyeknek ki vannak téve és ha felment férjéhez a padlásra, elragadtatásában és örömében mindig ugy sugárzott, mint lánykorában.

Három órakor eljött a kozák, aki el fogja őket kisérni, magával hozta a trojkát és a *„jemscsik"*-et.* Albina és Ludvika a szőnyeggel letakart ládára ültek a tarantászon és magukkal vitték a kis kutyájukat is. A kozák és a jemscsik felültek a bakra. Migurszki parasztruhába öltözve a tarantász kasában feküdt.

Kihajtattak a városból és a jó „trojka" száguldott a tarantász-szal a sima, kőkemény országuton, amely a parlagon heverő, végtelen szteppék között huzódott, amik ezüstösen csillogó árvalányhajjal vannak boritva.

X.

Albinának csaknem elállt a szive verése a reménykedéstől és az örömtől. Meg akarta osztani örömét Ludvikával és ezért koronkint alig észrevehetően mosolyogva, hol a kozák széles vállára, hol a tarantász aljára intett fejével. Ludvika jelentőségteljes pillantással nézett maga elé és alig észrevehetően összehuzta ajkát. Derült idő volt. Mindenfelé a határtalan, kietlen szteppe terült el, amelynek a harmattól ezüstösen csillogó árvalányhajfüvét a reggeli nap sugarai világitották meg. A baskir lovak patkó nélkül való gyors lábai mint az aszfalton dübörögtek az országuton, amelynek mindkét szélén itt-ott vakondturások látszottak. Előttük az őrtálló állatka ült hátsó lábain és éles füttyel jelezte a közeledő veszedelmet. Csak ritkán találkoztak utasokkal: egy kozákcsapattal, amely buzát szállitott és egy-egy lovas baskirral, akinek a kozák tatár nyelven gyorsan néhány szót kiáltott oda. Minden állomáson más, pihent, jól táplált lovakat fogtak a kocsi elé és a félrubeles borravalóknak, amelyeket Albina osztogatott, meg volt az az eredményük, hogy a jemscsikek, akik felváltották egymást, ugy haj-

* A *trojka* 3 lovat jelent, melyet járműbe fognak és a *jemscsik* az orosz postakocsis neve. *A ford.*

szolták lovaikat, hogy, mint ők maguk mondták, az ember azt hihette volna, hogy „cári futár utazik" örökös sebes vágtatással.

Mindjárt az első állomáson, mikor a korábbi jemscsik elvezette lovait és az uj kocsis még nem jött meg az uj lovaival, Albina azt kérdezte titokban férjétől, hogyan érzi magát és nem kiván-e valamit.

— Pompásan vagyok. Finom helyem van itt. Semmire sincs szükségem. Akár negyvennyolc óra hosszat is elfekszem igy.

Este Dergácsiba értek, egy nagy faluba. Hogy a férje kissé nyujtózkodhassék és felüdülhessen, Albina nem a postakocsi állomás előtt állittatta meg a kocsit, hanem egy fogadó előtt, aztán pénzt adott a kozáknak azzal, hogy hozzon neki tejet és tojást. A tarantász egy fészer mellett állt. Künn már beesteledett. Albina meghagyta Ludvikának, hogy álljon őrt és lesse, mikor jön vissza a kozák, majd azt mondta férjének, hogy bujjon ki a ládából, ennivalót adott neki és aztán Migurszki ismét visszabujt rejtekhelyére. Ismét lovakat váltottak és tovább hajtattak. Albinát mind emelkedettebb hangulat fogta el és nem tudta türtőztetni elragadtatását, vidámságát. Minthogy nem beszélhetett máshoz, mint a kozákhoz, Ludvikához, vagy a kis kutyához, ezért az utóbbihoz intézte szavait. Ludvika, aki annak ellenére, hogy cseppet sem volt szép külsejü, amint férfit látott, mindjárt azzal gyanusitotta meg, hogy szerelmes szándékai vannak vele szemben; most ugyanezt tette a jólelkü, erőteljes urali kozákkal szemben, aki kisérte őket és aki szokatlanul tiszta, jóságos, kék szemével, egyszerü modorával és készségességével nagyon megnyerte a két nő tetszését. Albina a kis kutyán, Trezorkán kivül, amelyet folyton fenyegetett, hogy az ülés alá ne szimatoljon, még azon a kómikus kacérságon is mulatott, amelyet Ludvika használt a kozákkal szemben, akinek sejtelme sem volt róla, hogy szerelmes szándékkal gyanusitják és jóságosan mosolygott mindazon, amit mondtak neki.

Albinán, akit a veszély, másrészt a dolog közeledő sikere és a szteppe levegője felélénkitettek, olyan gyermekes elragadtatás és vidámság vett erőt, amilyet már rég nem érzett. Migurszki hallotta az asszony vidám hangját és örült ennek a vidámságnak, bár cseppet sem érezte jól magát a helyén, amit azonban igyekezett eltitkolni. Különösen a szomjuság kinozta.

Másnap estefelé látni lehetett valamit a ködfátyolos szemhatáron. Szárátov városa volt ez és a Volga. A kozák a szteppék lakosainak éles szemével megpillantotta a Volgát és egy árbocot; mutatta is ezeket Ludvikának. Ludvika azt felelte, hogy ő is látja. Albina azonban nem tudott kivenni semmit, de szándékosan fennhangon beszélt, hogy a férje is hallja „Szárátov, a Volga", mintha a kis kutyájának mondaná el azt, amit lát.

XI.

Még mielőtt beérkeztek volna Szárátovba, Albina a Volga balpartján, a Pokrovszkaja nevü külvárosban, éppen szemben a várossal, pihenőt tartott. Azt remélte, hogy itt az éjszaka folyamán beszélhet férjével, sőt hogy Migurszki talán kijöhet a ládából. A kozák azonban nem mozdult el a tarantász mellől az egész, rövid tavaszi éjszakán át és egy üres parasztszekéren ült a szomszéd kocsiszinben. Ludvika Albina parancsára a tarantászban ült és mert arról volt meggyőződve, hogy a kozák az ő kedvéért maradt a tarantász mellett, szerelmes pillantásokat vetett a kozákra és zsebkendőjével folyton eltakarta himlőhelyes arcát. Albina azonban semmi mulatságosat sem talált többé a dologban és mind nyugtalanabb lett, mert nem tudta megérteni, hogy a kozák miért ül olyan elválhatatlanul a tarantász mellett.

Az asszony néhányszor felkelt a rövid éjszaka folyamán, amelyben az esti szürkület egybefolyt a reg-

geli szürkülettel és kiment a fogadó szobájából a rosszszagu tornácon át a hátsó lépcsőig. A kozák még mindig nem aludt és lábát lelógatva ült az üres parasztszekéren, amely a tarantász mellett állt. Csak napfelkelte előtt, mikor a kakasok már felébredtek és egyik udvarból átkukorékoltak a másikba, volt Albinának egy kis ideje ahhoz, hogy férjével néhány szót váltson. A kozák a szekéren fekve hortyogott. Az asszony óvatosan odalépett a tarantászhoz és kopogtatott a ládán.

— „Juzsek!" — Semmi válasz. — „Juzsek! Juzsek!" — mondotta félelemmel eltelve hangosan.

— Mit akarsz? — kérdezte álmos hangon Migurszki a ládából.

— Miért nem feleltél?

— Aludtam, — felelte Migurszki és az asszony megérezte a hangjáról, hogy mosolyog.

— Talán kijöhetek? — kérdezte.

— Nem, mert itt a kozák, — szólt az asszony és amikor ezt mondta, odanézett a kozákra, aki a szekéren aludt.

De milyen furcsa! A kozák hortyogott, de a szeme, a jóságos kék szeme nyitva volt. Reánézett az asszonyra és csak akkor hunyta le a szemét, amikor pillantásaik találkoztak.

— Ugy rémlett csak nekem, vagy csakugyan nem alszik? — gondolta Albina magában. — Bizonyára csak képzelődés volt, — folytatta magában és ismét odafordult a ládához.

— Csak egy kicsit légy még türelemmel, — mondta. — Akarsz enni valamit?

— Nem. Dohányozni szeretnék.

Albina ismét odanézett a kozákra. A kozák aludt.

— Ugy látszik, csak képzelődtem, — gondolta magában az asszony.

— Most elmegyek a kormányzóhoz.

— Nos hát, szerencse fel! ...

És Albina kivett az utazókosárból egy ruhát, aztán elment a szobájába, hogy átöltözzék.

Miután felvette legszebb gyászruháját, áthajózott a Volgán. A rakparton kocsiba ült és a kormányzóhoz hajtatott. A kormányzó fogadta. A csinos, mosolygó, lengyel özvegy, aki a francia nyelvet csodálatosan jól beszélte, rendkivül tetszett a kormányzónak, aki szeretett fiatalembernek látszani. Az asszony minden kérését teljesitette és arra kérte őt, hogy másnap ismét jöjjön el hozzá, hogy átadhassa neki a caricyni rendőrfőnöknek szóló parancsot. Albina örült, mert közbenjárása olyan jól sikerült és mert szépségének vonzóereje olyan nagy hatást tett, amit a kormányzó viselkedéséből tüstént észrevett és boldogan, reménységgel eltelve utazott egy parasztkocsiban a lejtős, kövezetlen országuton vissza a kikötőbe.

A nap már felkelt az erdő felett és rézsutos sugarai játszadoztak a viz tükrén, amelyet enyhe szellő fodrozott. A hegyi lejtőn jobbra és balra, fehér felhőkhöz hasonlóan illatos virágaikkal pompázó almafák voltak láthatók. A parton egy egész árbocerdő emelkedett az égnek és a vitorlák csillogtak a szélben a hullámzó viz felett. Mikor a kikötőbe értek, Albina azt kérdezte a kocsistól, hogy lehetne-e bárkát bérelni Asztrachánig és egy sereg lármázó, vidám hajós nyomban felajánlotta neki szolgálatait és bárkáját. Nyomban megegyezett az egyik hajóssal, aki legjobban tetszett neki és elment megnézni ennek a bárkáját, amely a többi közé beékelve ott volt a kikötőben. A bárkának kis árboca és vitorlája volt, ugyhogy széllel is lehetett vele menni. Szélcsend esetére ott voltak az evezők és két vidám evezőslegény, akik most a bárkában sütkéreztek a napon. A bárka vidám, jóakaratu gazdája azt a tanácsot adta, hogy a tarantászt ne hagyják ott, hanem vegyék le róla a kerekeket és igy állitsák be a bárkába. — Éppen be fog illeni és kényelmesebben fognak ülni. Ha az Isten szép időt ad, akkor öt nap alatt Asztrachánban vagyunk.

Albina megegyezett a bárka tulajdonosával a viteldijban és meghagyta neki, hogy jöjjön el Pokrovszkajába a Login-féle fogadóba, hogy megnézze a tarantászt és az előleget felvegye. Minden jobban sikerült, mint Albina várta. A legboldogabb hangulatban kelt át a Volgán és miután kifizette a kocsist, elindult a fogadó felé.

XII.

Danilo Lifánov, a kozák, a sztreletzki őrségen szolgált, az Ural előhegységén. 34 éves volt és szolgálati idejének épp utolsó hónapját szolgálta. Családjában volt egy kilencven esztendős nagyapja, aki még Pugacsevre emlékezett; két fivére, az idősebb fivér menye, akit az óhitüek szektájához való ragaszkodása miatt elvittek kényszermunkára Szibériába, a felesége, két lánya és két fia. Apját megölték a franciák ellen való háboruban. Most Danilo volt a család feje a házban. Parasztgazdaságukban tizenhat lovuk, két ökörcsordájuk és tizenöt szotennik területü szántóföldjük volt, amely kizárólag buzával volt bevetve. Danilo kezdetben Orenburgban, aztán Kazánban szolgált és most vége felé járt a szolgálati ideje. Ragaszkodott az óhithez, nem dohányzott, nem ivott, nem evett „világiakkal" egy tálból és szigoruan ragaszkodott esküjéhez. Minden cselekedetében lassu, kitartó és pontos volt, a legnagyobb lelkiismeretességgel végezte el azt, amit feljebbvalói rábiztak és nem feledkezett meg semmiről sem, mig legjobb tudásával eleget nem tett megbizatásának. Most azt bizták rá, hogy két lengyel nőt a koporsókkal együtt kisérjen el Szárátovba, ugy, hogy semmi bántódásuk ne essék, hogy nyugodtan viselkedjenek és ne kövessenek el ostobaságot, de Szárátovban adja át őket rendben, ugy ahogy kell, a hatóságoknak. Ezt meg is tette, elvitte a lengyel nőket Szárátovba, kutyáikkal és koporsóikkal együtt. Hiszen a nők egész nyugodtak és barátságosak voltak, ha

lengyelek voltak is és semmi rosszat nem tettek. De itt Pokrovszkajában este, mikor a tarantász mellett elment, észrevette, hogy a kis kutya beugrott a tarantászba, ott szükölt és a farkát csóválta és a kozáknak ugy tetszett, mintha az ülés alól valakinek a hangját hallotta volna. A lengyel nők közül az egyik, az öreg, nagyon megijedt, mikor a kis kutyát a tarantászban látta, megfogta és elvitte magával.

— E mögött valami rejlik, — gondolta magában a kozák és elkezdett figyelni. Mikor a fiatal lengyel nő este odajött a tarantászhoz, a kozák ugy tett, mintha aludnék és egészen tisztán férfihangot hallott a ládából. Danilo korán reggel elment a rendőrségre és jelentette, hogy a lengyel nők, akiket rábiztak, valami rossz dolgot forralhatnak, mert a holttestek helyett eleven embert visznek magukkal a ládában.

Albina elragadtatott, boldog hangulatban volt abban a meggyőződésben, hogy most már minden jól sikerült és néhány nap mulva szabadok lesznek; ekkor a fogadó udvara felé közeledett és csodálkozva látta, hogy a kapu előtt egy pár pompás ló áll és két kozák; a lovak közül az egyik mint vezetékló volt a másikhoz kantárszárral hozzákötözve. A kapunál egy sereg ember csődült össze és kiváncsian bámultak be az udvarba.

Albina annyira el volt telve reménnyel és bátorsággal, hogy nem is gondolt arra, hogy talán valami köze van a lovakhoz és az egybesereglett emberekhez. Belépett az udvarba és nyomban a kocsiszin felé nézett, ahol a tarantásza állt és azt látta, hogy ott ugyancsak összecsődültek az emberek; ugyanakkor Trezorkájának kétségbeesett ugatását is hallotta. Megtörtént a legborzasztóbb dolog, ami történhetett. A tarantász előtt vadonatuj egyenruhában, amelynek gombjai és vállrojtjai csillogtak a napfényben, egy lakkcsizmás, magas testalkatu férfi állt, akinek fekete pofaszakálla volt és aki kissé hangos, rekedt, parancsoló hangon mondott valamit. Előtte, két katona

közt, parasztruhában, összeborzolt hajában szénaszálakkal az ő Juzsekje állt, aki mintha nem tudná megérteni, hogy körülötte mi történik, emelgette és leengedte széles vállát. Trezorka nem tudta, hogy ő volt az egész szerencsétlenség oka, felborzolta szőrét és dühösen megugatta a rendőrfőnököt. Midőn Migurszki megpillantotta Albinát, összerezzent, eléje akart sietni, de a katonák visszatartották.

— Nem baj, Albina, nem baj! — mondotta szelid mosolyával.

— Nini, hiszen itt jön maga a kis asszonyka! — kiáltotta a rendőrfőnök. — Jöjjön csak közelebb. Hát *ez* a gyermekeinek a koporsója, mi? — kérdezte és Migurszkira sanditott.

Albina nem felelt, hanem csak mellébe vájta körmeit, eltátotta száját és borzadva nézett férjére.

Mintahogy az utolsó pillanatokban történni szokott, a halál előtt és végzetes percekben, az érzések és gondolatok végtelen sokasága viharzott át lelkén és egyuttal még mindig nem tudta felfogni szerencsétlenségét. Az első érzése, amellyel már régen megismerkedett, a megbántott büszkeség érzése volt, mikor az ő hősét, az ő férjét látta, akit most megalázták ezek a durva, vad emberek, akiknek hatalmában volt. — Hogyan mernek ilyen erőszakosan bánni férjével, aki valamennyi ember közt a legjobb? A másik érzés, amely ezzel egyidőben vett erőt rajta, a bekövetkezett szerencsétlenség tudata volt. Ez pedig felidézte emlékezetébe életének legnagyobb szerencsétlenségét, gyermekeinek halálát. És nyomban felmerült lelkében a kérdés: *Minek?* Minek vették el tőle a gyermekeit? És ez a kérdés egy más kérdést vont maga után: — Minek kell most az ő férjének, aki a legjobb az emberek közt, ilyen gyötrelmeket elszenvednie? És Albinának tüstént eszébe jutott, mily meggyalázó büntetés vár a férjére és hogy ennek egyedül ő az oka.

— Kije magának ez az ember? A férje? — kérdezte a rendőrfőnök.

— Minek ez, minek? — kiáltotta az asszony, hisztérikus nevetésben tört ki és a ládára hanyatlott, amelyet levettek és amely ott állt a tarantász előtt. Ludvika görcsösen zokogva és könnyben uszó szemmel odalépett hozzá.

— *Panienka, mila panienka! Jak Boga kochan,* nem lesz semmi baj, nem lesz semmi baj! — mondotta és kétségbeesetten cirógatta urnőjét.

Migurszki kezeire bilincseket tettek és elvezették az udvarból. Mikor Albina ezt látta, utána futott.

— Bocsáss meg! Bocsáss meg! kiáltotta. — Csak én vagyok a bünös!

— Majd kitudódik, ki a bünös. Magára is rákerül a sor — mondotta a rendőrfőnök és félretolta Albinát.

Migurszkit a komphoz vezették és Albina anélkül, hogy tudta volna, miért, utána ment és nem hallgatott Ludvikára, aki csititani igyekezett őt.

Danilo Lifánov, a kozák, az egész idő alatt ott állt a tarantász kerekei mellett és komor pillantással hol a rendőrfőnökre, hol Albinára, hol a saját lábára nézegetett. Miután Migurszkit elvezették, Trezorka, mivel most egyedül maradt, a farkát csóválva, hizelegve kezdett el a kozák lába körül futkosni. Az uton hozzászokott Danilóhoz. A kozák hirtelen elment a tarantásztól, lekapta fejéről sapkáját és teljes erejével földhöz vágta, belerugott Trezorkába, aztán elment a csapszékbe. Ott pálinkát kért és egész nap, egész éjszaka ivott, elitta minden pénzét, ami nála volt és másnap, amikor az árokban felébredt, többé nem gondolt arra a gyötrelmes kérdésre: jól tette-e, hogy jelentést tett a hatóságoknak a lengyel asszonyról, aki ládában rejtegette férjét.

* * *

Migurszkit törvényszék elé állitották és szökésért ezer botütésre itélték. Rokonai és Vanda, akiknek nagy

összeköttetéseik voltak Péterváron, büntetése enyhítését eszközölték ki és a törvényszék Migurszkit Szibériában való életfogytiglani letelepedésre ítélte. Albina elutazott utána.

Pávlovics Miklós pedig örült, hogy a forradalom hydráját eltiporta nemcsak Lengyelországban, hanem egész Európában; büszke volt arra, hogy megőrizte az orosz önkényuralom hagyományait és Lengyelországot az orosz nép jólétére megtartotta Oroszország fenhatósága alatt. És rendjelekkel diszitett, aranysujtásos egyenruhába öltözött urak annyira dicsőitették ezért a tettéért, hogy a cár szentül hitte, hogy ő nagy ember és az élete nagy boldogság az emberiség számára, különösen az oroszok számára, akiknek elkábitására és demoralizálására szentelte öntudatlanul is életét.

Tolsztoj.

Szeptember 30.

Mennél magányosabban él valaki, annál jobban hallja Isten szüntelenül figyelmeztető hangját.

★

SILENTIUM

Gubózkodj be és el ne áruld
Elrejtett álmod, égő vágyad.
Szivedben keljen, éljen, haljon
Benső világod, benső lázad.
Mint csillagot, mit küld az éj,
Csodáld meg némán, de — ne beszélj.

Szived nem érti meg senkise,
Hisz rossz tolmács az embert nyelv.
Ki érti lelked szárnyalását?
Ha kimondod: szó csak és hazug elv.
Őrizd meg szüzen, mi benned él,
Sirj, örülj, élvezz, de — ne beszélj.

Magadnak élj; ezernyi álmot
Tükröz a lelked, a délibáb,
Mit elnémít a lárma, élet
És elvakít a napfény-nyaláb.
Ha jő az éj, álmodra eszmélj,
Gyönyörködj benne, de — ne beszélj.

Tjutcsev.

★

A jó szándékunk már azzal is, ha kimondjuk, veszit abból az erejéből, hogy valóra váltására törekedjünk. De lehet-e az ifjuság nemes, magával megelégedett hevességét visszatartani attól, hogy megnyilatkozzék? Sokkal később, mikor az ember visszaemlékszik ifjukori szándékaira, sajnálja, hogy nem tudott uralkodni magán és korán, amikor még ki sem nyiltak, letépte a virágokat, amik aztán elhervadtak és a földön lábbal tiporták őket.

★

Pascal azt mondja, hogy az embernek egyedül kell meghalnia. Élnie is igy kell az embernek. Abban, ami fődolog az életben, az ember mindig egyedül marad, vagyis nem az emberekkel, hanem Istennel.

★

Üdv annak az embernek, aki szükséges másoknak, akinek azonban nincs szüksége társra.

★

A bünös ember mindig emberekkel áll összeköttetésben az életben, de annál magányosabbnak érzi magát, mennél bünösebb. A jó és okos ember pedig ellenkezőleg: magányosnak érzi magát gyakran az emberek közt, de állandón tudatában van annak, hogy egy az emberiséggel.

★ ★ ★

Elzárkózni egy időre a világtól és elmerülni a bennünk lakozó saját isteni lényünk szemlélésébe: az életben épp oly szükséges tápláléka a léleknek, mint a test számára az eledel.

Havi olvasmány

Isten maga nem mondott-e meg mindent lelkiismeretünknek és eszünknek? Azok a dolgok, amelyeket az emberek Isten kinyilatkoztatásaiként akarnak feltüntetni, csak lealázzák az Istent, mert emberi szenvedélyeket tulajdonitanak neki. Az egyes dogmák ahelyett, hogy a legfensőbb lényről való fogalmainkat tisztáznák, összezavarják és ahelyett, hogy nemesitenék, lealacsonyitják ezeket; az Istent körülvevő megfoghatatlan rejtélyeket esztelen ellentmondásokkal bővitik, az embert gőgössé, türelmetlenné, kegyetlenné teszik és ahelyett, hogy békét hoznának a földre, viszályt keltenek. Minek mindez? — kérdem magamtól. És nem tudok feleletet találni rá. Csak az emberek büneit és nyomoruságát látom benne.

Szükséges volt, mondják, a kinyilatkoztatás, hogy az Isten tudtára adhassa az embereknek, miképpen tiszteljék; bizonyitékul felhozzák a világon ismert vallások különbözőségét és nem látják be, hogy ez a különbözőség onnan ered, hogy a kinyilatkoztatás csak a népek képzeletében történt meg. Mihelyt a népek arra a gondolatra jutottak, hogy Istent beszéltessék, ezt azonnal minden egyes nép a saját szokása szerint tette, minden egyes nép azt mondatta az Istennel, amit ő maga akart. Ha csak arra hallgatnánk, amit Isten minden egyes ember szivének mond, csak egy vallás volna a földön.

Azt mondják: egyforma istentiszteletre volna szükség; Isten valóban csak egyféle istentiszteletet kiván is, azt, amelyet szivünk sugall, ez az istentiszte-

let pedig, ha őszinte, mindig ugyanegy. Agyrém, ha valaki azt képzeli, hogy Isten előtt az a fontos, hogy milyen a pap ruhája, milyen sorrendben ejti ki a szavakat, milyen mozdulatokat végez az oltár előtt, vagy hogyan térdel. Dehogy, barátom, huzd ki magad egyenesre, hogy olyan légy, mint a gyertyaszál és akkor is elég közel maradsz a földhöz. Isten azt akarja, hogy lélekben és igazságban imádják és ez a kötelessége minden vallásnak, minden országnak és minden embernek.

Midőn a földön elterjedt felekezetek különféleségét láttam és azt, hogy kölcsönösen hazugsággal és tévedéssel vádolják egymást, azt voltam kénytelen kérdezni magamban: „Melyik az igazi vallás köztük?“ És mindegyik azt felelte: „Az enyém.“ Mindegyik ezt mondta nekem: „Csak én és az én felekezetembeliek gondolkodunk helyesen, a többi mind téved. Mert Isten igy mondta: „És honnan tudod, hogy ezt Isten igy mondta?“ — „A paptól, aki biztosan tudja. A pap megmondta, mit higyjek és én ezt hiszem is; azt állitja, hogy mindazok, akik másképp beszélnek, mint ő, hazugok, ezekre tehát nem hallgatok.“

„Hogyan? — gondoltam magamban — hát nem egy az igazság? Ami előttem igaz, az mások előtt helytelen lehet? Ha annak az érvelése, aki helyes uton halad, ugyanaz, mint azé, aki téved, hogy tudom akkor egymástól megkülönböztetni a kettőt? Következőleg a kettő közt való választást a véletlen határozza meg és ha e választás miatt hibáztatni akarna az ember valakit, ez annyi volna, mintha azért hibáztatnók, hogy ebben vagy abban az országban született“.

Vagy valamennyi vallás jó és kedves Isten előtt, vagy csak egy van, amelyet az embernek megparancsol és amelynek el nem fogadását bünteti. De akkor kétségkivül valami csalhatatlan ismertető jelekkel ruházta fel ezt az egy vallást, ugyhogy azt meg-

lehet különböztetni és csak ezt lehet egyedül igaznak elismerni. Ezek a jelek minden korban és minden helyen egyformán megérthetők kell hogy legyenek, nagyok és kicsinyek, tudós és tudatlan emberek, európaiak, indiánok, szerecsenek és vadak számára.

Ha a földön volna oly vallás, amelyhez nem tartozni annyi volna, mint örökre elkárhozni és a világ valamely zugában csak egyetlen halandó volna is, akinek nem volna módjában, hogy ennek a vallásnak az igazságáról meggyőződjék, akkor ennek a vallásnak az istene nem lehetne más, mint a legigazságtalanabb és legkegyetlenebb zsarnok.

Azt mondják nekem: „Ne hallgass eszedre!" Ezt az is mondhatja nekem, aki meg akar csalni. Észszerü érvek kellenek ahhoz, hogy az eszemet alájuk rendeljem.

Mivel minden ember ugyanugy ember, mint én, ezért amit egyik ember természetes uton-módon meg tud érteni, azt én is fel tudom fogni és amint minden más ember tévedhet, ugy én is tévedhetek. Ha azt, amit nekem valaki mond, elhiszem, ezt nem azért hiszem el, mert az a valaki mondja, hanem azért, mert amit mond, bebizonyitja. Az emberek bizonyitékai tehát tulajdonképp a saját eszem bizonyitékai és az Istentől nyert, az igazság megismerésére szolgáló természeti képességeinkhez mitsem füznek hozzá.

Mondhattok-e hát nekem valamit, igazság apostolai, ami felett magam nem itélhetnék? „Maga az Isten szólt, hallgasd meg kinyilatkoztatását!" Ez csakugyan nagy szó, de kihez szólt? „Az emberekhez". — „Hát én miért nem hallottam belőle semmit?" — „Más embereket bizott meg azzal, hogy elmondják neked az ő szavait." — „Jó, ezek hát azok az emberek, akik nekem meg fogják mondani, mit mondott Isten. De nem lett volna-e jobb, ha Isten maga adta volna a dolgot tudtomra? Ez neki nem lett volna nehezebb és én mentes volnék minden csalódás lehető-

ségétől." — „Isten azonban bebizonyitja neked, hogy az ő szavait hallod, mert tanusitja küldöttjének hivatását." — Miképpen? „Csodák utján." És hol vannak e csodák? „Az Irásban." És kik a szerzői az Irásnak? „Emberek." És ki látta a csodákat? „Emberek, akik róluk bizonyságot tesznek." Hogyan, hát ismét csak emberi tanubizonyságok? Mindig csak emberek, akik azt mondják el nekem, amit más emberek mondtak el nekik. Mily sok ember köztem és Isten között! De annak ellenére is vizsgálódjunk és hasonlitgassuk össze a dolgokat. Óh, ha az Isten mindettől a munkától megkimélt volna, akkor talán kevésbé igaz szivvel szolgálnék neki?

És ne felejtsék el, mily nehéz munkát vállalok most magamra, mily nagy tanultságra van szükségem ahhoz, hogy visszamehessek az emberiség őskoráig, hogy megvizsgáljam, mérlegeljem, összehasonlitsam a jóslatokat, kinyilatkoztatásokat, tényeket és a hit valamennyi és a világ minden részében széttszórt emlékeit, hogy meghatározhassam mindezek korát, helyét, szerzőit és vonatkozásait. És milyen pontos birálói itélőképességre van szükségem ahhoz, hogy megitélhessem, mely emlékek valódiak, melyek hamisak, hogy összehasonlitsam az ellenvetéseket a válaszokkal, a forditásokat az eredetiekkel, hogy itélhessek a tanuk pártatlanságáról, józanságáról és látóköréről, hogy meg tudjam itélni, nem hagytak-e ki valamit, nem főztek-e valamit hozzá, nem tévesztettek-e össze, vagy hamisitottak-e meg valamit? Hogy megszüntessem a még hátramaradó ellentmondásokat és megitélhessem, milyen fontosságu az ellenpárt hallgatása és az, amit ellene mondtak és megtudjam, hogy tudomására jutottak-e az érvek, amelyeket ellene felhoztak, melyek voltak ezek az érvek stb.

Ha már mindezeket az emlékeket szavahihetőknek ismertük fel, még azt is be kell bizonyitanunk, hogy szerzőik valóban Isten küldöttei voltak. Ismernünk kell az események törvényeit és a bekövetkezhető

lehetőségeket, hogy fel tudjuk ismerni azokat a jóslatokat, amelyek csoda nélkül be nem teljesedhetnek, ismernünk kell az illető nyelvek szellemét, hogy megkülönböztethessük a valódi jóslatot a csupán szónoki fordulattól; tisztában kell lennünk azzal, hogy mily tények természetesek és melyek természetfelettiek, meg kell tudnunk határozni, hogy egy ügyes ember mennyire képes az együgyüeket, sőt a müveltebbeket is ámitani; meg kell tudnunk a valódi csodák ismertetőjeleit és a hamis csodákét, fel kell találnunk bizonyos szabályokat a megismerésükre és végre ki kell mutatnunk, hogy miért választott Isten ahhoz, hogy szaváról bizonyságot tegyen, oly módokat, mintha szándékosan játékot üzött volna az emberekkel.

Tegyük fel, hogy az isteni felség képes magát annyira lealázni, hogy akaratának szócsövéül egy embert választ, észszerü-e, jogos-e azt kivánni, hogy az emberiség szót fogadjon ennek az embernek, amig kétségkivül be nem bizonyitotta isteni küldetését? Elég-e, ha néhány kevésbé fejlett eszü ember előtt egy-két csodát tesz, amelyekről az emberek többi része csak hallomásból tud valamit? Ha minden oly csodát igaznak tartanánk, amelyről a nép és különböző fejletlen eszü emberek azt állitják, hogy látták, akkor minden vallás igaz volna és több volna a világon a csoda, mint a természeti jelenség. A természet megváltozhatatlan törvényei mutatják leginkább a bölcseséget, amely a természetet kormányozza. Ha a természet törvényei ilyen sok kivételt engednének meg, akkor nem tudnám, mit gondoljak; én pedig sokkal jobban hiszek Istenben, semhogy oly sok és hozzá méltatlan csodában hinni volnék képes. A csodák, amelyekről ti szóltok elrejtett zugokban, pusztákban történtek; ott, ahol nem nehéz a babonára eleve hajlamos nézők szemét megcsalni. Ki tudja megmondani nekem, hogy hány szemtanu szükséges ahhoz, hogy valamely csoda elhihető legyen? Ha a csodák, amelyeket tanaitok bebizonyitására hoztok

fel, maguk is bizonyitásra szorulnak, akkor mirevalók? Csodák nélkül ugyanazt az eredményt érjük el.

A kinyilatkoztatott vallás vizsgálatának legfontosabb része azonban még hátra van. Minthogy azok, akik Isten csodáiról beszélnek, azt is mondják, hogy az ördög néha utánozza ezeket a csodákat, a legvilágosabban bebizonyitott csodákkal sem döntöttük el a kérdést. Minthogy pedig a faraó varázslói Mózes jelenlétében megtették ugyanazokat a csodákat, amelyeket Mózes Isten akaratából vitt végbe, semmisem akadályozhatta őket Mózes távollétében abban, hogy azt állitsák, hogy ők is Isten akaratából tesznek csodát. Következőleg: ha a tanitás igazságát a csoda utján bizonyitottuk be, még a csoda igazságát kell a tanitás utján bebizonyitanunk, különben könnyen ösz szetéveszthetnők az ördög művét Isten művével.

Az a tanitás, amely Istentől származik, szent, isteni jellegü kell hogy legyen, nemcsak zavaros istenfogalmainkat kell tisztáznia, hanem az istenség lényegének megfelelő erkölcsi szabályokra is kell hogy tanitson bennünket.

Ha tehát ez a tanitás csak észellenes dolgokról szól, ha embertársaink iránt való gyülöletre tanit, ha csak egy haragos, irigy, bosszuálló, részrehajló, embergyülölő háborut és mészárlásokat kedvelő, pusztitásra, rombolásra mindig kész, mindig a pokol kinjairól szóló és az ártatlanok megbüntetésével dicsekvő Istent fest; én bizony nem fogok vonzódni ehhez a rettenetes Istenhez. „A ti Istenetek nem az én Istenem" — szólnék eme felekezet hiveihez. — Olyan Isten, aki egyetlen népet választ ki és az emberek többi részét kizárja szivéből, nem lehet mindnyájunknak közös apja, olyan Isten, aki teremtményeinek legnagyobb részét örök kárhozatra itéli, nem lehet az az irgalmas és kegyes Isten, akit az eszem ismertet meg velem.

A dogmákra vonatkozólag pedig azt mondja az eszem, hogy ezeknek világosaknak és meggyőzőknek kell lenniök. A hit annál erősebb, mennél érthetőbb

és a legjobb vallás az, amelyik a legvilágosabb; de az, amely Isten tiszteletét rejtelmekkel, ellentmondásokkal tölti meg, éppen ezért bizalmatlanná tesz engem. Isten, akit én imádok, nem a sötétség istene; nem azért ajándékozott meg ésszel, hogy ennek használatától eltiltson. Ha azt parancsolja valaki, hogy ne hallgassak az eszemre, akkor ez megsértése annak, aki az észt teremtette. *Rousseau.*

OSZK

OKTÓBER

Október 1.

A bölcseség nem a tudatlanságtól fél, nem fél a kétségtől, a munkától, a kutatástól, csak egy dologtól fél: attól, hogy azt állítsa, hogy tudja azt, amit nem tud.

★

Sokat kell tanulnunk annak felismeréséhez, hogy keveset tudunk. *Montaigne.*

★

Sohase szégyeld megkérdezni azt, amit nem tudsz.

A mértékletesség olyan fa, amelynek gyökere — az elégedettség és amelynek gyümölcse — a béke.

Mindig az igazságot mondd, akkor is, ha azt tudnád, hogy ez kellemetlen lesz.

Aki tanult ember, de nem használja tudását, ahhoz hasonlit az, aki szántott ugyan, de nem vet.

Albitis.

★

Aki a filozófia és természettudomány történetén elmélkedik azt fogja látni, hogy a legnagyobb felfedezéseket olyan emberek tették, akik csak valószinünek tartották azt, amit mások bizonyosnak tüntettek fel.

Lichtenberg.

Mindent megpróbáljatok, ami jó, azt megtartsátok. *A Thesszaloniabeliekhez V. 21.*

★

Nincs olyan ember, akiből hiányoznék a szellemi erő, csak nincs meg az a képessége, hogy ezt felszivja magába. A haldokló nem azért nem tud lélegzeni, mert hiányzik a levegője, hanem mert szervezetének nincs meg az a képessége, hogy a levegőt felszivja magába. Mindazok az elemek, amelyek valaha a világon voltak, — akár testi, akár értelmi vagy szellemi elemek — most is megvannak benned. A bölcseség dolga meghatározni azt, hogy *hogyan* uralkodjunk rajtuk. *Lucy Mallory.*

★

Az igazi bölcseség nem abban van, hogy tudjuk, mi a jó és mit kell tenni, hanem, hogy tudjuk, mi a legjobb és mi kevésbé jó és hogy mit kell ezért előbb és mit kell később tennünk.

★ ★ ★

A bölcseség lényege inkább negativ, mint pozitiv, ugyanis tudnunk kell, hogy mi esztelen, mi jogtalan és mi nem illő.

Október 2.

A vallást és az erkölcstant megkülönböztetjük egymástól elmélkedéseink közben, holott valóságban a kettő egy és ugyanaz.

★

Azért mondom nektek: Ne aggodalmaskodjatok a ti éltetek felől, mit egyetek és igyatok; sem a ti testetek felől, mibe öltözködjetek.

Avagy nem több-e az élet, hogynem az eledel és a test, hogynem az öltözet?

Tekintsetek az égi madarakra, hogy nem vetnek, nem aratnak, sem csürbe nem takarnak, és a ti mennyei Atyátok eltartja azokat. Nem sokkal különbek vagytok-é azoknál?

Kicsoda pedig az közületek, aki aggodalmaskodásával megnövelheti termetét egy arasszal?

Ne aggodalmaskodjatok tehát és ne mondjátok: Mit együnk? vagy: Mit igyunk? vagy: Mivel ruházkodjunk?

Hanem keressétek először Istennek országát és az ő igazságát; és ezek mind megadatnak nektek.

Ne aggodalmaskodjatok tehát a holnap felől, mert a holnap majd aggodalmaskodik a maga dolgai felől. Elég minden napnak a maga baja.

Máté VI. 25—27., 31., 33—34.

*

Akinek kenyér van a kosarában és azt kérdi: mit egyen holnap? — a kishitüek közé tartozik.

A Talmud.

*

A legjobb istentisztelet az, amely bizonyos célok elérésének reménye nélkül történik, a legrosszabb az, amely valamely célt tart szeme előtt.

Aki a legfőbb lényt imádja, annak a teremtés minden müvében és minden teremtett lényben őt kell meglátnia. *Agni Purana.*

*

Kétségtelen, hogy a vallási oktatás erőszakos cselekedet; az a megbotránkoztatása a gyermeknek, amelyről Krisztus szól. Miféle joggal adjuk elő azt, amit az óriási többség kétségbevon: a szentháromság tanát, Buddha, Mohamed és Krisztus csodáit? Csak egy dolgot szabad és kell is előadnunk, — az erkölcstant.

*

Buddha mondotta: vannak nehéz dolgok a világon. Ezek pedig a következők: irgalmasnak lenni a szegénységben, gazdag és tekintélyes embernek vallásosnak lennie, tultenni magunkat a sors csapásain; érzékiségünket és vágyainkat elfojtani; kellemes dolgot látni és azt nem kivánni meg; erélyesnek lenni anélkül, hogy elsietnők a dolgot; harag nélkül eltürni sértéseket; alapjában tanulmányozni egy dolgot; nem kárhoztatni az ostobákat; teljesen megszabadulni a becsvágytól; jónak és egyuttal tanultnak és okosnak lenni; a vallásban meglátni a benne elrejtett alapelvet; megmenteni az embereket azzal, hogy megtéritjük őket; ugyanannak lenni benn szivünkben és kinn az életben; elkerülni a civakodást.

Kinai buddhizmus.

★

Az emberek dicsérik Istent, de nem engedelmeskednek neki. Jobb nem dicsérni Istent, de engedelmeskedni neki.

★

Élj az örökkévalóságnak és dolgozz a mai nap számára. Dolgozz ugy, minha örökké élnél és bánj az emberekkel ugy, mintha tüstént meg kellene halnod.

★

A vallás (szubjektiv szempontból) összes kötelességeinknek isteni parancsok alakjában való felismerése. *Kant.*

★ ★ ★

Az erkölcstan nem tökéletes, ha nem vallásos, vagyis nem kötelező. A vallás felesleges, ha nem erkölcsös és ha nem tanit meg arra, hogy jó életet éljünk.

Október 3.

A gazdagság sohasem adja meg a megelégedettséget: a szükségletek a gazdagság növekedésével olyan módon fokozódnak, hogy mennél nagyobb a gazdagság, annál kevésbé elégséges a szükségletek kielégítésére.

★

Nehéz, vagy talán lehetetlen meghatározni észszerü kívánságaink határát a vagyon tekintetében. Mert ebben a tekintetben minden egyes ember megelégedettsége nem az abszolut, hanem a relativ nagyságon alapszik, vagyis azon, hogy milyen arányban állnak igényei a vagyonához; ezért az utóbbi önmagában tekintve olyan jelentőség nélkül való mint egy törtszám számlálója a nevező nélkül. Az ember éppenséggel nem nélkülözi azokat a javakat, amelyekre sohasem jutott eszébe igényt tartani, hanem teljesen megelégedett ezek nélkül is; mig egy másik ember, akinek százszor többje van, mint amannak, boldogtalannak érzi magát, mert hiányát érzi valaminek, amire igényt tart. *Schopenhauer.*

★

Akinek kevesebbje van, mint amennyit kíván, az tudja meg, hogy többje van mint amennyit megérdemel. *Lichtenberg után.*

★

Nem az szegény, akinek kevés a vagyona, hanem az, aki még többet kíván. *Seneca.*

★

Nincs „illendőbb" dolog, mint ha az embernek kevés az igénye és ezt maga elégiti ki, ugy, hogy adni tud, ahelyett, hogy kénytelen volna minden alkalmat megragadni arra, hogy a maga számára kaparintson meg valamit.

Sokkal „ildomosabb" dolog, ha az ember maga elégiti ki igényeit, mint ha fényüzőn kiszolgálják, pedig nehány ember nem illő dolognak tekinti amazt, ami pedig az egyetlen becsületes dolog minden korban és minden ember számára. *Emerson.*

★

Ne gyüjtsetek magatoknak kincseket a földön, ahol a rozsda és a moly megemészti és ahol a tolvajok kiássák és ellopják. Hanem gyüjtsetek magatoknak kincseket a mennyben, ahol sem a rozsda, sem a moly meg nem emészti és ahol a tolvajok ki nem ássák, sem el nem lopják. Mert ahol van a ti kincsetek, ott van a ti szivetek is. *Máté VI. 19—21.*

★

Szerezz olyan vagyont, amelyet a tolvajok nem tudnak ellopni, melyhez nem férhetnek hozzá a zsarnokok, amely halálod után is megmarad, sohasem lesz kevesebb és sohasem enyészik el.

Hindu bölcs mondás.

★ ★ ★

Két mód van arra, hogy a szegénység terhétől ne szenvedjünk: ha gyarapitja az ember a vagyonát, vagy ha leszállitja igényeit. Az előbbi nem mindig áll módunkban, de az utóbbi mindig.

Október 4.

Csak az az ember lehet igazságos a felebarátja hibáival szemben, aki saját hibáit mind ismeri.

★

Gyermekeim! Ha valaki szavakkal sért meg benneteket, akkor ne tulajdonitsatok ennek fontosságot,

hanem tekintsétek csekélységnek. Ha azonban kicsuszik a szájatokon egy szó, amellyel más embert sértettetek meg, akkor ne alkudozzatok a lelkiismeretetekkel ugy, hogy azt mondjátok: „Ejh mit is mondtam! hiszen ez csekélység! hiszen ez nem jelent semmit!“ Nem, ne okoskodjatok igy, hanem tekintsétek ezt nagyon fontos dolognak, mindaddig, mig saját kérésetek avagy valamely barátotok közbenjárása utján sikerül nektek rábirnotok azt, akit megsértettetek, arra, hogy megbocsásson nektek, vagy teljesen kibéküljön veletek. *A Talmud.*

★

Ha beleképzelnők magunkat más emberek helyzetébe, akkor gyakran megszabadulnánk a gyülölettől, amelyet iránt uk érzünk, és ha arra gondolnánk, hogy mit tennének mások a mi helyzetünkben, akkor gyakran csökkenne a büszkeségünk.

★

Aki nem tud megbocsátani, lerombolja a hidat, amelyen saját magának kell majd átmennie, mert mindannyiunknak szükségünk van a bocsánatra.

Lord Herbert.

★

Könnyebb a sértést megbosszulni, mint eltürni.

★

A legjobb felelet, amelyet a bolondnak adhatsz, — hallgatás. — Minden válasz, amelyet a bolondnak adsz visszapattan rád. Sértést sértéssel viszonozni ugyanannyi, mint fát rakni a tüzre, de az, aki nyugalommal bánik a szidalmazóval, már eleve legyőzte őt.

Mohamed és Ali találkoztak egyszer egy emberrel aki Aliban ellenségét látta és ezért elkezdte szidalmazni. Ali ezt nyugalommal és csendesen, meglehetősen sokáig türte, de aztán nem tudta magát tovább

türtőztetni és a sértésekre sértésekkel felelt. Ekkor Mohamed tovább ment utján és hagyta, hogy a két ember egymásközt fejezze be a civakodást. Mikor Ali ismét felkereste Mohamedet, szemrehányóan igy szólt hozzá: „Miért hagytál ott azzal az arcátlan emberrel? Hogy el kelljen viselnem a sértéseit? Mohamed igy felelt: „Mikor sértegetett téged és hallgattál, tiz angyalt láttam körülötted, akik feleltek neki helyetted. Mikor azonban sértésekkel kezdtél el válaszolni elhagytak téged az angyalok és én is elmentem.

Mohamedán legenda.

★

Ha kutatunk utána, csaknem mindig felfedezhetjük magunkban ugyanazt a bünt, amelyet másban kárhoztatunk. Ha azonban ugyanannak a bünnek nem vagyunk tudatában, akkor is csak keresnünk kell és még rosszabbat fogunk magunkban felfedezni.

★

Mély folyó vize nem válik zavarossá, ha követ dobunk belé; az olyan vallásos ember, akit a sértések felingerelnek, — nem folyó, hanem csak tócsa. Ha csapás ér téged viseld ezt el; bocsáss meg másoknak, hogy magad is méltó légy a bocsánatra. Gondoljunk arra, hogy mindnyájan vissza fogunk térni a földre és legyünk alázatosak. Hintsünk hamut fejünkre, mielőtt porrá leszünk. *Saadi.*

★ ★ ★

Ha az ember kicsit gondolkodik, akkor azt fogja látni, hogy az emberek szemében sok hibája van a rovásón, (ha egyéb nem, hát az, hogy az embereknek az emberi társadalomban való egyenlőtlensége következtében olyan előnyöket élvez, amelyek miatt másoknak annál többet kell nélkülözniök), ha pedig ezt teszi, nem fogja önszeretetből azt képzelni, hogy érdemei vannak és nem fog ennek következtében megfeledkezni kötelességeiről. *Kant.*

Előbb mérj, aztán merj. Gondold meg százszor, hogy mit akarsz felebarátodon kárhoztatni és ne feledkezz meg saját hibáidról, mielőtt felebarátodnak megmondod, hogy mit hibáztatsz rajta.

★

Ha észreveszed, hogy valaki téved, ne haragudj rá; értsd meg, hogy az emberek nem tévednek szándékosan. Senki sem kívánhatja, hogy az itélőképessége elhomályosodjék. Aki téved, olyan ember, aki őszintén igaznak tartja a hazugságot.

Megtörténik azonban, hogy az emberek nem tévednek, hanem szántszándékkal nem akarják elfogadni az igazságot, még akkor sem, ha ezt világosan szemük elé tárják. Nem azért nem fogadják el az igazságot, mintha nem tudnák megérteni, hanem mert ez rájuk bizonyitja rossz cselekedeteiket és megfosztja őket attól a lehetőségtől, hogy jogosultaknak tekinthessék büneiket. *Epiktetosz.*

★

Az idő elmulik, de a kimondott szó megmarad.

★

Ha a tömeg gyülöl valakit, akkor mielőtt véleményt formál az ember, figyelmesen meg kell vizsgálnia, hogy miért történik. Ha a tömeg kedvel valakit, akkor ugyancsak figyelmesen meg kell vizsgálnunk a dolgot, mielőtt véleményt formálunk. *Confucius.*

★

A kiméletlenség növeli bennünk a szenvedélyeket. Féken tartani nyelvünket, nagy erény jele.

★

A megbotránkozásunk különösen onnan származik, hogy mások megjavitására törekszünk, mialatt a saját javunkról megfeledkezünk. *Lucy Mallory.*

★ ★ ★

Ha szükségesnek látod, hogy felebarátodat hibáztasd, akkor mondd meg szemébe a véleményedet és ne a háta mögött. És hibáztasd ugy, hogy a harag érzését ne keltsd fel benne irántad.

Október 6.

A betegségek természeti jelenségek, és ha az ember előrelátja a betegségeket, bánni kell tudni velük.

★

„*Mens sana in corpore sano*"; lehet, hogy ez valamikor igaz volt. Ma az ellenkezője az igaz: Csak az egészséges lélek tartja meg jó egészségben a testet; az erkölcsös élet a higiene minden követelményét magában foglalja: a munkát, az egyszerü táplálékot, a mértékletességet, a szüziességet.

A testi egészséggel való nemtörődés megfoszt minket attól a képességtől, hogy az embereknek szolgálhassunk. A testért való tulságos aggodalmaskodás ugyanarra az eredményre vezet. Egyetlen mód van arra, hogy megtaláljuk a középutat: Abban a mértékben kell gondoskodnunk testünkről, hogy embertársaink szolgálatában ne akadályozzon, hogy ennek ne álljon utjában.

★

Ahelyett, hogy a beteg abbahagyná szokott életmódját és az egész életét és minden gondját gyógyulására összpontositaná, sokkal jobb volna rá nézve, nemcsak gyógyithatatlan, hanem gyógyitható betegség

esetén is — hogy ha anélkül, hogy törődnék betegségével, folytatná megszokott életmódját és ha ezáltal meg is rövidülne élete (ami mindig kétséges), mégis csak élet volna és nem a testéért való szüntelen félelem és aggodalom.

★

Nincs oly betegség, amely gátolhatná az embert kötelessége teljesítésében. Ha munkáddal nem szolgálhatsz az embereknek, akkor a szeretetteljes türelem példájával szolgáld őket.

★

A lélek betegségei veszedelmesebbek és gyakoriabbak, mint a test betegségei. *Cicero.*

★

Hypokratesnek azt a mondását, hogy az orvostudománynak föltétele az, hogy *ne ártson*, a test tekintetében gyakran nem veszik figyelembe; a lélek tekintetében pedig soha.

Azt a szabályt, hogy nem szabad a testnek ártani, azelőtt nem vették figyelembe az érvágásoknál, most pedig nem veszik figyelembe az operációknál, méregtartalmu gyógyszerek beadásánál és sok más dolognál. Arra azonban, hogy minden gyógymód mennyit árt a léleknek, nem gondol senkisem. Pedig azzal árt, hogy igazolja legdurvább önzésünket, hogy felébreszti bennünk azt az önző igényt, hogy minket szolgáljanak, ahelyett, hogy mi magunk szolgálnánk az embereknek.

★ ★ ★

Ne félj a betegségtől, hanem a gyógyitástól félj, mégpedig nem abban az értelemben félj, hogy a gyógyszerek károsak lehetnek, hanem főleg abban az értelemben, hogy betegnek kell tekintened magad és ezzel, ugy érzed, fel vagy mentve erkölcsi kötelességeid alól.

Heti olvasmány

Az eleven ereklye

Türő alázat hazája
Oroszok hazája, hazai rög!
Tjutcsev.

Másnap nagyon korán ébredtem. A nap kis idővel azelőtt kelt fel; az égen egyetlen kis felhőt sem lehetett látni. Fényben tündökölt minden körülöttem, a tegnapi eső cseppjei ragyogtak a fákon és a reggeli nap sugarai. Mialatt a vadászkocsimból kifogták a lovakat, a kertben csatangoltam, amely azelőtt gyümölcsöskert volt, de most egészen el volt vadulva és az egész házat zöldelő, illatos bozóttal vette körül. Ah, milyen pompás volt a szabad levegőn, ahol a tiszta égbolt alatt pacsirták röpködtek és mint ezüst gyöngysorokat szórták le zengzetes dalukat! Bizonyára felvitték magukkal szárnyaikon a harmatcseppeket, mert a daluk olyan volt, mintha harmattal lett volna átitva. Levettem fejemről kalapomat és vidáman, teli tüdővel szivtam magamba a levegőt... Egy kisebb mélyedés lejtőjén, szorosan egy faágakból font kerités mellett egy méhkas volt és ehhez gyalogösvény vezetett, amely steppei füvek és csalánbokrok sürü sorfala közt vonult, az ösvény mentén pedig itt-ott sötétzöld, lándzsalevelü kenderkórók látszottak, amelyek nem tudom, hogyan kerültek oda.

Végigmentem az ösvényen és odaléptem a méhkashoz. A méhkas mellett kicsi, könnyü deszkákból ácsolt fészer állt, amilyenben ezen a vidéken a méhkasokat szokták átteleltetni. A félig nyitott ajtón át egy pillantást vetettem a fészerbe; sötétség és csend volt a teljesen száraz fészerben, amelyből méhfü és fodormenta illata áradt ki. Az egyik sarokban háló-

hely volt megvetve, amelyen takaró alatt egy kis alak feküdt... Már távozóban voltam...

— Uram, óh uram, Pjótr Petróvics! — suttogta egy lassu, gyenge és rekedt hang, amely ugy hangzott mint a nádas suttogása a mocsárban.

Megálltam.

— Pjótr Petróvics! Jöjjön közelebb, kérem — szólt a hang. Olybá tünt, mintha a fekvőhelyről jött volna, amelyet tőlem kis távolságra pillantottam meg.

Közelebb léptem — és dermedten álltam meg az ijedtségtől és csodálkozástól. — Egy élő emberi lény feküdt előttem. — De milyen formáju!

A feje kiaszott volt, bronzszinü, — teljesen olyan, mint a régi bizánci szentek szobrainak feje, az orra keskeny, mint a kés éle, az ajka alig látható — a fogai és a szeme fehéren világitottak elő és a fejkendő alól vékony, sárgás hajszálak lógtak le homlokára. Az álla alatt a takarón két parányi kis kéz pihent és lassan fel és le mozgatta kis, pálcikához hasonló ujjait. Jobban megnéztem: az arca tulajdonkép nem volt rut — sőt csinos volt, de ijesztő és különös. És ez az arc még félelmetesebbnek tetszett nekem, mikor azt láttam, hogy mosoly akar áttörni merev vonásain — de nem tud.

— Nem ismer meg, uram? — suttogta ismét a hang, amely, ugy rémlett, mintha elhalt volna alig mozgó ajka közt. — De hogyan is ismerhetne meg! Én vagyok a Lukérja... Emlékszik még Lukérjára, aki az ön édesanyjánál Spaszkojében a táncot kezdte mindig... emlékszik még rá? én kezdtem az éneket is.

— Lukérja! — kiáltottam. — Te vagy az? Lehetséges ez?

— Én vagyok az, uram... én. Én vagyok — Lukérja.

Nem tudtam, mit szóljak; szinte megmerevedve néztem arra a mozdulatlan arcra, amely rám meresztette megüvegesedett halott szemét. Hát lehetséges ez? Ez a csontváz volna Lukérja, — aki a házunkhoz tar-

tozó cselédek közt a legszebb volt — az a magas testalkatu, teli idomu, fehér, üde lány, — aki mindig kacagott, táncolt és énekelt? Lukérja, az okos Lukérja, akit a falubeli legények mind körülrajzottak és akiért titokban én is rajongtam, a tizenhat esztendős fiu!

— Irgalmas Isten, Lukérja! Mi történt veled?

— Szerencsétlenség ért, nagyságos uram! Ne riassza el a külsőm, ne borzadjon el tőlem szerencsétlenségemben, — üljön le oda a szántalpra — de kissé közelebb, különben nem hall meg engem... Ugy-e milyen hangom van most! Mi?... Oh, mennyire örülök, hogy látom! Mi vezette ide Alekszéjevkába?

Lukérja nagyon halkan és gyenge hangon beszélt, de akadozás nélkül.

— Jermoláj, a vadász vezetett ide. De mondd csak el...

— Elmondjam a szerencsétlenségem történetét?

— Jó, uram. — Már régen történt, — körülbelül hat vagy hét esztendővel ezelőtt. Éppen eljegyeztek abban az időben Poljakov Vaszilijjel, a délceg, göndörfürtü legénnyel, — emlékszik még rá? Az ön anyjának szolgálatában állt, mint asztalgondozó inas. Ah, ön abban az időben már nem tartózkodott vidéken, hanem Moszkvában tanult. — Vaszilij meg én nagyon szerettük egymást; mindig csak ő járt az eszemben. Tavasszal történt. Egyszer éjszaka... rövid idővel virradat előtt... nem tudtam aludni: csalogány dalolt a kertben, olyan csodálatosan szépen, olyan édesen... Nem birtam ki tovább az ágyban és felmentem a feljáró lépcsőre hogy jobban halljam a csalogányt. Csattog és dudol a madár... Ekkor hirtelen ugy rémlett nekem, mintha valaki Vaszja hangján halkan szólitana engem: — Lusa! Megfordultam, álmosan félreléptem és lezuhantam a lépcső legfelső fokáról a kemény földre. Ugy tetszett nekem, hogy nem ért sulyos sérülés, mert nemsokára felkeltem és visszatértem szobámba. De aztán ugy éreztem, mintha a bensőmben, a testemben, megszakadt volna valami... En-

gedje meg, hogy kissé lélegzetet vegyek, uram, csak egy pillanatig legyen türelemmel.

Lukérja hallgatott és én csodálkozással eltelve néztem rá. Leginkább azt csodáltam, hogy a történetét csaknem vidáman, sóhajtozás és siránkozás nélkül mondta el anélkül, hogy panaszkodott volna, vagy szánalmat akart volna kelteni.

— A lezuhanásom óta, — folytatta Lukérja — elkezdtem sorvadni és betegeskedni, a bőröm olyan sötétszinü lett, amilyen most; csak nehezen tudtam járni és nemsokára lábaim teljesen megtagadták a szolgálatot; aztán már sem állni, sem ülni nem tudtam; legszivesebben mindig csak feküdtem volna. Sem enni, sem inni nem tudtam, mindig rosszabbodott az állapotom. Az ön jószivü édesanyja megvizsgáltatott orvosokkal és kórházba küldött. De nem javult a betegségem. Egy orvos sem tudta megmondani, mi a bajom. Mi mindent nem csináltak velem! Tüzes vassal égették a hátamat, darabokra tört jég közé ültettek, — de hiába! Végre egészen megkövültem... Ekkor az uraság ugy határozott, hogy felesleges, ha kezeltetnek engem és mert az uri házban nem tarthattak engem nyomorékot... ezért ideküldtek, — hiszen itt is vannak rokonaim — ezért itt élek, amint látja.

Lukérja ismét elhallgatott és megint megpróbált mosolyogni.

— De hiszen borzasztó a helyzeted! — kiáltottam fel... és mert nem tudtam, hogy még mit füzzek ehhez, ezt kérdeztem: — És Poljakov Vaszilij? — Ez alighanem nagyon ostoba kérdés volt.

Lukérja kissé félreforditotta fejét.

— Poljakov? — Bánkódott és hosszu ideig siratott is engem, végre egy más lányt vett el, aki Glinnojéből való volt. Hiszen ön volt már Glinnojében? Nem messze van tőlünk. A lányt Agrafénának hivták. Vaszilij nagyon szeretett engem, — de fiatal volt — nem maradhatott nőtlen. És én, hogyan lehettem volna a felesége? Agrafénában jó, csinos feleségre talált —

gyermekeik is vannak. Itt élnek a szomszédságomban, Vaszilij biró most. Az ön édesanyja megengedte neki, hogy máshová mehessen szolgálni. Nagyon jól folyik a soruk.

— És te mindig csak igy fekszel itt? — kérdeztem tovább.

— Igy, amint itt lát, már hetedik éve fekszem, uram. Nyáron itt heverek ebben a csürben; de ha beáll a hideg, átvisznek a fürdőszobába. Akkor aztán ott fekszem.

— És ki ápol? Ki gondoskodik rólad?

— Itt is vannak jó emberek, akik nem hagynak el. És csak nagyon kevés ápolásra van szükségem. Ami az ételt illeti, amit megeszek, említésre sem érdemes — és viz — itt van a korsóban. Viz, tiszta forrásviz, mindig bőven van itt. A korsót magam is el tudom érni: az egyik kezemet még tudom mozgatni. Aztán van itt egy kislány, egy kis árva, — ő meglátogat időnként, — óh mennyire megköszönöm ezt neki! Az imént is itt volt. Nem találkozott vele? Bájos gyermek, olyan karcsu és fehér! Virágokat is szokott hozni nekem, nagyon szeretem a virágokat. Kerti virágaink nincsenek, — voltak, de elfogytak. De hiszen a mezei virágok is szépek és még illatosabbak, mint a kerti virágok. Ilyen például a gyöngyvirág... Lehet-e ennél szebbet képzelni?

— És az életed nem unalmas és ijesztő itt, kedves, szegény Lukérjám?

— Mit tegyek? Nem akarok hazudni, kezdetben nagyon vigasztalan voltam, de aztán megszoktam és belenyugodtam sorsomba. Másoknak még rosszabb dolguk van, mint nekem.

— Hogyan lehetséges az?

— Vannak, akiknek még szállásuk sincs. Vannak, akik vakok és süketek. Én azonban hála Istennek nagyon jól látok és mindent, mindent hallok. Ha vakondok tur a földben, — hallom és minden szagot megérzek, még a legfinomabbat is. Ha virágzik a mezőn a

bodzabokor vagy a kertben a hársfa, akkor nem kell ezt nekem megmondani: én vagyok az első, aki tudom, mihelyt onnan fuj a szél! Nem! Nem akarom Istent megharagitani. — Sok embernek még sokkal rosszabb dolga van, mint nekem. És ha az ember azonkivül még megmondja: milyen könnyen vétkezik némely egészséges ember; de tőlem távol marad a bün. Mikor a multkor Alexéj atya, a papunk, kiszolgáltatta nekem az urvacsorát, ezt mondta: „Neked bizonyára nem kell meggyónnod, hogyan vétkezhetnél a te állapotodban?“ — Én ezt feleltem neki: „De a bünös gondolatok, atyám!“ „Nos, — mondotta Alexéj atya, miközben nevetett — ezekkel nem követsz el nagy bünt“. Persze, gondolatbn sem tudok sokat vétkezni, — folytatta Lukérja, — mert hozzászoktam ahhoz, hogy ne gondolkodjam, hogy ne emlékezzem vissza a multra. Igy gyorsabban mulik az idő.

Bevallom, álmélkodtam.

— Mindig egyedül vagy, Lukérja, akkor hogyan tudod megakadályozni, hogy gondolataid támadjanak? Vagy mindig alszol?

— Oh, nem, uram. Nem mindig tudok aludni. Ha nincsenek is nagy fájdalmaim, mégis valami rágja a bensőmet és a csontjaimat; és ettől nem tudok rendesen aludni. Ha félálomban fekszem itt, csendben, egyedül — és semmire sem gondolok, akkor érzem, hogy élek és lélegzem... ennyi az egész; amellett mindent látok és hallok körülöttem; a méhkasban zümmögnek és döngicsélnek a méhek; galamb száll a háztetőre és turbékol; egy tyuk jön el erre szemet keresni kis csibéivel. Berepül ide egy veréb, vagy egy pillangó. — Mindez örömet szerez nekem. A mult esztendőben még fecskék is fészket raktak abban a szegletben és ott költötték ki tojásaikat. Mennyire mulattatott ez! Berepül egy fecske, leül a fészekre, megeteti fiókáit, aztán ismét elrepül. Egy szempillantás alatt egy másik váltja fel. Néha nem repül be a fecske, hanem csak elsuhan a nyitott ajtó mellett, mire a fiókái nyomban

elkezdenek csipogni és tátogatják csőrőcskéiket... A következő esztendőben is vártam a fecskét, de azt mondják, hogy egy idevalósi vadász lelőtte. Ugyan mi haszna lehetett belőle? Hiszen az egész fecske nem sokkal nagyobb, mint egy bogár... Milyen rossz emberek vagytok ti, vadászok!

— Én nem lövök fecskét, — jegyeztem meg gyorsan.

— Máskor is, — kezdte ismét Lukérja — mulatságos dolog történt! Egy nyul futott be ide! Bizonyára a kutyák kergették és egyenesen berohant az ajtón!... Aztán leült a közelemben — és sokáig ült igy — közben folyton mozgatta az orrát, a bajuszkáját törölgette a mellső lábaival, — mint egy tiszt, aki a bajuszát pödri — és rám nézett. Biztosan megértette, hogy tőlem cseppet sem kell félnie. Hirtelen felugrott, két ugrással az ajtónál termett, a küszöbről még egyszer visszanézett, aztán eltünt. Bohó kis nyulacska!

Lukérja rám nézett, mintha azt akarta volna kérdezni... hát nem mulatságos ez? Lukérja kedvéért elkezdtem nevetni. A lány kiaszott ajkába harapott.

— Télen persze rosszabb dolgom van: mert akkor sötét van és kár világosságot gyujtani, minek is. Megtanultam ugyan olvasni és mindig nagy barátja voltam az olvasásnak: de hogyan olvassak? Itt nincsenek könyvek és ha volnánk is, hogyan tartsak könyvet a kezemben? Alexéj atya hozott nekem egyszer egy kalendáriumot, hogy szórakozzam vele; de mikor látta, hogy nem tudom hasznát venni, ujra elvitte magával. De ha sötét van is, mindig lehet hallani valamit: tücsök cirpel, egy kis egér rágcsál valahol. — Látja, ezzel elmulik az idő: csak gondolkozni ne.

— Vagy pedig imádkozom, — folytatta Lukérja, mikor ujra összeszedte magát kissé — de csak nagyon kevés imádságot tudok. És minek is válnék terhére ezzel az Uristennek? Mit is kérhetnék tőle? Ő jobban tudja, mint én, hogy mire van szükségem. Ezt a keresztet tette rám, tehát szeret, igy kell a kereszt-

tünket viselnünk. Elmondom a Miatyánkot, az Üdvözlégyet és a betegek és szenvedők imáját, aztán megint egészen csendben fekszem és nem gondolok semmire, ilyenkor jól érzem magam!

Körülbelül két perc telt el.

Nem törtem meg a csendet és nem mozdultam a keskeny szántalpon, amely ülőhelyül szolgált nekem. Az előttem fekvő élő teremtés félelmetes, megkövült mozdulatlansága énrám is rámragadt: én is megvoltam dermedve.

— Hallgass rám, Lukérja, — kezdtem végre. — Mondok neked valamit. Ha akarod, gondoskodni fogok arról, hogy elvigyenek kórházba, egy jó kórházba. Ki tudja, talán talpra tudnak ott még állitani? Mindenesetre ott nem leszel egyedül...

Lukérja kissé mozgatta a szemöldökét. — Oh, ne uram, — szólt közbe suttogva, gyorsan és ijedten — ne vitessen el kórházba, ne mozditson innen. Ott még többet szenvedek. Hogyan tudnának engem talpraállitani. Egyszer eljött ide egy orvos, hogy megvizsgáljon. Én arra kértem, hogy az Istenért ne zavarjon. Nem használt! Elkezdett ide-oda forgatni, a kezeimet és a lábaimat nyomkodta és hajlitgatta és közben ezt mondta: ezt a tudomány kedvéért teszem, amelynek szolgálatában állok, én tudós vagyok. Rángatott és nyujtóztatott, megmondta a betegségem nevét is, ami elég különösen hangzott, aztán ujra elutazott. Nekem pedig még egy hétig fájt minden tagom. Ön azt mondja, hogy egyedül vagyok, mindig csak egyedül. Nem, nem vagyok mindig egyedül; látogatókat is fogadok. Hiszen olyan nyugodt vagyok: könnyü bánni velem. Bejönnek hozzám a parasztlányok és beszélgetnek velem; egy zarándoknő téved erre és beszél nekem Jeruzsálemről, Kievről és a szent városokról. Sőt akkor sem félek, ha egyedül vagyok, ilyenkor még jobban érzem magam!... Igazán. Ne vigyen el innen, jó uram, ne vitessen el a kórházba. Köszönöm a jóságát, de ne mozditson el erről a helyről, uram.

— Nos hát, ahogy akarod, Lukérja. Hiszen csak a javadat akartam...

— Tudom uram, csak az én érdekemet tartotta szem előtt! De ki tud segiteni máson? Ki tud belátni egy ember lelkébe? Minden ember csak saját magán segitsen. Nem fogja elhinni, de — ha igy egész egyedül fekszem itt... épp ugy, mintha rajtam kivül senki sem volna a világon és én egész egyedül élnék benne, — akkor ugy érzem, mintha valaki áldóan a fejemre tenné a kezét és erre csodálatos gondolataim jönnek.

— És mire gondolsz ilyenkor, Lukérja?

— Ezt nem lehet megmondani, vagy megmagyarázni, uram! Csakhamar el is felejtem őket. Mint ahogy a felhők torlódnak az égen és hullatják az esőt, ugy jönnek az én gondolataim és olyan üdének, olyan jól érzem magam, — de hogy tulajdonképpen mi történt a lelkemben, azt nem lehet megérteni! Csak egyet tudok: ha emberekkel volnék körülvéve, akkor mindebből nem éreznék semmit, hanem csak a szerencsétlenségemet. — Lukérja mélyen sóhajtott. A melle azonban épp oly kevéssé akart engedelmeskedni neki, mint a többi tagjai.

— Látom az arcán, uram, — kezdte ismét, — hogy nagy részvéttel van irányomban. De ne sajnáljon tulságosan! Még valamit akarok önnek mondani: néha még most is... Bizonyára emlékszik rá, hogy a magam idejében milyen vidám és serény lány voltam?... Nos, tudja-e, hogy néha még most is dalokat énekelek.

— Te dalokat énekelsz... te?

— Igen, azokat a régi dalokat, amelyeket tánc közben énekeltünk, vagy karácsonykor és háromkirályok napján. Hiszen olyan sok dalt tudtam és egyet sem felejtettem el. Csak táncdalokat nem énekelek. Ez nem illik az én helyzetemhez.

— És hogyan énekelsz... csendesen, magadban?

— Csendesen magamban és hangosan is. Nem

nagyon erős a hangom; de mégis meg lehet érteni még mindig. Beszéltem önnek egy kislányról, aki el szokott jönni hozzám. Árva kislány és az árvák mindent nagyon könnyen megértenek. Ezért megtanítottam énekelni, négy dalt már tud. Nem hiszi el? Várjon, mindjárt elénekelek egyet...

Lukérja igyekezett összeszedni magát. Arra a gondolatra, hogy ez a félholt leány énekelni készül, akaratom ellenére is elborzadtam. Még mielőtt azonban csak egy szót is felelhettem volna, — vontatott, alig hallható, de tiszta és helyes hang rezgett a fülemben... és egy második, majd egy harmadik követte. Lukérja énekelt, anélkül, hogy megkövült arcának vonásait megváltoztatta volna; még a szemei is merevek maradtak, mint azelőtt. Azonban ez az erőltetett, parányi hangocska, amely ugy oszlott el, mint egy kis füstfelhő, olyan meghatóan hangzott, mintha a leány az egész lelkét akarta volna kilehelni benne... már nem éreztem elborzadást, csak kimondhatatlan szánalomtól szorult el a szivem.

— Óh, nem tudok tovább énekelni, — mondotta hirtelen — az erőm teljesen kimerült... Tulságosan örültem az ön jövetelének.

Lukérja lehunyta a szemét.

Rátettem a kezemet piciny, hideg ujjaira.

Felnézett rám, aztán ismét sóhajtott. Fekete szemei, amelyeket aranyszőke szempillák kereteztek, mint amilyeneket az antik arcképeken lehet látni, egy pillanatra felcsillantak a fészer homályában... Egy könny tette őket nedvessé.

Még mindég nem mozdultam.

— Milyen vagyok én! — mondotta végre Lukérja feltünően erős hangon. Közben tágranyitotta a szemeit és igyekezett ezekről lerázni a könnyeket. — Szégyelnem kellene magam! Milyen érzés vett erőt rajtam? Már hosszu idő óta nem történt meg, hogy sirtam... aznap óta nem, amelyen mult tavasszal Poljakov Vászja meglátogatott. Mialatt mellettem ült

és beszélt — addig jól éreztem magam; de amikor elment és ismét egyedül maradtam, elkezdtem sirni! Hova lett a sok szép álom? Nos hát, mi nők könnyen sirunk! Jó uram, — tette hozzá kérlelően — bizonyára lesz önnél egy zsebkendő, — ha nem utálja megtenni ezt, akkor száritsa le a szemeimet!

Siettem eleget tenni Lukérja kivánságának és nála hagytam a zsebkendőt! Előbb nem akarta elfogadni... Minek nekem ez az ajándék? — A zsebkendő nagyon egyszerü volt, de tiszta és fehér. Azonban aztán megfogta gyenge ujjaival és többé nem engedte ki.

Most hozzászoktam a félhomályhoz, amelyben mindketten voltunk és világosan meg tudtam különböztetni az arcvonásait, sőt azt a halvány pirt is, amely arcának bronzszinét lepte be és felfedeztem ezen az arcon, — legalább is nekem ugy rémlett — az egykori szépség nyomait.

— Azt kérdezte, uram, az imént, — kezdte Lukérja ujra, — hogy szüntelenül alszom-e. Csak ritkán alszom, de ilyenkor mindig álmodom és olyan szép álmaim vannak! Álmomban soha sem vagyok beteg, hanem mindig olyan fiatal és egészséges vagyok... De aztán milyen fájdalom, ha felébredek — és rendesen ki akarok nyujtózkodni... ilyenkor ugy érzem, mintha le volnék bilincselve. Egyszer egészen csodálatos álmom volt! Elmondjam önnek? — Hallgassa meg. A nagy országuton láttam magam ülni, vándortáskával a hátamon, a kezemben simára faragott bot volt, a fejem kendőbe volt burkolva... teljesen ugy, mintha zarándokoló nő lettem volna! Messzire, messzire mentem, egy bucsujáróhelyre. Csupa zarándok ment el előttem, lassan és tétovázva haladtak az uton. Mind egyirányba. Mindnek szomoru az arca és egyik olyan, mint a másik. A zarándokok közt volt egy asszony, aki áttolongott, vergődött a tömegen. Egy egész fejjel nagyobb, mint a többiek, az öltözéke olyan különös, idegenszerü, nem is egy

orosz nő öltözéke. Az arca is sajátságos, olyan sovány és szigoru. Ugy rémlett, mintha a többiek mind kitértek volna az utjából, de ő hirtelen megfordult — egyenesen felém tart, megáll és rámnéz — a szeme olyan, mint egy sólyomé, sárga, nagy és ragyogó. „Én ezt kérdem tőle: „Ki vagy te?“ — Ő pedig azt feleli: „A halál.“ Azt hihetné az ember, hogy megijedtem ettől,... ellenkezőleg. — Örültem neki és keresztet vetettem magamra! És az asszony, a halálom, igy szól hozzám: „Sajnállak téged, Lukérja, de nem vihetlek el magammal. — Isten veled!“ — Istenem, milyen szomoru lettem erre!... Vigyél el magaddal, — kiáltottam — könyörülj meg rajtam, vigyél el magaddal! A halálom azonban odafordult hozzám és szemrehányásokat tett nekem... A szavai homályosak voltak és csak annyit értettem meg, hogy megmondja az utolsó órámat... ez Szent-Péter napja után volt... Ekkor felébredtem... Látja ilyen csodálatos álmaim vannak.

Lukérja felvetette a szemét... és elgondolkodva hallgatott.

— Volt még egy másik álmom is, — kezdte ujra — de lehet, hogy ez talán jelenés volt, már nem tudom pontosan. Olybá tünt, mintha ebben a fészerben feküdtem volna, ekkor beléptek a szüleim, — apám és anyám — és mélyen meghajoltak előttem, anélkül, hogy egy szót szóltak volna. Azt kérdem tőlük: apám, anyám, miért hajoltok meg olyan mélyen előttem? Azért, — felelték — mert olyan sokat szenvedsz ezen a világon, hogy ezáltal nemcsak a saját lelkedet tisztitottad meg, hanem rólunk is levetted bününk terhének nagy részét. Már sokkal jobb dolgunk van a másvilágon, mint kezdetben. A saját nagy büneidtől már megszabadultál, most a mi büneinkért szenvedsz. — Miután ezt mondták, ismét mélyen meghajoltak előttem és eltüntek; csak az üres falak maradtak meg körülöttem. Utána sokat gondolkoztam rajta, hogy ez mi lehetett és később gyónás

közben a papnak is elmondtam a dolgot; a pap azonban nem hitte el, hogy jelenés volt, — „mert csak az egyházi rendhez tartozó embereknek vannak jelenéseik."

— Még egy szerencsétlenség miatt kell panaszkodnom, gyakran egy egész hét is elmulik anélkül, hogy csak egyetlen egyszer is el tudnék aludni! Mult évben egy hölgy utazott itt át, aki látott engem és egy üveg orvosságot adott nekem az álmatlanság ellen; azt mondta, hogy mindig tiz cseppet kell belőle bevenni. Ez nagyon jól használt nekem, pompásan aludtam tőle, de most már az üveg teljesen kiürült... nem tudja, hogy milyen orvosság volt az és hol lehet kapni?

Az átutazó hölgy nyilván ópiumot adhatott Lukérjának. Megigértem, hogy küldök neki egy üveg ilyen orvosságot és nem tudtam megállni, hogy hangosan ne adjak kifejezést csodálatomnak, amelyet a leány türelme keltett bennem.

— Óh, uram, — mondotta — ez szót sem érdemel. Mi az én türelmem? Jusson csak eszébe Simeonnak, az oszlopos szentnek a türelme, mert az valóban nagy volt: harminc esztendeig állt egy oszlopon! Egy másik szentéletü férfiu derékig beásatta magát a földbe és a hangyák összerágták az arcát...

Rövid ideig tartó hallgatás után azt kérdeztem Lukérjától, hogy hány éves?

— Huszonnyolc vagy huszonkilenc éves vagyok, de harminc még nem. Minek számláljam az éveimet! Még azt akartam önnek megmondani...

Lukérja hirtelen elkezdett nyögni és köhögni...

— Tulságosan sokat beszélsz, — jegyeztem meg — megárthat neked.

— Igaz, — suttogta alig hallhatóan — be kell fejeznünk a beszélgetésünket; nos, ahogy az Isten akarja! Most pedig, ha elment, ismét lesz időm hozzá, hogy gyakoroljam a hallgatást.

— Legalább egyszer megmondhattam azt, ami a szivemet nyomta...

Elbucsuztam Lukérjától, mégegyszer megigértem, hogy orvosságot fogok küldeni neki és arra kértem, hogy gondolkozzék jól, nincs-e valamire szüksége?

— Nincs szükségem semmire: megvagyok elégedve, hála Istennek! — mondotta megindultan és nagy erőfeszitéssel. — Isten adjon mindenkinek jó egészséget!

— Még egyet akarok kérni, jó uram! Az itteni parasztok nagyon szegények; talán rábeszélhetné az édesanyját, hogy a dézsmából elengedjen nekik valamit, ha csak egy csekélységet is! Ezeknek az embereknek kevés és rossz földjük van, amely csak gyéren terem... Imádkoznának önért az Istenhez... De nekem semmire sincs szükségem, meg vagyok elégedve!

Megigértem Lukérjának, hogy teljesiteni fogom a kérését és már az ajtóban voltam, mikor ismét visszaszólitott.

— Emlékszik még rá, uram, — mondotta és ezekre a szavakra felcsillogtak a szemei és az ajkai körül csodálatos mosoly játszadozott — hogy milyen szép hajam volt? Emlékszik rá, a térdemig ért. Sokáig nem tudtam magam rászánni... Olyan szép hajam volt!... De hogyan fésülhettem volna az én állapotomban?... Erre levágattam... Igen... Nos, jó uram! Bocsánat! Nem birom tovább...

Ugyanaznap, mielőtt elutaztam vadászatra, a falu sztarosztájával beszélgettem Lukérjáról. Megtudtam tőle, hogy a faluban „élő ereklyének" hivják Lukérját, hogy egyébként senkinek sincs terhére és hogy soha senki sem hallotta zugolódni, vagy panaszkodni. „Soha sem kér semmit a maga számára, de hálás mindenért, amit tesz neki az ember. Egyike a csendeseknek, máskép nem nevezheti őt az ember."

Néhány héttel később megtudtam, hogy Lukérja

meghalt. Végre eljött érte a halál... kis idővel Szent-Péter napja után. Elmondották nekem, hogy Lukérja halálának napján folyton harangozást hallott, ámbár az alexéjevkai templom több mint öt mérföldnyire van onnan és hétköznap volt. Egyébként Lukérja állitólag azt hitte, hogy a harangszó nem a templomból, hanem „fentről" hallatszik. — Bizonyára nem merte azt mondani, hogy az „égből".

Turgényev.

Október 7.

Annak szükségességét, hogy Isten létét elismerjük, akkor érezzük legvilágosabban, ha nem számitunk az Istenre, ha megfeledkezünk róla.

★

Mindent, amit tudok, azért tudom, mert Isten van és tudok a létezéséről.

Egyedül csak ezen az alapon vethetjük meg szilárdan a lábunkat az emberekhez és sajátmagunkhoz való viszonyunkban és a térben és időben való életben. Ezt nem csak nem találom misztikusnak, hanem ugy találom, hogy az ezzel ellentétes felfogás a misztikus és hogy ez az egyetlen mindenki számára megérthető és elérhető valóság. Arra a kérdésre, hogy: Mi hát az Isten? ezt feleltem: Isten a végtelenség, a mindenség, amelynek részeként ismerem fel saját magamat.

Isten az én számomra az, ami után törekszem, a törekvésemben az, ami az életemet alkotja és ami az én számomra létező dolog; azonban mindenesetre olyasmi, hogy nem tudom felfogni, nem tudom megnevezni. Ha fel tudnám Őt fogni, akkor elérném Őt és nem volna mi után törekedni, tehát nem volna élet.

Nem tudom Őt felfogni, nem tudom megnevezni,

de egyuttal ismerem a hozzá vezető irányt, sőt minden tudásomból ez az, ami leginkább hitelt érdemel. Mindig félelem fog el, ha Önélküle vagyok és csak akkor vagyok bátor, ha Övele vagyok.

★

Az olyan vallásos cselekedetek, amelyek valamilyen cél érdekében történnek, mint például az, ha esőért könyörgünk, vagy tulvilági *jutalom* kedvéért áldozunk, mindig önző cselekedetek, de az olyan dolog, amelyet azért teszünk, mert megismertük az Istent és sajátmagunkra való tekintet nélkül cselekedjük, önzetlen és érdemeket szerzünk általa.

Istennek igaz tisztelője, aki minden teremtésben és minden dologban egy magasabb értelmet ismer fel, az eszét hozza meg áldozatul, ugy, hogy ezt Isten szelleme foglalkoztatja és ezáltal közeledik annak lényegéhez, aki saját értelmével sugárzik.

Minden bráhmán szemlélje gondosan a természetet, a láthatót, éppugy, mint a láthatatlant, mint olyan valamit, ami az isteni értelemben létezik; mert ha a végtelen világot szemléli az isteni értelemben, akkor többé nem szentelheti magát rossz terveknek.

Manu törvényei.

★

Ha Istenről beszélek neked, akkor ne hidd, hogy valamilyen aranyból vagy ezüstből készült tárgyról szólok. Az Istent, akiről beszélek neked, a lelkedben érzed. A bensődben hordozod őt és tisztátlan szándékaiddal és förtelmes cselekedeteiddel bemocskolod a képét lelkedben. Az aranybálvány előtt, amelyet istenként tisztelsz, félsz rosszat tenni, de annak az Istennek a szine előtt, aki benned lakozik és mindent lát és mindent hall, még el sem pirulsz, ha szörnyü gondolataidat követve cselekszel.

Ha sohasem felejtenők el azt, hogy Isten tanuja bennünk mindannak, amit cselekszünk és gondo-

lunk, akkor többé nem vétkeznénk és az Isten állandóan bennünk lakoznék. Ezért tehát jusson eszünkbe gyakran az Isten; gondolkodjunk és beszéljünk róla sokat. *Epiktetosz.*

★

Az Isten nem bálvány, akit imádni kell és akinek hizelegni kell; Isten az eszmény, amelyet az embernek mindennapi életében meg kell valósitania.
Lucy Mallory.

★

Nem akkor, ha hozzá térek, hanem *éppen* akkor, ha elpártolok tőle, ha elhagyom, — éppen akkor ismerem fel, hogy Isten van. Azt mondom, „Isten" de nem tudom, hogy helyesen nevezem-e meg. Bizonyára meg fogjátok érteni, hogy mire gondolok.
Thoreau.

★

Az ember sohase közeledjék szándékosan Istenhez. „Most Istenhez fogok megtérni, istenes életet fogok élni. Azelőtt az ördögnek éltem, most Istennek akarok élni. Meg fogom próbálni, hiszen ez nem árthat nekem..." Mindenesetre ártani fog neked és pedig nagyon fog ártani. Az Istenhez való megtéréssel ugy van az ember, mint a nősüléssel. Csak akkor tegye meg, ha akarata ellenére sem tudja megállani, hogy megnősüljön, hogy megtérjen. Nem mintha azt mondanám, hogy „keresd szántszándékkal a megbotránkoztatást", hanem mindenkinek, aki igy szól hozzám: „Hahó, nem csalódom-e a számitásomban, ha az ördögtől megtérek Istenhez? teli torokkal ezt kiáltom: „Menj, csak menj az ördöghöz, okvetlenül az ördöghöz menj!" Százszor jobb, ha az ördögnél égeti meg magát az ember, mintha a válaszuton áll, vagy képmutató módon közeledik Istenhez.

★

Ha az ember nem is tudja, hogy levegőt lélegzik be, tudja, ha elakad a lélegzete, hogy elvesztett valamit. Ugyanaz történik azzal az emberrel, aki elveszíti az istenét, ha nem is ismeri őt fel.

* * *

Nagy dolog, meg nem feledkezni az Istenről. Nem szavakkal emlékezni meg róla, hanem ugy élni, mintha minden cselekedetemet figyelemmel kisérné, rosszalva, vagy helyeselve ezeket. Az orosz parasztok azt szokták mondani: „Talán megfeledkeztél az Istenről."

Október 8.

Ha a keresztények megtartanák vallásuk tanitásait, akkor nem volnának sem gazdagok, sem szegények.

*

És ime, egy ember hozzá járulván, mondá neki: Jó mesterem, micsoda jót cselekedjem, hogy az örök életet vehessem? Monda neki Jézus: Ha tökéletes akarsz lenni, eredj el, add el minden marhádat és osztogasd el a szegényeknek és kincsed leszen mennyországban és jere és kövess engemet.

Máté XIX. 16, 21.

*

A gazdag a mások szenvedése iránt érzéketlen és közömbös szokott lenni. *A Talmud.*

*

A szegények és a gazdagok mintegy kiegészitik egymást. A gazdagok osztályának mulhatatlan feltétele a szegények osztálya és az őrületes fényüzés a legborzasztóbb nyomorral van olyan elkerülhetetlen összefüggésben, amelyet csak az erkölcstan müszavaival le-

het leirni. A gazdagok a fosztogatók, mert legalább is részesülnek a fosztogatás eredményéből; a szegények — a kifosztottak. Ez az oka, azt hiszem, annak, hogy Krisztus mindig kifejezte rokonszenvét a szegények iránt és a gazdagok iránti haragját. Az ő tanitása szerint jobb, ha az ember a kifosztottak közé tartozik, mint hogy ha fosztogató. És az igazság országában, amelyet ő hirdetett, ugyanugy nem lehetnének gazdagok, mint szegények. *Henry George.*

★

Rettenetes, valóban rettenetes a pénzvágy; elzárja a szemünket és a fülünket, vadabbá tesz bennünket az állatoknál, nem engedi, hogy a lelkiismeretre, a barátságra, az emberekkel való közösségünkre gondoljunk, hanem abban a mértékben, amelyben egyszerre eltántorit minket mindentől, foglyaivá, rabszolgáivá tesz minket, mint valami kegyetlen zsarnok. És ami a legrosszabb ebben a keserves rabszolgaságban, a pénzvágy azt teszi, hogy örömünket leljük általa saját magunkban, ugy, hogy mennél inkább átengedi magát neki az ember, annál inkább fokozódik az élvezete. Főleg ez szokott az oka lenni annak, hogy a betegség gyógyithatatlan és annak, hogy a pénzvágy, ez a fenevad, meg nem szelidithető. *Johannes Chrysostomus.*

★

Olyan társadalom, amely nagyon gazdag és nagyon szegény emberekből van összetéve, igen könnyen azoknak válik zsákmányává, akik a hatalmat magukhoz ragadják. A nagyon szegényeknek rendszerint nincs elég bátorságuk ahhoz, hogy ellentálljanak, mig a nagyon gazdagok sokkal is többet kockáztatnak meg általa, semhogy meg mernék tenni. *Henry George.*

★

A vagyonokkal ugy van a dolog, mint a szeméttel,

büzlenek, ha fel vannak halmozva; mig ha szét vannak szórva, megtermékenyitik a földet.

* * *

Milyen nagy mértékben elhomályosodott az erkölcsi érzése annak az embernek, aki a keresztény társadalomban ezer szükölködő közt a vagyonával kérkedik.

Október 9.

Aki életének öntudatát átvitte szellemi „Énjébe", azt sem az életében, sem a halálában nem érheti rossz.

*

Az anyagi forma, amelyben ezen a világon talál minket a valódi életre ébredt öntudatunk, mintegy azokat a korlátokat alkotja, amelyek szellemi lényünket alkotják.

Az anyag a szellem korlátja. Az igazi élet azonban ennek a korlátnak folytonos megsemmisitése, amely a teljes megsemmisitéssel és a haláltól való teljes megszabadulással végződik. Ha igy fogjuk fel a dolgot, akkor az ember számára az a lény a legfontosabb, amely által az örök életet ismerjük fel.

*

Bárhová vet is a sors, mindenütt veled marad a lényed, a szellemed, az életed, szabadságod és erőd központja, ha léted törvényéhez hü marad. Nincsenek olyan külső javak, vagy pompás dolgok a világon, amelyek arra volnának méltóak, hogy az ember megzavarja a szellemével való egységét, hogy felbontsa az ezzel kötött szövetségét és lelkének integritását a saját magával való belső meghasonlás által megsértse. Mutasd meg, hogy mit tudsz megszerezni, ilyen áldozatok árán? *Marcus Aurelius.*

Az embert gyakran kinozza és megörvendezteti az a világosan felismert ellentét, amely ama végtelen nagy és mindenható valami közt van, ami megvan benne és aközött a szükre szabott, gyenge valami közt, ami ő maga.

★

Ami született testtől, test az: és ami született Lélektől, lélek az.

Ne csudáljad, hogy azt mondám neked: Szükség néktek ujonnan születnetek.

A szél, ahová akar *fúni*, fú, és annak zugását hallod, de nem tudod, honnét jő és hová megyen: Igy vagyon minden, aki Szent Lélektől születtetik.

János, III. 6—8.

★

Sok megfontolás után a jó emberek lelke isteninek s örökkévalónak tünik fel előttem, különösen azért, mert a legjobb és legbölcsebb emberek lelke annyira a jövőbeli állapotba helyezkedik, hogy olybá tünik, mintha minden gondolatukat az örökkévalóságra összpontositanák. *Cicero.*

★

Van egy legmagasabb értelem, amely az emberi észt tulszárnyalja. Közel van és távol is. Áthatja az összes világokat és végtelenül is nagyobb, mint ezek a világok.

Egy olyan ember, aki látja, hogy minden dolog a legmagasabb szellemben létezik és hogy a legmagasabb szellem minden lényt áthat, nem érezhet megvetést egyetlen teremtménnyel szemben sem.

Akinek az összes szellemi lények egyek a legmagasabb szellemi lénnyel, ahhoz nem férkőzhetnek hozzá a csalódás és a bánat.

Azok, akik tudatlanok és csak a vallás tanitásait követik, sötétségben botorkálnak, de azok, akik ered-

ménytelen elmélkedésekkel foglalkoznak, még nagyobb sötétségben tévesztették el az utat.

Upanishad.

★

Az élet törvénye az, hogy a láthatatlan hozza létre a láthatót. Az ok el van rejtve, az okozat látható. Az ok végtelen, az okozat véges. A láthatatlanban hinni annyi, mint minden erőnek az okában hinni; csak a láthatót elismerni annyit jelent, mint haszon nélkülinek, meddőnek, elenyészőnek, halandónak lenni.

Lucy Mallory.

★

Isten magához vonzza azokat, akik fel akarnak emelkedni hozzá, ezért nem lehet csodálni, hogy az ember Istenhez törekszik. Isten eljön az emberekhez és megihleti őket. Olyan lélek nincs, amely Isten nélkül szép volna. *Cicero.*

★ ★ ★

Minden üdvösségünk a saját szellemiségünk öntudatában rejlik. Bármi történjék is az olyan emberrel, aki tudatában van saját szellemiségének, a rossz nem vehet erőt rajta.

Október 10.

Az erkölcsi életben valamilyen tett fontosságát nem annak anyagi fontossága szerint és nem az esetleges következmények szerint mérlegeljük, hanem csakis a jóakaratu törekvés mértéke szerint.

★

A legtöbb ember, aki életét meg akarja javitani, inkább nehéz és szokatlan dolgokat akar véghezvinni, ahelyett hogy törekvéseit tisztábbá tenné és

ahelyett hogy lemondana az önzésről olyan kötelességei teljesitése közben, amelyek helyzetében szokatlanok. *Fénélon.*

★

Nem vagy köteles egy munkát teljesen elvégezni, de arra sem vagy feljogositva, hogy teljesen kivond magad alóla.

A felelősség arra hárul, aki a munkát rád bizta. *A Talmud.*

★

Ha az ember valamely küldetés vagy hivatás betöltésére nem érzi magát hivatottnak, akkor nem lehet felvilágosodott ember. *Kinai bölcseség.*

★

Az ember nem a gondolatai, hanem a cselekedetei szerint ismerheti meg sajátmagát. Nem elmélkedés, hanem alkotás közben ismeri meg az értékét. *Goethe után.*

★ ★ ★

Semmi sem árt az erkölcsi tökéletesbedésnek annyira, mint az olyan dolgoknak a lebecsülése, amelyeket világi értelemben helyteleneknek tartanak.

Október 11.

Az emberek leggyakrabban nem arra büszkék, ami tiszteletreméltó, hanem arra, amire nincs szükségük, vagy arra, ami ártalmas: a hatalomra és a gazdagságra.

★

Nincs olyan gazfickó, aki ha szimatol, nem találna olyan gazfickóra, aki valamilyen tekintetben rosszabb nálánál, ami aztán okot ad neki arra, hogy

büszke legyen saját magára és elégedett legyen önmagával.

★

Aki maga sem tud irni, olvasni, az nem tud erre megtanitani másokat; hogyan tanithat meg másokat arra, hogy mit cselekedjen valaki, aki maga sem tudja, hogy mit tegyen. *Marcus Aurelius.*

★

Vannak olyan emberek, akik alig hogy a bölcs oktatásokat hallották, tüstént elkezdenek másokat tanitani. Ugyanazt teszik, amit a beteg gyomor tesz, amely tüstént kiveti magából a felvett táplálékot. Ne utánozd az ilyen embereket. Előbb dolgozd fel magadban alaposan azt, amit hallottál és ne add ki magadból idő előtt, — különben az egészből valóságos ürülék lesz, amely senkinek sem szolgálhat eledelül.
Epiktetosz.

★

A büszkeség egyáltalában nem azonos az emberi méltóság öntudatával. Az előbbi a külső siker mértéke szerint nő, az utóbbi ellenben a külső megaláztatás mértéke szerint.

★

A büszke ember nem saját magát becsüli, hanem azt a véleményt, amelyet az emberek alkotnak róla: az olyan ember pedig, akiben megvan a saját méltóságának öntudata, csak saját magát becsüli és megveti az emberek véleményét.

★

Az ostobának, aki belátja a saját ostobaságát, még van esze; esztelen azonban az, aki szentül meg van győződve róla, hogy bölcs — az ilyen valóságos bolond.

Az ostoba az egész életét a bölcs mellett tölti és

a legcsekélyebb mértékben sem ismeri fel az igazságot, mint ahogy a kanál nem érzi soha az étel ízét.
Buddhista bölcseség.

★

Ha az ember saját magába szerelmes, annak egy előnye van: nem lesz sok vetélytársa. *Lichtenberg.*

★

Az önhitt ember mindig korlátolt. Ez a két tulajdonság szoros, okozati összefüggésben van egymással. Mindig korlátolt, mert önhitt. És önhitt, mert korlátolt. Tudatában van a saját tehetetlenségének, hogy nem tud jót alkotni és ezért elhiteti saját magával, hogy minden jó, amit csinál.

★ ★ ★

A büszkeség kezdetben annyira megdöbbenti az embereket, hogy alávetik magukat a szuggesztiónak, a büszke embert ugyanolyan nagy tekintélynek tartják, amilyen ő maga kíván lenni és a büszke ember nemsokára nevetségessé válik.

Október 12.

A meggyökeresedett szokásoktól való minden eltérés nagy erőfeszitést kíván. Pedig a tökéletesbedés felé vezető első lépés mindig ilyen eltéréssel van egybekapcsolva.

★

Ugy kell cselekednem, ahogy én gondolkozom és nem ugy, ahogy az emberek gondolkoznak. Ez a szabály, amely épp ugy nélkülözhetetlen a mindennapi, mint a szellemi életben, szolgálhat arra, hogy a fenségest meg tudjuk különböztetni minden alantas

dologtól. Ez a szabály nehéz, mert mindig fogtok olyan embereket találni, akik azt hiszik, hogy jobban ismerik a kötelességeiteket, mint ti magatok. Könnyü a világ véleményének megfelelően élni a világban és könnyü a magányosságban a saját véleményünket követni, de nagy ember az, aki a sokaság közepett megőrzi magányának függetlenségét. *Emerson.*

★

Az alkalmazkodás azokhoz a szokásokhoz, amelyekhez alapjában véve semmi közötök sincs, az, amire erőtöket pazaroljátok és ami eltöröl rajtatok minden eredetiséget. Majd egy elavult intézményt támogattok, majd különböző pártok mellett, vagy ellen adjátok szavazatotokat, majd mint egy fogadós, a barátaitokat és ellenségeiteket hizlaljátok.

Milyen nehéz efféle tevékenység közben felismerni, hogy mik vagytok valóságban, nem is szólva arról, hogy ilyen ostobaságokra pazaroljátok el legjobb képességeiteket. Az ilyen élet megrontja a testet és a lelket. *Emerson.*

★

A társadalom azt mondja az embernek: „Gondolkodj ugy, mint mi gondolkodunk; egyél és igyál ugy, mint mi eszünk és iszunk, — vagy átkozott légy.“ És ha valaki nem engedelmeskedik, akkor pokollá teszi az életét, gugyolódásokkal, pletykákkal, bojkottjával és osztrakizmusával. Azonban ennek ellenére is ne veszitsd el a bátorságodat. *Lucy Mallory.*

★

Olyan embernek, aki saját lelkiismeretének követelményei szerint elszakad annak a társadalmi körnek a bevett szokásaitól, amelyben él, nagyon szigorunak és óvatosnak kell lennie saját magával szemben, mert minden hibáját, minden gyenge oldalát

terhére rójják fel és mindenekelőtt az eltökélt szándékától való minden eltérést.

Ha erényes életmódunk miatt ki vagyunk téve a gonosz emberek üldözésének és ha kinevetnek az erényhez való ragaszkodásunk miatt, akkor ne panaszkodjunk és ne bánkódjunk. Mert az erény olyan természetü, hogy rendszerint gyülöletet kelt a gonosz emberekben. Mert irigylik azokat, akik becsületesek akarnak lenni és mert saját magukat akarják igazolni azáltal, hogy másokat rágalmaznak, ezért gyülölik a gonoszak a jókat, mint olyanokat, akik velük ellentétes uton haladnak és mindenféle módon igyekeznek ezeknek életét elkeseriteni. Azonban ne szomorkodjunk azért, mert a gonoszak gyülölete az erény jele. *Johannes Chrysostomus.*

* * *

Rossz dolog felingerelni az embereket azáltal, hogy a náluk meggyökeresedett szokásokat tullépi az ember, de még rosszabb tullépni a lelkiismeret és az ész követelményeit azáltal, hogy tulságosan is igyekszik az ember eleget tenni a bevett szokásoknak.

Október 13.

Sokkal természetesebb elgondolni egy olyan emberi társadalmat, amelyet csakis észszerü, előnyös és mindenki által elismert erkölcsi tanitások kormányoznak, mint azokat a társadalmakat, amelyekben az emberek jelenleg élnek együtt, mialatt csakis a hatalomnak rendelik magukat alá.

* * *

Ahol nagy bölcsek kezében van a hatalom, ott az alattvalók nem is veszik észre ezek létezését. Ahol

kevésbé nagy bölcsek uralkodnak, ott ragaszkodik a nép hozzájuk és dicséri őket. Ahol még kisebb bölcsek uralkodnak, ott fél tőlük a nép és ott ahol a legeslegkevésbé bölcsek uralkodnak, ott a nép megveti őket. *Lao-Tsze.*

★

Egy felvilágosulatlan ember számára az államhatalom a szentesitett intézmények sorozata, amelyek mint az emberi test alkotó szervei, az emberi élet nélkülözhetetlen feltételei. A felvilágosodott ember számára ezek a szervek, rendkivül eltévelyedett emberek, akik fanatikus jelentőséget tulajdonitanak saját maguknak, amelynek semilyen észszerü indokolása nincs és akik erőszak által valósitják meg kivánságaikat. A felvilágosodott ember számára mindezek csak eltévelyedett és nagyobbrészt megvesztegetett emberek, akik erőszakkal uralkodnak másokon, épp ugy, mint a rablók, akik a nyilt országuton megtámadják az embereket és erőszakkal kényszeritik őket mindenre. Ennek a hatalomnak a régisége, szervezetének az elterjedettsége, mit sem változtatnak a dolog lényegén. A felvilágosodott ember számára tulajdonképpen, egyáltalában nem látszik az, amit államnak neveznek; ezért az állam nevében elkövetett erőszakos cselekedeteknek semilyen jogosultságuk sincs; és ezért a felvilágosodott ember a maga részéről nem vehet részt bennük. Az államhatalmat nem külső eszközökkel, hanem egyedül az igazságra ébredt emberek öntudata által fogják megsemmisiteni.

★

Az erő a kölcsönös szeretetben, a gyengeség — a kölcsönös vetélkedésben áll. Ha szeretetben egyesülünk, szilárdan állunk; ha elválunk és egyenetlenkedünk — elbukunk.

Lucy Mallory.

Lehetséges, hogy az embereknek azelőtti állapotában szükség volt az államhatalomra, lehetséges, hogy még most is szükség van rá, de az emberek nem tudják elkerülni, hogy lássák, előrelássák azt az állapotot, amelynél az erőszak az emberek békés élete számára csak akadály lehet és miatt ezt látják és előrelátják, nem kerülhetik el azt, hogy ennek a rendnek a megvalósitására törekedjenek. Ennek a rendnek a megvalósitására szolgáló eszköz a tökéletesedés és az, hogy ne vegyünk részt az erőszakoskodásban.

★ ★ ★

Igyekezz ugy élni, hogy ne legyen szükséged erőszakra.

Heti olvasmány

Isten törvénye és ennek a világnak a törvénye

Csak a hit tudja ebben a világban az embert megőrizni az ördög csábitásaitól és ármánykodásától; egyedül csak a hit által csatlakozunk a szellemi és isteni dolgokhoz.

Manapság sok dologban hisznek, amiben nem kellene hinni; az igazi keresztény tanitást tévedésnek és eretnekségnek tekintik. Meghasonlás keletkezett az emberek közt, *az egyik párt a másikat vádolja eretnekséggel* és ebből háboruk, viszályok, gyilkosságok, elevenek elégetése és sok más bün származik; ugy hogy a hitet most nem lehet felismerni, mert teljesen az ellenségeskedéstől és eretnekségektől büdösödött meg. Ilyen körülmények közt az eszes embereknek meg kell őrizniök az igazi hitet, amelyet az apostolok magyaráztak meg és Jézus Krisztus adta egyszer az

apostolok által és nem szabad elragadtatnia magát uj hitvallásoktól, amelyekre az embereket most felbuzditják.

Az apostolok bevezették az első keresztények közt az egyenlőséget: senki sem volt köztük kötelezve semmire, de mindnek szeretniök kellett egymást és szolgálniok kellett egymást szeretetből, mialatt egy testet alkottak, amely sok tagból volt összetéve és Krisztus volt a fejük. Nem volt köztük olyan, aki pogány hivatalokat töltött be: nem voltak köztük birák, városi tanácsosok. Ámbár a keresztények a pogányok hatalma alatt álltak, akiknek adót kellett fizetniök. Ők maguk nem viseltek pogány hivatalokat. *Igy tartott ez több, mint háromszáz esztendeig,* mig Konstantin császár pogány hatalommal és a pogányokhoz tartozó tisztviselőkkel be nem avatkozott a keresztény társadalom dolgaiba. A cél, amelyhez az apostolok vezették a keresztény népet, sokkal magasztosabb és tökéletesebb volt, mint az, amelyet a keresztény felsőbbségek akartak elérni, mert egy testet alkottak és vallásos, erkölcsi dolgokban egyedül Isten szelleme által vezettették magukat, amely sokkal magasabban állt, mint az a földi és gyenge igazságszolgáltatás, amelyet a pogány felsőbbség különböző kényszeritő eszközökkel tartott fenn.

Ha az itélőszékek segitettek is abban, hogy a vádlott visszaadja az eltulajdonitott tárgyat, mégis bünre csábitottak, amelytől a keresztények nem tudtak máskép megszabadulni, mint ugy, hogy nem tartottak számot ezekre a biróságokra. A keresztényeknek senki ellen sem szabad igazságtalanságot elkövetniök és senkit sem szabad megcsalniok, *hanem türelmesen kell elviselniök a jogtalanságot, ugy hogy nem viszonozzák ezt rosszal.*

Az egymáshoz való kölcsönös viszony, amelyet az első keresztények közt az apostolok szabályoztak, Isten törvényén alapultak, amely meghatározza, hogy a hit ellenségeivel, a csábitókkal és az eretnekekkel

hogyan kell bánni: meg kell érteni és rájuk kell bizonyitani a cselekedetüket előbb *négyszemközt,* — ha azonban ez nem vezet eredményre, — tanuk előtt végre jelentést kell tenni róluk az egyházközségnek; ha azonban az egyházközségre sem hallgatnak, akkor ugy kell velük bánni, mint a pogányokkal és vámosokkal, vagyis nem szabad érintkezni velük. Hasonló értelemben tiltja meg az apostol a házasságtörőkkel és másokkal való érintkezést. Az ilyen evangéliumi intézmény inkább tud uralkodni a romlott emberi nemen, mint a pogány intézmények a földi királyok és birák segitségével: az első által a bünös ujra elnyerheti Isten kegyelmét, amelyet a büne által elvesztett, a második azonban halálbüntetést szab meg az ilyen bünért.

Következőleg az első keresztény egyházközségek megszervezéséhez teljesen elegendő volt Krisztus törvénye és ennek a törvénynek egyedüli uralma alatt állva virágzottak erkölcsi tekintetben, mikor azonban aztán két másik törvény, a polgári és a pápai járult hozzá Krisztus törvényéhez, az erkölcsiség elkezdett hanyatlani. Ezt elismerik a történelemirók és saját szemeinkkel látjuk, hogy ez a két törvény hogyan rombolja le a hitet és az isteni törvényt. Ezért beszélünk mi késői utódok, akik bizonyos mértékig ennek a törvénynek az árnyékában ülünk olyan bizonytalanul Isten uralmáról, mert annak a két törvénynek a sötétsége elrabolja a látásunkat. Ezért teszem fel ugyszólván tapogatódzva és tanácskozva azt a kérdést, hogy *elegendő-e Krisztus törvénye ahhoz,* hogy a világi törvények hozzájárulása nélkül a tiszta keresztény vallás törvényeit megalapitsa és fenntartsa?

Remegve azt felelem, hogy most is elegendő, mert azelőtt is elegendő volt a keresztény társadalom kiépitéséhez. Krisztus törvényét nem gyengiti *sem az ellentállás,* amelyet tanusitanak vele szemben, *sem a megtértek nagy száma:* ellenkezőleg ezáltal sokkal nagyobb erőt nyer, ezért elegendő teljesen egyedül.

Továbbá, ha elég volt *a hitetlenek megtérítéséhez*, akkor elég ahhoz, hogy berendezkedjünk életmód és erkölcsök tekintetében, mert az utóbbi könnyebb. És mert egy kormányzat jobb, ha Krisztus tanitása segiti, mintha csakis emberi törvényeken alapul, ki kételkedhetik benne, hogy az emberek az isteni törvény uralma alatt tökéletesebbek volnának, mintha különböző emberi törvényekkel itatják át magukat, mint valamilyen méreggel?

A polgári jognak, vagy a pogány királyok jogának az a célja, hogy megalapitsa az emberek közt az igazságot mindabban, ami az ember testére és anyagi jólétére vontkozik, az evangéliumi törvénynek ellenben az ember szellemi tökéletesbedése a célja. Mert a pogányok azt gondolják, hogy üdvösségük csak a testnek és a tulajdonuknak a biztosságában rejlik, ezért ragaszkodnak a polgári kormányzathoz. Ugyanugy azok a keresztények is, akik pogány vallásra térnek, mialatt Istentől és annak törvényétől elfordulnak és világi élvezetekre, szabadságra, nyugalomra és anyagi jólétre törekszenek ezen a világon, szintén helyt állnak a világi hatalomért, mert ez még eleget tesz kivánságaiknak, ha veszély fenyegeti az életüket, vagy vagyonukat és a fegyverek megadják nekik azt a lehetőséget, hogy törvényes uton szerezzék vissza elvesztett birtokukat. Az igazságszolgáltatásra, amelyet a törvényes hatalom egyedül igyekszik bevezetni, az uralkodóknak maguknak van szükségük; ha egy ember fegyverre kelhetne a másik ellen és általában rosszat tehetnének egymásnak, akkor a királyságnak is tönkre kellene mennie. A többi erényekkel a világi hatalom nem törődik és ezért a jogtalanságon kivül megenged minden bünt.

Krisztus uralma az erények által megtisztitja az embereket és olyan ártatlansághoz vezérli őket, amelyben Istennek tetsző életmódot élhetnek és megtalálják jutalmukat az örökkévalóságban. Ezen uralom alatt az ember egész másképen viselkedik a testi

nélkülözések tekintetében: nem áll bosszut miattuk és nem keres a bíróságnál elégtételt, hanem mindent nyugodtan visel el.

A keresztények közt a teljes egyenlőség volt meghonositva és senkinek sem volna szabad a többiek közül kiemelkedni, ezért egy valódi keresztény soha sem merné megtenni, hogy a keresztények uralkodója legyen. Azonkivül a keresztények számára kötelező az apostoli parancs, hogy viseljék egymás terhét: *hogyan határozhatta tehát egy keresztény magát el arra, hogy ő maga váljék nyomasztó teherré a többiek számára azáltal, hogy uralkodójukká lesz a többieknek?*

Hogy a királyi hatalom nagyon nehéz teher az alattvalók számára, az abból látható, hogy Salamon halála után a zsidók arra kérték ennek fiát, hogy könnyitse meg nekik apja szolgálatának nehéz igáját. Azonban Rehabeam, aki ugyanolyan tébolyodottakkal tanácskozott, amilyen ő maga volt, keményen ezt felelte nekik: „A legkisebb ujjam is vastagabb lesz, mint apám ágyéka." Ebből látható, hogy a bölcs Salamon is nehéz teher volt a nép számára hatalmával.

Jézus Krisztus azonban megtiltotta tanitványainak, hogy egymás fölé emelkedjenek: „Tudjátok, hogy a világ uralkodói leigázzák a népeket és a hatalmasok elnyomják őket. Nálatok ne legyen igy. Hanem aki a legnagyobb akar lenni köztetek, az legyen a szolgátok, aki az első akar lenni köztetek, az legyen a bérestek." Az ótestamentumban is visszautasitotta Gideon a zsidóknak azt az ajánlatát, hogy a királyuk legyen és ezt felelte nekik: „Sem én, sem a fiam ne legyen az uralkodótok: az Ur uralkodjék felettetek.

Kényszeritő rendszabályok által nem lehet az emberben felébreszteni az Isten iránti szeretetet: ez az ember szabad akaratán alapszik és Isten szava által születik meg. Ha azonban a király a gonosz

embereket Isten szavának prédikálása által akarja megjavitani, akkor pappá fog lenni és nem fog az erőszakhoz folyamodni, amely csak ahhoz ért, hogy az embereket a bitófa által javitsa meg.

Azokra vonatkozólag, akik a pogány hatalomra tartottak számot, ahhoz, hogy mások szenvedéseinek árán mindenben bővelkedő életet biztositsanak a maguk számára, *a fákról szóló* ótestamentomi hasonlatot lehet alkalmazni, amelyek azzal a kéréssel fordultak az olajfához, a fügefához és a szőlőtőhöz, hogy uralkodjanak felettük. Egyik sem akart beleegyezni a három közül, mert ezáltal a többiek szemében elveszitették volna szépségüket és csak a tüskebokor felelte ezt: „Ha megválasztottatok királyotokká, akkor tartózkodjatok az árnyékomban és ha ezt nem akarjátok, akkor törjenek elő lángnyelvek belőlem, amelyek megemésztik a Libanon cédrusait."

Azok az emberek, akik olyan képességekkel birnak, amelyeket Isten kegyelme által nyertek, ezeket a képességeket a testnek és a világnak semilyen képességéért sem cserélik el, mert tudják, hogy mindennek kegyetlenség, irgalmatlanság és a saját testvéreink ellen elkövetett rablás és erőszak a következménye; a szurós és kegyetlen tüskebokor azonban egész bátran igy kiált: „Mivel uratokká választottatok, tudjátok meg, hogy én vagyok az ur és uralkodni akarok felettetek, ugy, hogy sokan nem fognak ép bőrrel menekülni közületek: meg akarom nyesni a szárnyukat és le akarom nyuzni a paraszt bőrét, mint ahogy a hársfa kérgét hámozzák le." És volt olyan, aki ezt felelte rá: „Nem tesz semmit! Csak nyuzd a parasztot: majd ujra magához tér, mint a patakmenti füzfa." Olyan emberek, akik bőségben élnek és hájjal benőtt pókhasuk van, még azt is jogosultnak tartják, ha az ember igy viselkedik a köznéppel szemben.

Egyetlen emberi törvény sem mozdithatja annyira elő az emberek erkölcsi tökéletesedését, mint

Isten törvénye. A mózesi törvény jó törvény volt, de keresztény uralkodó nem tarthatja magát ehhez, mert ezt már egy más törvény helyettesiti, — Krisztus törvénye; Krisztus törvénye pedig az Isten iránti és felebarátaink iránti szeretetén alapszik. A világi és a papi uralkodóknak a keresztény egyház ügyeibe való beavatkozása megszüntette a tisztaságnak és az ártatlanságnak azt az állapotát, amelybe az apostolok helyezték az egyházat és amely háromszázhusz esztendeig tartott. És ámbár sokan hasznosnak tartják a hitre nézve ezt a beavatkozást, még sem volt soha sem hit ez a méreg és nem is lesz az, hanem mindig csak az embereket megmérgező és a hitet megölő méreg marad; ezért a kereszténveknek nem szabad elfelejteniök, hogy ha az igaz hitet akarják követni, nem szabad — pogány szokás szerint — mások felett uralkodniok. Az Antikrisztus apostolai azonban ezt a világi hatalmat az egyház harmadik korszakának tekintik.

A római egyház tanitása szerint a világi hatalom a szentiráson alapszik és pedig mindenekelőtt ezeken a szavakon: „És megkérdék őt a vitézek is, mondván: Hát mit cselekedjünk? És monda nekik: Senkit se háboritsatok, se ne patvarkodjatok és elégedjetek meg zsoldotokkal."

Ezek a szavak egyedül nem köszörülhetnék meg a keresztények kardját, hogy ezzel az emberek vérét ontsák ki, de a római egyház nagy oszlopa (Ágoston), amely erősen alátámasztja az egyházat, hogy az el ne essék, ezt a részt az éles kard értelmével ruházta fel a keresztények közt. A következőképpen fejezi ki magát: „Ha a kereszténység tanitásai a háborut teljesen elvetnék, akkor János a hozzá forduló harcosoknak azt az üdvös tanácsot adta volna, hogy tegyék le a fegyvert és hagyják el a katonai pályát; de mert azt parancsolja nekik, hogy legyenek megelégedve a zsoldjukkal, nem veti el a katonai pályát és nem rosszalja a háborut.

Egy másik rész, amelyre a római egyház hivatkozik, a következő: „Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak, mert nincs hatalmasság, hanem csak Istentől: és amely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek." (Rómabeliekhez XIII. 1.) A tudósok főleg ezen az alapon igazolják a világi hatalmat és a prágai egyetem egyik magisztere azt mondotta nekem, hogy ezt el kell ismernem, mert különben eretnek volnék.

Felsorolok még egynéhányat a magiszter érvei közül, amelyekkel azt akarja bizonyitani, hogy az emberi törvény, amely némely bünért halállal bünteti az embereket, az Isten törvényével nem áll ellentmondásban. 1. Az a parancsolat, hogy „ne ölj", nem tiltja meg azoknak a megbüntetését, akik a halált érdemlik, mert ez esetben nem a biró az, aki büntet, hanem a törvény, amely erre kényszeriti. 2. Isten adja és veszi el az életet: Én veszem el az életet és támasztok fel az életre; a királyokat azonban az Isten helyezte a trónra, ezért ők is igy tehetnek; 3. Pál apostol azt mondja: „Mert akik ilyet tesznek, méltók a halálra és nem hiába vesznek el a kard által. 4. Az Evangéliumban ez áll: „Vezessétek elém az ellenségeimet, akik nem akarták, hogy király legyek és tépjétek őket darabokra előttem. 5. Kyprian arra az ótestamentomi parancsra vonatkozólag, hogy meg kell ölni a bálványimádókat, azt mondja, hogy ha az ilyen parancs Krisztus eljövetele előtt érvényes volt, annál inkább szem előtt kell tartani az eljövetele után, mint ahogy ezt Pál apostol szavai is bizonyitják: „Akik ilyet tesznek, méltók a halálra."

Hasonló értelemben magyarázzák azt a parancsot, hogy „ne ölj", Ágoston és Hieronymus is.

Ugyanugy elmélkedik erről szent Gergely és ujból szent Ágoston is. Mindezekből az érvelésekből az következik, hogy kétszinünek akarják feltüntetni az Istent, aki egyszer azt mondja, hogy „ne ölj", máskor pedig azt, hogy „ölj".

Jézus ilykép nagyon szegény lett, nem követik többé az emberseregek, legfeljebb egy-egy kitaszított, vagy együgyü ember vánszorog utána, mint az öblitő vizből kimászó légy. Ezzel szemben a tudósok nagyon gazdagok és hiresek a világban, az Istennek sok felfegyverkezett szolgáját nevelték fel és mindenki bámulattal tekint fel rájuk. Ha egy világi bölcs Jézusra tekint, azt látja, hogy őt mindenki elhagyta, hogy a szegénység jutott neki osztályrészül, nyomorban sinylődik és ezért elhagyja őt és elmegy a tudósokhoz, akik seregestől szolgálják törvényeik szerint az Istent az egyházakban, a háborukban mint heroldok és szerepelnek a kinpadok mellett, a törvényszéken, a pellengérek és a bitófák mellett. Ilyen tág istentiszteletthez ragaszkodik a világi bölcs és Jézust csak az együgyü követi, a világ pedig kifütyüli ezért.

A fegyveres szolgálat főleg azért áll ellentétben Krisztus tanitásával, mert azon alapszik, hogy a rosszat rosszal kell viszonozni. Igaz, hogy azzal az kifogással élnek, hogy nem a saját ügyükért, hanem Isten ügyéért rántanak kardot; Isten azonban tudja, hogy mennyiben őszinte ez a kifogás: ha ugy volna a dolog, akkor az emberek az ellenük elkövetett sértéseket és jogtalanságokat nem bosszulnák meg; valóban pedig az tudódik ki, hogy nem hagyják bosszulatlanul, ha csak egy szóval is megsértik őket, mig a legnagyobb istenkáromlásokat megengedik. Krisztus ellenben azt parancsolta, hogy szeressük ellenségeinket és hogy a rosszat jóval viszonozzuk. Mikor a szamaritánusok elüzték, nem engedte meg az apostoloknak, hogy az ég villámait szólitsák le a szamaritánusok fejére. Krisztus sokkal többet törődött ellenségeinek lelkével, mint földi szenvedéseivel. Ha az emberek elhinnék Krisztus szavait és követnék példáját, akkor nem volna a földön háboru. A mészárlások és más gyilkosságok, a mások elleni különböző ellenséges támadások és a különböző boszszuló megtorlások is egyesegyedül onnan származnak,

hogy ellenségeinket nem szeretjük és nem viseljük el türelemmel a sértéseket, amelyekkel minket illetnek.

Egy valódi keresztény társadalom megalapításához, amilyen társadalomra a szentirás utal, a kardnak és minden müvének, tehát a harcnak és vérontásnak semmi köze sincs, mint olyan dolgoknak, amelyek ellenkeznek a keresztény ember rendeltetésével és az erényekkel, amelyek hozzá illenek. A kereszténveket egyedül a Krisztusban való hit füzi egybe, egymásért imádkoznak: bocsásd meg a mi vékeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek; a szeretet és a béke köteléke füzi őket egymáshoz. Mindazok után, amiket mondottunk, bebizonyithatja-e a hit alapján valamelyik a régi szerzetesek közül, akiket mint szenteket magasztaltak, hogy a keresztények közt harcnak és gyilkosságoknak kell lenni? Azok a keresztények, akik háborukat idéznek elő és más vérontásokat okoznak, csak névleg keresztények és a pogányokat követik, azzal a különbséggel, hogy a pogányok nem ismerték az Istent és nem volt részük azokban a szellemi javakban, amelyekre a keresztények tartanak számot. A keresztények közti harcot nem lehet a zsidók harcaival összehasonlitani, mert az utóbbiakat megengedte a törvény.

Azok a keresztények, akik megölik egymást az ütközetekben, minden egyes esetben elveszitik azokban a szellemi kincsekben való részüket, amelyeket Krisztus igért meg nekik. Ha azzal akarnak mentegetődzni, hogy tulságosan sok dolguk van és ezért nincs idejük ahhoz, hogy magasabb szellemi dolgokra gondoljanak és ezeket felfogják, ebben az esetben röviden azt lehet nekik felelni, hogy hiába hisznek Krisztusban, hiába vetnek keresztet, hiába ismerik el, hogy van tisztitótüz, mert akinek hitben és szeretetben nincs része Krisztusban, azt Krisztus nem fogja kiszabaditani a tisztitótüzből. Ha azonban a keresztények Krisztus szenvedéseiben részeseknek tartják magukat és a megmentésüket remélik, de ugyanakkor megfeszitik ben-

sőjükben Krisztust, az által, hogy kölcsönösen gyilkolják egymást, akkor nagyobb büntetés vár rájuk, mint a pogányokra és inkább elkárhoznak, mint ezek.

A keresztények közötti harc ellenkezik a keresztény szeretet törvényével, amely tilt minden támadást — szóval vagy tettel — felebarátunk teste, lelke, vagyona, becsülete ellen és azt tanitja, hogy a jogtalanságot, amelyet elkövetnek ellenünk, alázattal viseljük el.

A keresztények közötti kölcsönös viszonyt az apostol a következő módon szabályozza: „Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem csak azzal, hogy egymást szeressétek." (Rómabeliekhez XIII. 8.) Ezekben a szavakban nyilvánul meg a hit müvei és a pogány uralom müvei közti különbség: az utóbbiak nem helyettesithetik az előbbieket. Ezért nem lehetett mindjárt kezdettől fogva a pogányságot a kereszténységgel összeegyeztetni. Kezdetben az egyik rész abban lelte örömét, ha Krisztus vérét ihatta, a másik rész abban, ha emberek vérét onthatta ki. Most valamennyien közös istentiszteletben egyesültek: Krisztus vérét isszák és kiontják felebarátaik vérét.

Két véglet van: vagy teljesen megfeledkezik az ember Istenről és nem törődik vele, vagy teljes szivéből ragaszkodik hozzá. Az embernek azonban ugy az egyik, mint a másik nehezére esik; mert az ember nem olyan bünös, hogy teljesen meg tudna feledkezni Istenről; másrészt azonban kevesen vannak, akik teljes szivvel szeretnének ragaszkodni Istenhez. A pápai törvényeken alapuló hit a kettő közötti felemás dolog és a legtöbb ember beéri ezzel. Különböző jócselekedeteket parancsol meg, áljócselekedeteket és olyanokat, amelyekről csak ők gondolják, hogy jók, amelyek különböző külső ceremóniákban nyilvánulnak meg és az emberek azt gondolják, hogy az igazi hitet követik, mialatt csak a szájukkal vallják az Istent és csak külső jelekkel fejezik ki tiszteletüket.

Chelcicky Péter.

Október 14.

A művészet olyan tevékenység, amelynek az a célja, hogy a legmagasztosabb és legjobb érzéseket, amelyeket emberek átéltek, közölje az emberrel.

★

A művészetnek egy valódi remeke azt a hatást kelti, hogy a müélvező és a művész közt nincs többé válaszfal, sőt nemcsak a müélvező és a művész közt nincs, hanem a müélvező és mindazon emberek közt sem, akik rajta kivül azt a müremeket élvezik. A művészet vonzereje és sajátossága éppen abban áll, hogy egyéniségünk ilyen módon megszabadul a más emberektől való elszigeteltségtől, hogy egybeolvad a mások egyéniségével.

★

Mint ahogy a gondolkodó művét igazán csak akkor lehet a gondolkodás eredményének nevezni, ha uj kapcsolatokat és uj gondolatokat közöl velünk és nem a már ismert dolgokat ismétli, ugyanugy a művész munkáját is csak akkor lehet valóban művészi munkának nevezni, ha uj érzést vezet be az emberi élet háztartásába.

★

A művészet az egyik ama két szerv közül, amelyek az emberiség haladását szolgálják. A szó által az ember gondolatban és a művészet alkotásai által az érzés utján érintkezik nem csak a jelenkor, hanem a mult és a jövő összes embereivel.

★

Mint ahogy a tudás folyton tökéletesbedik azáltal, hogy helyesebb és szükségesebb ismeretek kiszoritják a téves és felesleges ismereteket, ugyanugy tökéletesebbé válnak az érzések a művészet segitségével, azál-

tal, hogy a müvészet az alantas, kevésbé jó és az emberiség boldogságához kevésbé szükséges érzéseket kiszoritja. Ebben áll a müvészet rendeltetése.

★

Mindig, minden korban és minden emberi társadalomban van egy vallásos öntudat, amely e társadalom minden egyes emberének lelkében él és amely megmondja neki, hogy mi a jó és mi a rossz és éppen ez a vallásos érzés az, amely meghatározza azoknak az érzéseknek az értékét, amelyeket a müvészet közvetit.

★

A keresztény müvészetnek ugy kell hatnia, hogy a testvériség és a felebaráti szeretet érzései, amelyek most csak a társadalom legjobb emberei számára hozzáférhetők, megszokott érzésekké, minden ember ösztönévé váljanak. Azáltal, hogy az emberek képzeletében a testvériség és a szeretet érzését kelti, a keresztény müvészet valóban hozzá fogja szoktatni az embereket ahhoz, hogy ugyanezeket az érzéseket érezzék át. Lefekteti az emberi lelkekben a sineket, amelyeken azoknak az embereknek a cselekedetei fognak siklani, akik ilyen müvészet alapján nevelkedtek.

★

A keresztény tan lényege az a felismerés, hogy az emberek mind Isten gyermekei és hogy következőleg mind egyek Istenben és egymás közt, mint az Evangelium mondja (János XVII. 21.) és ezért a keresztény müvészet tárgyát azok az érzések alkotják, amelyek előmozditják az embereknek egymás közt való és Istenben való egységét.

★

Csak a müvészet olyan alkotásait lehet valódi müvészi alkotásoknak nevezni, amelyek egybefüzik kivé-

tel nélkül az összes embereket, azáltal, hogy az Istenhez való és felebarátjukhoz való egyforma viszonyuknak öntudatát keltik fel bennük, vagy azáltal, hogy egy és ugyanazt az érzést keltik az emberekben, amely ha még oly egyszerü is, nem ellenkezik a kereszténységgel és kivétel nélkül minden embernek sajátja.

★

A kereszténység tana az emberi eszményt ugy alakitotta át, hogy mint az Evangelium mondja: amit az emberek nagyra tartottak, az szörnyüséggé vált az Isten előtt. Nem a fárao, vagy a római császár dicsősége lett az eszmény, nem a görög szépség, vagy Fönicia kincsei, hanem az alázat, a szüziesség, a részvét, a szeretet.

Nem a gazdag, hanem Lázár, a koldus az eszményi hős; és az egyiptomi Mária nem a szépségének, hanem a bünbánatának az idejében az; és nem azok az eszményi hősök, akik a vagyont gyüjtik, hanem azok, akik adnak; nem azok, akik a palotákban laknak, hanem a katakombák és kunyhók lakói.

És a müvészet legkiválóbb alkotása nem a győzelem temploma a győzők szobraival, hanem a szeretet által átalakult emberi lélek képmása.

★

A müvészet rendeltetése napjainkban abban áll, hogy az igazságot átvigye az ész köréből annak az érzésnek a körébe, hogy az emberiség boldogsága az egymás közti egységben rejlik és hogy a most uralkodó hatalom helyett meg kell alapitaniok Isten országát, tehát annak a szeretetnek az országát, amelyet mindannyian az emberiség élete legmagasabb céljának tartunk.

★

Azoknak az érzéseknek a sokfélesége, amelyek a vallásos öntudatból származnak, végtelen és mind uj,

mert a vallásos öntudat nem más, mint rámutatás az embernek a világhoz való uj viszonyára, mig azok az érzések, amelyek az élvhajhászatból származnak, nem csak végesek, hanem régen kipróbálták és kifejezték azokat. Ezért a hitetlenség a felsőbb európai osztályokat egy tartalmára nézve nyomoruságos művészethez vezette.

★ ★ ★

Lehetséges, hogy a jövőben a tudomány uj és felsőbb eszményeket fog a művészet elé tárni és hogy ezeket a művészet meg fogja valósitani, de ma a művészet rendeltetése világos és határozott. A keresztény művészet feladata az, hogy a testvéri egyetértést valósitsa meg az emberek közt.

Október 15.

Az ember rendeltetése az, hogy megőrizze a lelkét. Saját lelkünket megőrizni azonban annyi, mint ezt felnevelni, mint ezt nagyobbá tenni.

★

Mert azért szállottam le a mennyből, hogy ne a magam akaratát cselekedjem, hanem annak akaratát, aki elküldött engem: „hogy amit nekem adott, abból semmit el ne veszitsek", mondja János evangéliuma (VI. 38—39.), vagyis hogy neveljük fel az értelemnek azt a szikráját, amely nekünk adatott és ránk van bizva, mint a gyermek a dajkájára és emeljük az istenségnek legmagasabb fokára. Mi kell ahhoz, hogy ezt betöltsük? Nem az érzéki vágyak kielégitése, nem az emberi dicsőség, hanem a munka, a küzdelem, a nélkülözések, a szenvedések, a megaláztatások az üldözések, mindaz, amiről olyan gyakran tesz említést az Evangélium. És ime, különböző alakban elküldik nekünk azt, amire szükségünk

van, kis- és nagymértékben. Ha csak ugy fogadjuk, mint ahogy illik, vagyis mint egy számunkra szükséges és örömteljes munkát és nem mint valami boszszantó dolgot, mely zavarja állati létünket, amelyet életünknek tekintünk.

★

Az igazságosak cselekedetei azok a magvak, amelyek sokáig és mozdulatlanul feküsznek a történelem talajában; de ha napfény és viz éri őket, egészséges nedvet és friss erőt vesznek fel magukba és elkezdenek csirázni, virágzani és gyümölcsöt hozni; de amit erőszakkal és hazugsággal vetettek el, az elsenyved és nyomtalanul elvész.

★

Az erő a növekedéssel együtt gyarapszik. Ez ugyanugy igaz a szellemre vonatkozólag, mint ahogy a testre vonatkozólag igaz. Ha szellemetek nem növekszik, akkor épp olyan gyengék leszlek a szellemi világban, mint amilyen gyengék lennétek az anyagi világban, ha gyermekek maradnátok.

★

Az ember arra született, hogy átdolgozója legyen annak, amit az ember alkotott, hogy a hazugságnak leálcázója, az igaznak és jónak ujjáépitője legyen, hogy utánozza a nagy természetet, amely mindannyiunkat átölel és egy pillanatig sem szunnyad a multon, hanem minden órában megjavitja önmagát, mialatt mindennap uj reggelt hoz számunkra és minden órában uj élettel ajándékoz meg bennünket.

Emerson.

★

Az emberi élet rendeltetése egyrészt az, hogy saját magunkat tökéletesitsük, másrészt hogy azt az

ügyet szolgáljuk, amely a világ egész élete által folyik.

... Mig élet van az emberben, addig tökéletesitheti magát és szolgálhatja a világot. Azonban csak agy szolgálhatja a világot, hogy tökéletesiti magát és csak ugy tökéletesitheti magát, hogy a világot szolgálja.

★

Önmagunkat tökéletesiteni annyit tesz, mint énünket a testi életből mindjobban és jobban a szellemi életbe átvinni, amelynek számára nincs sem idő, sem halál és amelynek minden javára válik.

★

Az ötesztendős kisfiutól csak egy lépés távolság választ el engem. Az ötesztendős kisfiut az ujszülöttől óriási nagy távolság választja el. Az embrió és az ujszülött közt feneketlen szakadék tátong. A nemlétet azonban már nem feneketlen szakadék választja el az embriótól, hanem a kifürkészhetetlen.

★

Gyermekkorunktól kezdve halálunkig, akármikor következik is ez be, az emberi lélek mindig növekszik, mindinkább tudatára jut a saját szellemiségének, mindinkább közeledik az Istenhez és tökéletesedik. Akár tudjuk, akár nem, akár akarjuk, akár nem, ez a folyamat folyton előrehalad. Ha azonban tudod és akarod azt, amit az Isten akar, akkor az életed szabad és örömteljes lesz.

Október 16.

Isten minden emberben jelen van. És nincs olyan lélek, amelyben az ő tudata fel ne ébredhetne.

Ez a felébredés éppen az, amit az Evangélium feltámadásnak nevez.

★

A virágok szirmai lehullanak, amint a gyümölcs elkezd nőni. Ugyanigy le fognak hullani rólad az összes gyengeségeid, amint az Isten tudata elkezd növekedni benned.

Ha évezredeken át borul is sötétség valamilyen helyre, nyomban világosság lesz ott, amint fény hatol be oda. Ugyanugy van a lelkeddel is: akármilyen soká nyeli is el a sötétség, nyomban világosság tölti be, amint Isten nyitja ki benne a szemét.

Brahman bölcs mondás.

★

Az önbecsülés az emberben lakozó istenségnek az életünkben megnyilvánuló szemlélése. És ez mélyen a vallásban gyökeredzik. A legjobb példa erre az alázatosság nagysága. Egyetlen arisztokrata, egyetlen a trónon született fejedelem sem hasonlithatja magát össze egy szenttel. A szent azért megalázott, mert az akar lenni, mialatt Isten nagyságára támaszkodik, akit saját magában érez.

Emerson.

★

Életrevaló az, aki az embereket ismeri; de igazán tisztánlátó csak az, aki saját magát ismeri.

Aki saját magát ismeri — az ismeri az Istent.

Keleti bölcs mondás.

★

Isten közel van hozzád, veled van, benned van. A szentlélek lakozik bennünk, a jó és rossz cselekedeteinknek állandó tanuja és ahogy mi viselkedünk vele szemben, ugy viselkedik velünk szemben ő. Az ember nem lehet jó Isten nélkül. *Cicero.*

★ ★ ★

Ha az ember nem érzi magában az Isten erejét, akkor ez nem azt bizonyitja, hogy ez az erő nem lakozik az emberben, hanem csak azt, hogy az ember nem tanult meg ennek tudatára ébredni.

Október 17.

Ha van Isten és van ember, akkor az ember és Isten közti kapcsolatnak is kell lennie. És nem fontosabb és kötelezőbb-e az a kapcsolat, amely minden korban létezett, mint az, amely most van. A mostani kapcsolat érthetőbb és közelebb fekvő és ezért nem a mostani kapcsolatot kell a régi alapján megvizsgálni, hanem forditva.

*

Milyen különös, hogy a világ az igazság magasabb kinyilatkoztatásai közül csak a legrégebbieket és a most időszerütlenebbet türi és fogadja el, azonban minden közvetlen kinyilatkoztatást, minden önálló gondolatot semmisnek tekint, sőt néha gyülöli ezeket.

Thoreau.

*

Az emberiség vallásos öntudata nem változatlan, hanem szüntelenül változik, mialatt mind világosabb és tisztább lesz.

*

Ha valaki ragaszkodik egy eszméhez, bármeny nyire igaz legyen is az, akkor alapjában véve ugyanabba a helyzetbe jut, amelyben az az ember van, aki egy oszlophoz kötözi magát, hogy el ne tévedjen. Ami a szellemi fejlődés egy bizonyos fokán kivánatos igazság lehet, az egy másik, magasabb fejlődési fokon akadálya lehet ennek a fejlődésnek és tévedés lehet.

Lucy Mallory.

Van egy babona, amelyet metafizikai fogalmaink táplálnak leginkább, az, hogy a világ teremtve lett, hogy semmiből keletkezett és hogy egy teremtőisten van.

Tulajdonképpen semmiféle okunk sincs arra, hogy egy teremtőistent tételezzünk fel és erre semmiféle szükség sincs (a kinaiak és az indiaiak nem ismerik ezt a fogalmat). Egy teremtő istent nem is lehet összeegyeztetni a keresztény atyaistennel, lélekistennel, amellyel isten, akinek egy része bennem lakozik, az életemet képezi, akit megtestesiteni és a szeretet-istennel életre kelteni az életem feladata.

A teremtő-isten közömbös és megengedi a szenvedést és a rosszat. A lélek-isten megszabadit a szenvedéstől és a gonosztól és mindig a teljes üdvösség.

Adva van az én, amely a nekem adott érzékszervek segitségével a világot és bensejében az atyaistenét ismeri fel; a teremtő-istent azonban nem ismerem és nem is ismerhetem.

* * *

Sok jó van a bibliában, az Upanisádokban, a Koránban, Buddha tanaiban és Confucius tanaiban is és a stoikusok irásaiban is, de a legtöbb hasznosat és érthetőt a hozzánk közelebb álló vallásos gondolkodók müveiben találjuk.

Október 18.

Csak a jelenben nyilvánul meg az élet szabad isteni ereje, ezért a jelennek magán kell viselnie az isteni ismertető jeleit, vagyis bölcsnek és jónak kell lennie.

*

Monda ezért nekik Jézus: Még egy kevés ideig veletek ván a világosság. Járjatok, amig világosságo-

tok van, hogy sötétség ne lepjen meg titeket: és aki a sötétségben jár, nem tudja, hova megy.

János XII. 35.

★

Mindenki tudja, hogy az összes szokások erősebbek és szilárdabbak lesznek, ha gyakoroljuk őket. Ha például az ember jó gyalogló akar lenni, akkor gyakran és sokat kell gyalogolnia; ha jó futó akar lenni, akkor sokat kell futnia; ha jól meg akarja tanulni az olvasást, sokat kell olvasnia és igy tovább. Ellenben ha az ember abbahagyja azt, amit megszokott tenni, akkor lassanként a szokását is levetközi. Ha például tiz napig ágyban fekszel és aztán megpróbálsz járni, akkor észreveszed, hogy milyen gyengék lettek a lábaid. Ebből az következik, hogy ha azt akarod, hogy valami szokásoddá váljék, ezt gyakran és sokat kell tenned; és forditva, ha le akarsz szokni róla, akkor ne tedd. Egészen ugy van a dolog lelkitulajdonságaiddal: ha haragos vagy, akkor tudd meg, hogy nem csak ezt a rosszat teszed, hanem egyuttal erősited magadban azt a szokásodat, hogy haragra lobbansz, fát raksz a tüzre. Ha a test kivánságainak engedsz, akkor ne gondold, hogy csak ezt a vétket követed el és mást nem: nem, egyuttal megerősited magadban azt a szokásodat, hogy az érzéki gyönyörökben leled örömödet. Minden okos ember azt fogja mondani neked, hogy lelki szenvedéseinket, rossz szándékainkat és vágyainkat ugyanez növeli. Ha tehát nem akarod, hogy a harag szokásoddá váljék, akkor fékezd meg minden lehetséges módon és ne hagyd, hogy ez a szokásod tovább burjánozzék. De milyen módon teszünk szert az erőre, amely a saját rossz hajlamaink elleni küzdelemhez szükséges?

A csábitó gondolatokkal való küzdelem közben üdvös dolog, ha olyan emberek társaságát keressük fel, akik erényesebbek, mint mi, vagy ha visszaemlék-

szünk azoknak a bölcs embereknek a tanitásaira, akik előttünk éltek, vagy ha olvassuk ezeket a tanitásokat. Valódi harcos az, aki a saját rossz hajlamai ellen küzd. Ez szent küzdelem és közelebb hoz bennünket az Istenhez. A sikerétől függ az életed nyugalma és boldogsága. Mindig két időszakra gondolj: a jelenre, amelyben bünös hajlamaidnak engedve az érzéki gyönyöröket élvezed és aztán arra az időre, amikor az érzéki gyönyöröktől megcsömörlötten meg fogod bánni, amit tettél és szemrehányásokkal fogod illetni saját magadat. Vedd tekintetbe azt az örömet is, amelyben akkor lesz részed, ha uralkodsz magadon. Arra is gondolj, hogy nehéz lesz valamiről leszokni, ha egyszer tulhaladtad a mértéket. Ha azonban engedsz bünös hajlamaidnak és azt mondod magadnak, hogy holnap győzni fogsz és másnap ugyanazt mondod, akkor ezáltal a gyengeségnek és a betegességnek olyan állapotába juttatod magad, hogy később észre sem veszed a hibáidat és ha észre is veszed őket, mindig felleled egyuttal bünös cselekedeteidnek mentségét is. *Epiktetosz.*

★

Ne felejtsd el, hogyha jót akarsz tenni és valaki iránt szeretetet akarsz tanusitani, akkor ezt nyomban kell tenned, mert különben elmulik az alkalom és többé nem tér vissza.

★

Csak akkor fordithatjuk hasznunkra minden percünket, ha meg vagyunk győződve lelkünk halhatatlanságáról... A legparányibb kötelesség se fog nagyon alacsonynak feltünni előttetek, ha lelkünk fenségét lehelitek belé. *Martineau.*

★ ★ ★

Minden megbánás hasznos, mert megvan benne a sajnálkozás azon, hogy a jelent nem használtuk ki

ugy, ahogy jelenlegi képességeink megengedték volna. A megbánás figyelmeztetés arra, hogyan kell cselekednünk a jelenben.

Október 19.

Az élet értelme rögtön világossá válik az előtt, aki kész engedelmeskedni annak, ami kinyilvánul előtte és homályban marad az előtt, ki már előre elhatározta, hogy az életnek csak oly értelmezését fogadja el, mely kedvelt és megszokott életmódját nem zavarja.

★

„Mi vagyok? Mit tegyek? Mit lehet hinnem és reménylenem? Erre redukálódik minden a philosophiában." (Lichtenberg.) E kérdések között a középső a legfontosabb. Ha az ember megtudja, mit kell tennie, megtudott már mindent, amit tudnia kell. És e válaszban megtalálja a feleletet az első és a harmadik kérdésre is.

★

Afelől, hogy miként kell megóvni ruhát a molytól, vasat a rozsdától, burgonyát a rothadástól, változhat a véleményem, de hogy a lelket miként kell megóvni a rothadástól, azt nem kell tanulnom, csak teljesitenem kell *azt, amit tudok.* *Thoreau.*

★

Boldog, ki életfeladatát megtalálta; ne is keressen más üdvösséget. Életének van munkája és célja, megtalálta azt és annak a megvalósitásán fog dolgozni.
Carlyle.

★

Jaj az embereknek, akik látnak, anélkül, hogy tudnák, mit látnak, kik állanak, anélkül, hogy tudnák, min állanak. *A Talmud.*

Jaj azoknak, kik életüknek nem tudják az értelmét. És mégis, a meggyőződés, hogy azt nem is lehet tudni, annyira el van terjedve az emberek között, hogy még kérkednek is vele, mint valami bölcseséggel, hogy e megfejtést nem kívánják tudni. *Pascal.*

★

Az ember börtönben ül és nem tudja, micsoda ítéletet mondtak ki reá. Mindössze csak egy órája van, hogy tudomást szerezzen és ha megtudta, hogy halálra van ítélve, ez az egy óra elegendő neki, hogy kinyerje az ítélet megváltoztatását. Lehetséges-e hát, hogy ezt az órát nem arra fordítja, hogy megtudja, miként hangzik az ítélet, hanem kártyázással tölti? Ez hihetetlennek tünik fel. És mégis azok az emberek, kik nem Istenre és az örökkévalóságra gondolnak, pontosan ezt cselekszik. *Pascal.*

★

Minden madár tudja, hova kell építeni a fészkét. Lakhelyének tudásával arról tesz bizonyságot, hogy tudja a rendeltetését. Csakugyan ugy volna, hogy az ember, ki az összes teremtmények között a legokosabb, nem tudja, amit a madár tud?

Kinai bölcseség.

★ ★ ★

Az élet igazi értelmének átlátása vagy megoldhatatlan, vagy oly egyszerü, hogy a lelkiszegényeknek és a gyermekeknek is világos.

(Vége a hatodik kötetnek.)

SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

OSZK

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár